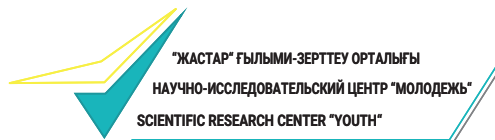

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

"ЖАСТАР" ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР "МОЛОДЕЖЬ"
SCIENTIFIC RESEARCH CENTER "YOUTH"

Қазақстандағы НЕЕТ жастарының әлеуметтік ұстанымдары

ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ
БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ БАЯНДАМА

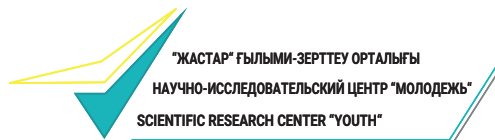
Социальные установки молодежи НЕЕТ в Казахстане

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД
ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Нұр-Сұлтан, 2020

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

Қазақстандағы НЕЕТ жастарының әлеуметтік ұстанымдары

ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ
БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ БАЯНДАМА

Нұр-Сұлтан, 2020

**«Қазақстандағы NEET жастарының әлеуметтік ұстанымдары» әлеуметтік зерттеу/Руднева Е.А.,
Урпекова А.Г. – тартылған сарапшы: «Жастар» ҒЗО, Нұр-Сұлтан, 2020. – 70 б.**

Талдамалық баяндама Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша фокус-топтық пікірталас әдісімен жүргізілген «Қазақстандағы NEET жастарының әлеуметтік ұстанымдары» әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне негізделген.

© «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, 2020

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	5
Қоғамдық пікірді фокус-топтық өлшеу бағдарламасы	8
1. NEET санатындағы жастардың сипаты	9
1.1 Типтеу	9
1.2 Білім алу мен өзін-өзі дамытуға көзқарас	11
2. NEET санатындағы жастардың психологиялық жай-күйі	21
2.1 Өмірге қанағаттану және эмоциялық жағдайы	21
2.2 Мақсаттары мен болашаққа жоспарлары	23
3. NEET санатындағы жастардың әлеуметтік-экономикалық көңіл-күйі	25
3.1 NEET жастарының негізгі мәселері	25
3.2 Материалдық әл-ауқатты бағалау	28
3.3 Наразылық деңгейі	31
4. Қоғамдық институттармен өзара іс-қимыл жасау	35
4.1 Жастар ұйымдары туралы хабардарлық және оларға қатысу	35
4.2 Жастар бағдарламалары туралы хабардарлық және оларға қатысу	38
5. Девиантты мінез-құлыққа көзқарас	42
5.1 Қоғамға қарсы мінез-құлықтың таралуына көзқарас және бағалау	42
5.2 Себептері және ықпал ету факторлары	43
6. NEET санатындағы жастардың бос уақыты мен жұмыспен қамтылуы	47
6.1 Хобби және әуестік	47
6.2 Жұмыспен қамтылу және жұмысқа орналасу мәселелері	48
6.3 COVID-19 пандемиясының NEET санатындағы жастардың жұмыспен қамтылуына әсері	54
6.4 Жұмыс іздеудің тиімді әдістері.....	55
6.5 Жұмыспен қамту және жастарды қолдау саласындағы мемлекеттік бастамаларға көзқарас	58
Қорытынды	65
Қосымша	69

Кіріспе

Жастар мемлекет дамуының болашақ траекториясын анықтауда маңызды рөл атқаратын ел халқының ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені қазіргі уақытта осы санаттағы әлеуметтік-экономикалық, психологиялық әл-ауқат болашақта адами капиталдың сапасын анықтайды. Сонымен бірге, жастардың өмірлік ұстанымдары мен мақсаттарының сенімділігі мен тұрақтылығының, сондай-ақ олардың ересектер мен балалар арасындағы өтпелі кезеңнің жағдайында болуына байланысты жастар халықтың ең осал топтарының бірі, бұл жағдайда қалыптасу жолындағы кез-келген әсер, кедергілер мен тосқауылдар өмір сапасына теріс әсер етіп, сәйкесінше жастардың жалпы жағдайын нашарлатуы мүмкін.

Ресми статистика деректері бойынша 2020 жылы Қазақстан Республикасы жастарының саны (14 - 29 жас) - 3 765 383 адамды немесе 20,4%-ды құрады. 2020 жылдың II тоқсанында 15 - 28 жас аралығындағы жастардың экономикалық белсенді бөлігінің үлесі 2 098,3 мың адамды құрады, оның ішінде 2 014,3 мың адам жұмыспен қамтылған.

1-кесте.

ҚР өңірлері бойынша 15-28 жастағы жұмыспен қамтылған халық, мың адам

№	Өңір атауы	2018 жылғы	2019 жылғы	2020 жылғы
		2-тоқсан	2-тоқсан	2-тоқсан
	Қазақстан Республикасы	2 038,8	2099,2	2014,3
1	Ақмола	78,4	79,7	68,8
2	Ақтөбе	86,8	90,3	69,6
3	Алматы	231,0	262,8	285,4
4	Атырау	77,8	89,7	68,3
5	Батыс Қазақстан	80,0	81,9	78,3
6	Жамбыл	183,0	200,2	161,4
7	Қарағанды	139,2	122,7	116,4
8	Қостанай	95,9	86,7	73,7
9	Қызылорда	105,6	96,8	68,6
10	Маңғыстау	64,0	66,0	79,0
11	Павлодар	69,0	69,2	70,2
12	Солтүстік Қазақстан	49,9	45,3	48,9
13	Түркістан	186,3	168,5	166,8
14	Шығыс Қазақстан	153,6	173,1	164,1
15	Нұр-Сұлтан қ.	131,9	121,0	142,3
16	Алматы қ.	222,3	252,0	260,9
17	Шымкент қ.	84,0	93,3	91,6

Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

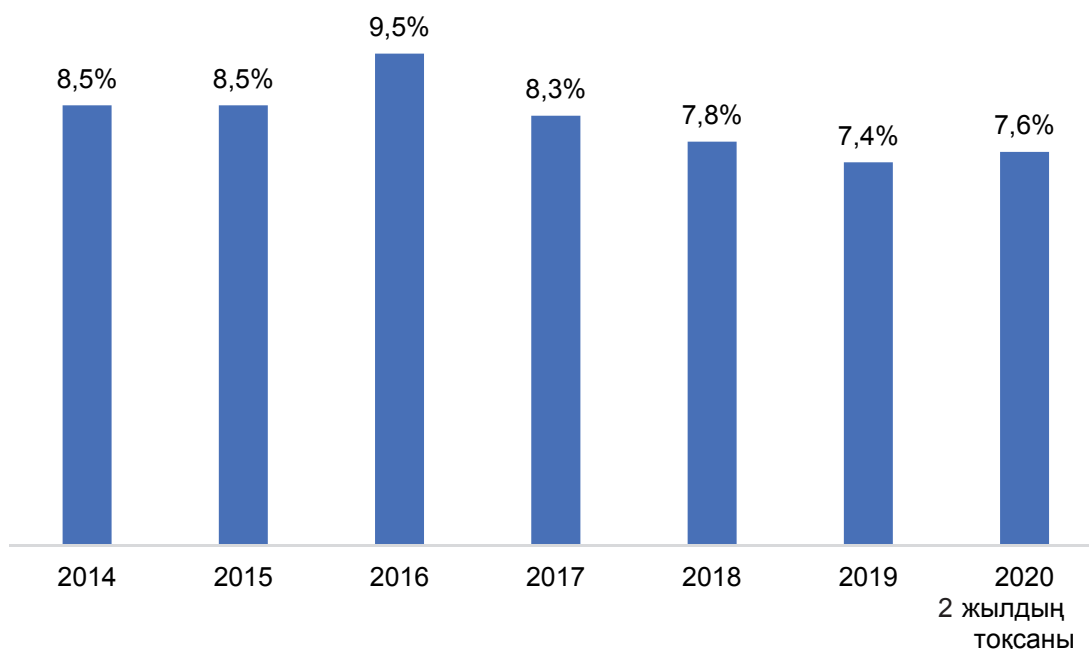
Бүгінгі таңда NEET санатындағы жастар, яғни қолы бос және білім алмайтын жастар маргинализацияға, әлеуметтік эксклюзияға, кедейлікке және т.б. бейім болғандықтан, ерекше алаңдаушылық туырады. Халықаралық еңбек ұйымының (бұдан әрі – ХЕҰ) бағалауына сәйкес 2020 жылы 15-24 жас аралығындағы жастар арасында NEET үлесі 22,4%-ды құрады, бұл ретте аталған көрсеткіш жігіттерге (14%) қарағанда қыздар арасында екі есе жоғары (31,2%).

Халықаралық еңбек ұйымының деректеріне сәйкес, Қазақстанда соңғы 10 жылда NEET жастар үлесінің өскені байқалады. Мысалы, 2010 жылы жұмыспен қамтылмаған және оқымайтын жастардың саны 8,2%-ды құрады, 2020 жылға қарай бұл көрсеткіш 11%-ға дейін ұлғайды (2019 жылы - 10,5%). Өлемдік үрдіске сүйенетін болсақ, Қазақстанда бұл көрсеткіш жігіттермен салыстырғанда (8,9%, 2020 ж.) қыздар арасында (13,2%, 2020 ж.) жоғары¹.

Алайда, ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша NEET жастарының үлесі ХЕҰ деректерінен айтарлықтай төмен: 2019 жылы - 7,4%; 2020 жылдың екінші тоқсанында - 7,6% болған, және де 2014 жылдан бастап осы санаттағы жастар санының төмендегені байқалады (1-сурет). Көрсеткіштердегі айырмашылықтар қазақстандық деректерді талдау процесінде 15-28 жастағы жастарды қамтумен түсіндіріледі.

1-сурет.

Қазақстандағы NEET санатындағы жастардың үлесі, 2014-2020 жж.

Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Өңірлік тұрғыда 15-28 жас аралығындағы NEET жастарының үлесі жоғары ретінде Қарағанды, Алматы, Шығыс Қазақстан, Қызылорда облыстары мен Шымкент қаласын атап өтуге болады (2-кесте).

¹Елдер бойынша NEET санатындағы жастар үлесі бойынша Халықаралық еңбек ұйымының дерекқоры. Электрондық ресурс:

https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer53/?lang=en&segment=indicator&id=EIP_2EET_SEX_RT_A [Қаралған күні: 2020 ж. 26 қазан]

2-кесте

15-28 жастағы NEET санатындағы жастардың үлесі, өңірлер бойынша, %

№	Өңір	2019 жыл	2020 жылдың 2 тоқсаны
	Қазақстан Республикасы	7,4	7,6
1	Алматы облысы	8,1	9,6
2	Ақмола облысы	6,3	8,3
3	Ақтөбе облысы	7,3	7,5
4	Атырау облысы	5,0	5,7
5	Шығыс Қазақстан облысы	5,2	8,6
6	Жамбыл облысы	7,7	7,5
7	Батыс Қазақстан облысы	2,8	3,6
8	Қарағанды облысы	12,2	12,1
9	Қостанай облысы	6,3	5,9
10	Қызылорда облысы	8,2	8,4
11	Маңғыстау облысы	7,4	8,3
12	Павлодар облысы	5,3	4,9
13	Солтүстік Қазақстан облысы	6,9	6,1
14	Түркістан облысы	9,7	6,7
15	Алматы қ.	6,2	6,3
16	Нұр-Сұлтан қ.	6,8	7,0
17	Шымкент қ.	8,6	8,4

Дереккөз: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы

Жастардың мұндай тобының болуы бірқатар қауіп-қатерлерге әкеледі, олардың негізгісі жастар арасында да, жалпы халық арасында да адами капиталдың нашарлауы, еңбек және оқу тиімділігінің төмендеуі, халықтың бір бөлігі ретінде жастардың бөлінуімен байланысты елдің әлеуметтік-экономикалық даму саласында жатыр. Сонымен қатар олар әлеуметтік-мәдени аспектіде қоғамның бірлігіне де әсер етеді. Мұнда денсаулық, өмір сүру ұзақтығы және еңбек белсенділігі мәселелерін де атап өтуге болады. Экономикалық шығындар туралы айтатын болсақ, мысалы, 2011 жылғы өмір сүру және еңбек жағдайларын жақсарту еуропалық қорының есептеулеріне сәйкес, Еуропалық Одақ елдерінің NEET жастары проблемасына байланысты шығындары 2011 жылы ғана 153 миллиард еуроны құраған, бұл Еуроодақтың ЖІӨ көлемінің 1,2% бөлігіне тең².

Екінші жағынан, NEET санатындағы жастар мемлекеттің тұрақтылығы мен беріктігіне қауіп төндіреді, себебі бұл санат маргиналданды, қылмыстану және қоғамға қарсы мінез-құлықтың жоғары деңгейімен сипатталады, бұл жастар ортасында наразылықтың қалыптасуына әсер етуі мүмкін. Мысалы, Бүкілресейлік қоғамдық пікірді зерттеу орталығының мәліметінше, 2011-2012 жылдары наразылық акциясына қатысқан жастардың шамамен 20%-ы NEET санатының өкілдері болған³.

NEET санатындағы жастардың жағдайын үнемі бақылау және зерттеу, проблемалар мен әсер ету факторларын талдау өзекті және осы санаттағы жастарды қолдау механизмдерін әзірлеу және сәйкесінше олардың жалпы санындағы үлесін азайту және тәуекелдерді жою үшін тиімді құралдардың бірі. Бұл мәселені зерттеу, екінші жағынан, COVID-19 пандемиясына байланысты маңызды, бұл жастардың жағдайына, атап айтқанда NEET санаты үлесінің арту қаупіне қатысты алаңдаушылықты арттырды.

²Different youth work approaches for different NEET situations. The Salto-Youth inclusion resource centre. Электрондық ресурс: <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3266/OnTrack.pdf> [Қаралған күні: 2020 ж. 12 қараша]

³Буланова М., Костенко В. (2019). NEET-жастары: наразылық әлеуеті және шындық. РМТУ хабаршысы. «Философия. Әлеуметтану. Өнертану» топтамасы. №1, 120-129 б.

Қоғамдық пікірді фокус-топтық өлшеу бағдарламасы

Зерттеу мақсаты – NEET санатына жататын жастардың типтерін талдау, қоғамдық институттармен өзара әрекеттесу деңгейін және мемлекеттік жастар бағдарламаларына қатысуын анықтау, сондай-ақ жас халықтың құрылымында осы санаттың санын азайту бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Міндеттер:

- NEET жастар типтеуін анықтау;
- NEET жастарының қоғамдық институттармен өзара әрекеттесуін талдау;
- NEET жастарының мемлекеттік жастар бағдарламалары туралы хабардар болу және қатысу деңгейін анықтау;
- NEET жастар санатының негізгі мәселелерін анықтау;
- жастардың девиантты мінез-құлықтарын анықтау;
- NEET жастарының психологиялық жағдайын анықтау;
- NEET жастарының бос уақыты мен жұмыспен қамтылуын талдау.

Зерттеу объектісі мен мәні

Зерттеу объектісі: NEET санатына жататын 14-28 жас аралығындағы Қазақстан жастары (еш жерде оқымайтын, жұмыс істемейтін, табысы төмен адамдар).

Зерттеу мәні: NEET буынын және олардың Қазақстан жастары ортасындағы көріністерін сипаттайтын негізгі көрсеткіштер, жастар ортасындағы келеңсіз үрдістерді жою жөніндегі жастар саясаты институттары мен ұйымдарының қызметі.

Бір фокус-топқа 12 адам - NEET санатының өкілдері қатысты.

Елдегі эпидемиологиялық жағдайға байланысты фокус-топтық талқылаулар Zoom және Skype қосымшаларының мүмкіндіктерін пайдалану арқылы онлайн режимде өтті.

Еліміздің 5 өңірі - Атырау, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Түркістан облыстарында, Нұр-Сұлтан қаласында барлығы 5 фокус-топтық талқылау өткізілді.

Фокус-топ респонденттерін тарту:

Облыстардағы супервайзерлер берілген жынысы, жасы, этносы және басқалары параметрлерге сәйкес фокус-топтардың 12 (он екі) қатысушысын (респонденттерді) іздеу және тартуды (рекрутинг) қамтамасыз етті.

Фокус-топ қатысушыларының респонденттеріне сыйақы беру:

Респонденттерге фокус-топқа қатысқаны үшін сыйақы қарастырылған.

Талдау және нәтижелер:

Фокус-топты жүргізу кезінде кейіннен мағынасын ашу (транскрипциялау) және деректерді талдауды жеңілдету үшін талқылауға аудиожазба жүргізілді. Фокус-топтардың қорытындысы бойынша транскрипциялау жөніндегі маман аудиожазбаларды тыңдап, транскрипт жазды.

Фокус-топтың нәтижелерін талдау, талдамалық баяндама жазу үшін сарапшы тартылды.

1. NEET санатындағы жастардың сипаты

1.1. Типтеу

Әдетте әлемдік тәжірибеде NEET санатындағы жастарды екі үлкен топқа жұмыссыз және экономикалық белсенді емес жастар бөлу кездеседі.

NEET жастарының бірінші санатына уақытша немесе тұрақты жұмыс істемейтін, сондай-ақ білім беру процесіне қатыспайтын жастар кіреді.

Екінші топқа әртүрлі себептермен жұмысқа орналаспағандар кіреді: жеке таңдау, балаларға, қарттарға қарау қажеттілігі, ауру, жұмыс істеу қажеттілігінің болмауы (материалдық қамтылу, басқа мақсаттар).⁴

Зерттеуде бірінші және екінші топқа кіретін NEET-жастары көрсетілген. Сонымен қатар, елімізде жұбайлары тарапынан еңбек қызметімен айналысуға тыйым салу себебінен, тұрмыстағы әйелдердің экономикалық енжарлығымен сипатталатынын атап өтуге болады. Жалпы, қыздар арасындағы NEET санатының неғұрлым жоғары көрсеткіштері, тұрмыстағы қыздарға үй тіршілігін жүргізу, балаларға және отбасының қарт мүшелерін қарау мәселелері жүктеліп, әдетте, қыздар үй шаруасындағы әйелдерге айналады.⁵

«Карантинге дейін мен қосымша жұмыс істедім, қосымша табыс таптым, яғни даяшы болып жұмыс істедім. Күнделікті шығындарды тауып деген сияқты. Ал қазір үйде, жұмыссыз отырмын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Менің атым Сағи. Мен екі жыл бойы тұрақты жұмыс істедім. Наурыз айында жұмыстан босатылдым. Қазір жұмыс іздеп жүрмін» (еркек, қазақ, 23 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі уақытта мен оқымаймын және жұмыс істемеймін, өйткені мен әлі ата-анаммен тұрамын және өзiрге жұмыс іздemеймін» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен қазіргі уақытта жұмыс істемеймін, бірақ тұрмыс құрғанға дейін ұзақ уақыт тәрбиеші болып жұмыс істедім. Күйеуім қарсы» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Мен университеттен кейін 2 жыл жұмыс істедім, қазір 3 жыл декретте отырамын. Өкінішке орай, карантинге байланысты жұмысқа шығу мүмкін емес. Баланы балабақшаға беру керек, жұмыс істей алмайтын болып тұрмын» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«2 жыл тұрақты жұмыс істедім. Кейін басқа қалаға көшетін болып, жұмыстан шықтым, міне, бір жыл бойы жұмыс жоқ. Қазір жұмыссызбын. Денсаулық жағдайым бойынша уақытша жұмыссызбын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Мен оқу бітіргеніме бір жыл болды, биылғы жылы жұмыс істемедім, өйткені мен жүкті болдым, ал жүкті әйелдерді жұмысқа алмайды. Қазір менің балам бір жасқа толды, енді жұмысқа шығуға болады деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

Жалпы, NEET санатындағы жастарды анықтап, оларды бағалай отырып, бұл сипаттамалары ел мен аймақтарға байланысты әртүрлі болатын әркелкі топ екенін атап өткен жөн. Осындай сипаттамалардың бірі - бұл санаттағы жастардың көбінесе жоғары немесе орта арнайы білімінің болмауы. Мыса-

⁴Young people not in employment, education or training. ILO/Sida Partnership Programme. Электрондық ресурс: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26634NEET_Sida_brief.pdf [Қаралған күні: 2020 ж. 26 қазан]

⁵Alimkhanova D. (2018) Understanding the Rising NEET Phenomenon in Southern Kazakhstan. CAP Paper 206 (CAAF Fellows Papers). Электрондық ресурс: <https://centralasiaprogram.org/wp-content/uploads/2018/06/Alimkhanova-CAP-Fellows-Paper-June-2018.pdf> [Қаралған күні: 2020 ж. 12 қараша]

лы, Дж. Бахер және оның әріптестері 2014 жылы Аустрияда өткізген зерттеуге сәйкес, мектептен кету жастардың, қыздардың да, жігіттердің де NEET санатының қатарына қосылуына ықпал ететін факторлардың бірі болған.⁶

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстан жастары арасында NEET санаты орта мектептің 9 сыныбын аяқтап, содан кейін колледжге түскендер, сондай-ақ 11 сыныпты бітіріп, жоғары білім алғандар есебінен толтырылады. Сонымен қатар, мектептің 9 сыныбы мен колледжден кейін жоғары оқу орындарында оқуын жалғастырған жастар тобын атап өткен жөн. Егер біз 9 немесе 11 сынып аяқтауға қатысты шешім туралы айтатын болсақ, онда бұл шешім дербес, сондай-ақ ата-аналардың қысымына байланысты қабылданады. Сонымен қатар, ата-аналардың ықпалы балаға кеңес беруден бастап оның орнына шешім қабылдауға дейін ұласып жатады.

«Орта білім бойынша, тоғыз сыныпты бітіргеннен кейін мен колледжге түстім. Бұл менің ата-анамның қалауы болды» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Тоғыз сыныпты бітіргеннен кейін мен колледжге түстім, яғни тоғызыншы сыныптан кейін колледжге түстім, оны орташа бағамен бітірдім. Мен неге тоғыз сыныпты бітірдім? Мен өзім солай қаладым» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен он бірінші сыныптан кейін қазақ тілі мен әдебиеті мамандығы бойынша жоғары оқу орнын бітірдім» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен 11 сыныпты бітірдім, содан кейін Ресейге, Томскке оқуға түстім, және ... анам маған кеңес берді» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің жоғары білімім бар. Тоғыз сыныпты бітіргеннен кейін мен колледжде, содан кейін жоғары оқу орнында оқыдым. Тоғыз сынып аяқтау туралы шешімді өзім қабылдадым» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мен Токаревка кентіндегі орта мектептің 11 сыныбын бітірдім, бұл шешімді өзім қабылдадым, себебі жоғары оқу орнына түскім келді» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен 9 сыныптан кейін анаммен кеңесіп, педагогикалық колледжге түсуге бел будым, өйткені гранттар көп. Сондықтан мен ол жерге баруды шештім. Мен анаммен тоғызыншы сыныптан кейін не істейтінімді, қайда баратынымды барлық сұрақтар бойынша кеңесіп отырдым» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен мектептің 11 сыныбын бітірдім. Менің мұғалім болуым ата-анамның таңдауы болды. Қазір үйде баламен отырмын» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Қазіргі уақытта тек орта білімі бар жастар тобын бөлек алып көрсетуге болады. Мұның себебі көп жағдайда қабылдау емтихандарындағы олардың алған төмен балдары оқу орындарына түсуге мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, олардың келесі жылға білім алуға оң көзқарас және оқуға түсу ниеті бар. Оқу орындарына түскен жастардың тағы бір тобы оқуды бітіре алмағандар немесе оқуды қаламағандар, өйткені бұл олардың болашақ кәсібі емес екенін түсінгендер, нәтижесінде бұл жайт оларды төмен білікті жұмысқа орналасуына немесе жұмыссыз болуына әкелді. Бір жағынан, жастар осы жағдайға ата-аналарын кінәлайды, өйткені олардың ықпалынан өздеріне лайықты келмейтін мамандыққа оқуға түскен болатын.

⁶Bacher, Johann & Tamesberger, Dennis & Leitgöb, Heinz. (2014). Not in Education, Employment or Training: Causes, Characteristics of NEET-affected Youth and Exit Strategies in Austria working paper A study for the Federal Ministry of Labour, Social Affairs and Consumer Protection (BMASK). Institut für Sozial- und Wirtschaftswissenschaften.

«Менің орта білімім бар. Он бір сыныпты бітіріп, ҰҚК академиясына түсуге бел будым. Өкінішке орай, ол жерге бара алмадым. Қазір ҰҚК академиясына түсуге дайындалып жатырмын, келесі жылға емтихан тапсыруды жоспарлап отырмын» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Мектеп бітірген соң ҰБТ тапсырдым. Мен төмен балл жинап, Алматыдағы оқу орнына түсе алмадым. Келесі жылы қайтадан тапсырамын және түсемін деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Менің орта білімім бар. Бірақ мен орта кәсіптік білімді бітіре алмадым. Мен ата-анамның ықпалымен колледже заңгер мамандығына түстім, бірақ оны меңгере алмадым. Оқуды бітірген жоқпын. Қазір дәнекерлеуші болып жұмыс істеймін» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Бұрын айтқанымдай, 11 сыныптан кейін туризмге түстім. Бұл менің ата-анамның шешімі болды. Сондықтан мен 2 жылдан кейін оны тастадым, сол жерден кетіп, экономикаға бардым, бұл ата-анамның шешімі болды. Бұл өте қатты әсер етті» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Мен он бір сыныпты бітірдім. Мектепті бітіргеннен кейін мен ҰБТ-да аз балл жинадым, жоғары оқу орнына түсе алмадым. Осыдан кейін мен ауылда қаламын және оқымаймын деп шештім» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Мен 11 сыныпты бітірдім, шешімді өзім қабылдадым, бірақ оқуға бармаймын деп шештім. Мен жұмыс істедім, қазір жұмыс жоқ, тілдік курстарға барып жүрмін» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

Сондай-ақ, қазіргі уақытта мектеп бітіргеннен кейін өзін және болашақ мамандығын іздеп жүрген, бір жыл ойланып, өзін-өзі дамытумен, тілдерді үйренумен айналысатын респонденттер тобын атап өткен жөн.

«Қазір мен жылды бос өткізуді ұйғардым, өйткені мен не істегім келетіні және болашақта не істеу керектігі туралы жеке ойланғым келді. Мен өзімді дамытумен, еңбек нарығындағы алдыңғы қатарлы салаларды зерттеумен айналысамын және тіл оқытушыларынан сабақ алып жүрмін» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен 11 сыныпты бітірдім, енді болашақта кім болғым келетіні туралы ойлану үшін бір жыл алуды шештім. Қазір өзімді дамытып, тіл үйреніп жүрмін» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

1.2 Білім алу мен өзін-өзі дамытуға көзқарас

Жастарды болашақта жұмысқа орналастыру кезіндегі маңызды тұстардың бірі еңбек нарығында оқитын мамандығына деген сұраныс болып табылады, сондықтан кәсіптік бағдар беру мәселелері белгілі бір мамандықтар (мысалы, техникалық) түлектерінің тапшылық тенденциясын және Қазақстанда басқа мамандықтың көптігін ескере отырып өзекті болып қала береді. Кейбір жастар оқитын мамандығын өз қызығушылықтарына қарай дербес таңдаған, тіпті жастар өздерінің қызығушылығы мен әуестігіне сүйене отырып, ата-аналарының қалауына қарамастан мамандықты таңдаған жағдайлар туралы айтылды. Мамандықты таңдаудың негізгі себептерінің бірі - оның еңбек нарығындағы қажеттілігі, сонымен қатар жастарды қызықтыратын ерекше еңбек жағдайлары мен беделін атап өтуге болады.

«Мен таңдаған мамандық - заңгер. Мен өз құқығымды білгім келді және қажет болған жағдайда құқықтық көмекке мұқтаж адамдарға көмектесу мүмкіндігін алу осыған себеп болды» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Менің мамандығым бойынша аяқтаған оқу орным, мамандығым шетел тілі аудармашысы. Яғни халықаралық, шетел тілі халықаралық тіл болғандықтан қазіргі таңда көпшілігімізге қажет және де алдағы уақытта да қайбір жұмысқа кірсеңіз де көп жерлерде ағылшын тілін талап еткізіледі. Сол

себепті шетел тілін таңдадым» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен де өз еркіммен мамандығымды таңдағанмын. Және оны осы заманға керекті мамандық болғаннан кейін таңдадым және өкінбеймін. Ол өзіме пайдасын беріп жатыр» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Бітірген мамандығым – аудармашы. Өз ойым ағылшын тілі көптеген жұмыстарға керек деп ойлаймын. Сол себептен осы мамандықты таңдадым» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен таңдаған мамандығыма ата анам қарсы болды. Өйткені ол мамандық қазіргі таңда елімізде дамымаған. Туризм саласын өзім жақсы көріп таңдадым, болашақта бұл мамандық беделді деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен осы военный академияға түскім келген өзімді спорт жағынан шынықтырып жүресің де, күнде жаттығулар жасап денсаулығыңа қарап жүресің, еше олар 45 жастан пенсияға шығады дейді, жас кезімде пенсияға шығып аласын, мен сол жағынан таңдағым келді» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мамандығымды беделді деп санаймын. Себебі маған формада жүрген бала кезімнен ұнайды. Милиция бала кезімнен ұнайды. Маған сол адамдар беделді болып көрінеді» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

Мамандықты таңдауға сыртқы факторлар да әсер етеді – ҰБТ-дағы төмен балл, отбасының экономикалық мүмкіндіктері, осы мамандыққа гранттардың болуы және тиісті грант алу мүмкіндігі, бұл қазіргі уақытта мамандық бойынша жұмыс іздеудің қиындауына әсер етеді, өйткені мемлекеттік гранттарға ұмтылу кезінде жастар мен ата-аналар оқуды аяқтағаннан кейін жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін ескермейді және тек осындай білім алуға көңіл бөледі.

«Мен сол материаловедение мамандығын таңдадым, өйткені ол кезде ЕНТ-дан төменгі балл жинағам и одан кейін грантқа түсу мақсатында осы мамандықты таңдаған болатынмын. Жалпы бұл мамандық көбінесе қыз балаларға жұмыс табу қиындық туғызады, себебі зауытта істейтін ер адамдар көбінесе ұл балаларды алғылары келеді, қыз балаларды көп алғылары келмейді екен сол жақтан қиындық туындайды» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен ата-анама жеңілдік болсын деп, грантқа талпындым, ЕНТ-ға дайындалдым. Оның бәрін ата-анам қолдады. Сол, содан соң ЖОО-на грантқа түстім ЕНУ-ға» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Мектеп бітірген және болашақ мамандығын анықтамаған жастар тобын бөлек атап өтуге болады, бірақ жалпы алғанда олар таңдау өздерінің қалауы мен мүдделеріне негізделуі керек деп санайды.

«Мен әлі ешқандай мамандық алған жоқпын, менің мамандығымды таңдауға өз көзқарасым әсер етеді. Егер мен өмір бойы қандай да бір іспен айналысуға дайын екенімді сезсем, мен міндетті түрде онымен айналысамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Қазіргі уақытта менің мамандығым жоқ» (еркек, қазақ, 16 жас, Қарағанды облысы).

«Менің кәсібім жоқ, бірақ менің болашақ мамандықты таңдауыма қызығушылықтар мен өзіме ұнайтын іс әсер етеді деп санаймын» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

Сонымен қатар, өз мамандығының беделін бағалай отырып, жастардың көпшілігі критерийлер ретінде мамандықтың қазір және болашақта қажеттілігін, оның қоғамның және экономиканың басқа салаларының дамуына әсерін атап өтіп, оң жауап берді.

«Жалпы өзім енді болашақта таңдайтын мамандығым – заңгер. Заңгер мамандығы өзі беделді мамандық болып табылады, мамандық орны болып табылады» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Менің мамандығым беделді деп ойлаймын. Себебі көп транспортқа біздің мамандық әсер етеді» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Мен жалпы қаржыгермін және ол барлық жерде сұранысқа ие. Әр компанияда, кез-келген ұйымда сұраныс бар. Иә, мен беделді деп санаймын» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, байланысшы мамандығы өте қажет. Себебі қазір барлығы интернетте екеніні көріп отырмыз, бәрі өте жоғары қарқынмен дамуда» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің таңдаған мамандығым әрбір мекемеге керек деп ойлаймын. Мен таңдаған мамандығым – есепші мамандығы. Бұл мамандықты анам екеуіміз бірге шешкен болатынбыз. Бұл беделді деп ойлаймын. Болашақта керек мамандық» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Менің жоғары білімім бар, маған мамандығым ұнайды. Ол сұранысқа ие. Бұл дәнекерлеу инженері» (орыс, еркек, 25 жас, Қарағанды облысы)

Екінші жағынан, таңдалған оқу орны мен таңдаған мамандығынан көңілі қалу қазіргі уақытта болашақ мамандықты анықтай алмайтын жастардың жұмыссыздығы себептерінің бірі болып табылады.

«Мен 9 сыныпты бітіріп, тіл колледжіне түстім. Керемет болады деп ойладым. Бұл өте жақсы колледж деп ойладым. Нәтижесінде, олай болмады, әскерге барғаным жақсы еді. Мен оқуды тастап кеттім, оқымаймын, жұмыс істемеймін» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен 11 сыныпты бітірдім, бұл дербес шешім болды, содан кейін Астана университетіне оқуға түстім, туризмде екі жыл оқып, шығып кеттім, себебі бұл менің мамандығым емес еді. Содан кейін мен экономиканы оқып, білім алдым, оны да менің ісім емес екенін түсіндім. Ұзақ уақыт бойы бармен болып жұмыс істедім, содан кейін жұмыссыз қалдым және әрі қарай не істеймін деген ойда жүрмін» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

Ата-аналар мамандық таңдауда басым рөл атқарады. Әдетте, ата-аналар тарапынан мамандық таңдау критерийлері мамандыққа деген сұранысқа сай келеді, яғни баланың жұмысқа орналасуы мен қаржылық тәуелсіздігіне деген сенімділік маңызды тұстардың бірі болып табылады.

Мұндай араласудың жағымды да, жағымсыз да жақтары бар. Бір жағынан, ата-аналар балаларына еңбек нарығында сұранысқа ие мамандықтар таңдауға кеңес береді, бірақ екінші жағынан, бұл шешім жастардың қызығушылығын ескерусіз қабылданғандықтан, білім алуға, содан кейін мамандық бойынша жұмысқа орналасуға уәждеменің болмауына әкеледі. Осылайша, зерттеу көрсеткендей, кейбір информанттар ата-аналардың таңдауына өкініп, болашақ мамандықты анықтауда біреудің ықпалына түскендерін көрсетті. Сонымен қатар, шешім қабылдау кезінде достарына еліктеу де болатыны анықталды.

«Мен метеорология мамандығын бітіргенмін. Оны таңдауыма себепші болған мамам» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Иә, мен оны беделді деп санаймын. Себебі, «дәрігерлер әрқашан барлық жерде қажет». Анам маған қандай да бір жағдай болса да, тіпті сол коронавирустың өзінде, жұмыссыз қалмайтынымды айтты. Өз отбасыңызды асырайсың дегендей. Негізінен анам ықпал етті, өйткені ол қаржылық тұрғыдан бұл жақсы мамандық және игі іс екенін түсіндірді» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен негізі мамандық таңдауда 70 пайызы ата-анамның ықпалымен түскенмін деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Білім жайлы айтсам, мен досымның жетегінде кеттім. Ол кезде маған компьютерлер ұнады, компьютерді қазбалауды ұнататынымын және бағдарламашыға баруды ойладым. Ол бағдарламашыға

барды, мен оның соңынан ердім. Бірақ бір жылдан кейін бұл мүлдем менің ісім емес екенін түсіндім» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Таңдаған мамандығымды айтар болсам, ата анамның арқасында түскенмін. Өзімнің мамандығыммен жұмыс жасаған жоқпын. Сол үшін оның қаншалықты керемет екенін сезінген жоқпын» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Бүгінде Интернет-технологиялардың дамуымен, білім беруді цифрландыру мәселесін өзектендіре отырып, дәстүрлі білім берудің баламасы ретінде ілгерілеп келе жатқан қысқа мерзімді онлайн курстардан өту бойынша көбірек мүмкіндіктер ұсынылуда. NEET санатындағы қазақстандық жастар мұндай курстарға деген оң көзқарасқа қарамастан, жоғары білім еңбек қызметі кезінде қажет болатын неғұрлым терең және кең білім береді деп санай отырып, оларды қосымша білімге жатқызады, сонымен қатар жоғары оқу орындары әлеуметтенудің құралы болып табылады, жастар әрі өмірде, еңбекте де, күнделікті өмірде де қажетті мәдени нормаларды бойына сіңіреді.

«Менің ойымша бұл жерде қысқа курстар оқығанмен, ол тек қана дополнительный курс ретінде қабылданады. Ал жоғарғы оқу орнын міндетті түрде оқу керек жастарға. Себебі оның ішінде неше түрлі профессорлар, манағы ғылым кандидат, докторлары секілді беделді, білімді адамдар оқытады. Олардың беретін дәрістері әрине жастарға керек» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Менің ойымша, беделді. Егер оқымасаңыз, миыңыз жұмыс істемейді, меніңше. Әрине, басқа курстардан өтуге болады, кейбір мақсаттар үшін бұл маңызды. Бірақ менің ойымша, жоғары білімің болса, өзіңді болашақта сенімді сезінетін боласың, тіпті жай жүргеннің өзінде... сенімді болу үшін оны аяқтау керек сияқты» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жалпы, менің ойымша, білім әрқашан өзекті болады. Әрине, бірінші кезекте негізгі білім алу керек, ал курстар немесе кейбір онлайн-сыныптар қосымша білім алу үшін қажет. Білмеймін, қосымша нәрсе сияқты. Ал, қандай да бір маңызды емес, яғни бұл дипломды алу, болашақта өз мамандығыңызда қолданатын білім» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине оқу керек университетте былай партада отырып деген сияқты білім алып. Интернеттен білім алуға, қысқа курстар болмаса, ЖОО оқығанға жетпейді. Білім алу керек және одан ары жалғастыру керек. Тоқтап қалмау керек. Бірнеше мамандық алсаң тіптен жақсы, қоғамға пайдаң тиеді. Білімді болған жақсы. Өмірдің соңына дейін білім алған дұрыс» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Қысқа мерзімді курстарға қатысқан дұрыс деп ойлаймын. Бірақ ол толықтай білімділікке тәрбиелейді. Одан кейін ЖОО міндетті түрде барлық адамға керек деп ойлаймын. Себебі ол ең бірінші адамды мәдениеттілікке тәрбиелейді. Интернеттегі білім ЖОО-ға жетпейді» (еркек, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

Екінші жағынан, респонденттер қысқа мерзімді курстардың пайдасын және олардың дәстүрлі біліммен салыстырғанда тиімділігін атап өтіп, Қазақстан жағдайында диплом қажет екенін айтты, өйткені кез-келген жерде жұмысқа орналасу кезінде жоғары, орта-кәсіптік білім туралы диплом сұрайды.

«Жалпы айтып жатқаныңыз қысқа мерзімді курстар, жалпы ол да артық етпейді. Ол дейтін енді кіріп жатырған заман ырғағына сай сұраныстар ғой. Мысалы шетелдік мекемелер кіреді, сондай қысқа мерзімді курстар болады. Тренингтерді оқып, мысалы электрик болады, сварщик болады 1-2 айдың ішінде оқып бітіретіндер. Ал олар енді жұмысқа кірерде енді жоғары толық оқуын бітірген дипломы болғаны дұрыс деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Негізінен, біз бюрократ ел болғандықтан, құжаттар маңызды. Көк және қызыл мөрлер елінде,

жас адам университетті бітіріп, қағаз алуы керек, бұл міндетті. Негізінде, өзіңіз айтқандай, интернеттен бәрін үйренуге болады, мен бұл оймен келісемін, сондықтан, бір жағынан бәріміз диплом алу керек екенін білемін. Екінші жағынан, ерік-жігерің болса, белгілі бір курстарда оқып-ақ, бәрін үйреніп алуға болады» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жоғары оқу орынын бітіру керек деп ойлаймын. Себебі, мысалы, бір жерге жұмысқа баратын болсан, диплом сұрайды ғой. Дипломы бар ма деп. Сенің дипломын бар ма деп. Жоқтарға қарағанда алдында қаралады. Сол себепті деп ойлаймын болу керек диплом» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сондай-ақ онлайн курстар заманауи тренд және көп пайда әкеледі деген пікірлер айтылды, алайда бұл тұста білім алушының ынтасы мен табандылығы маңызды.

«Қысқа курстарға, қысқа мерзімді курстарға қарсылығым жоқ. Наоборот ондайларды қолдаймын. Және де жоғары оқу біліміне қарағанда осы курсты оқып шыққан ыңғайлы деп ойлаймын қазіргі заманға сай» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Ондай курстарды мен қолдаймын. Қазіргі кезде тем более дамыған заман. Басқа елдерде бізге қарағанда әлдеқайда дамушылық бар. Көбінесе онлайн оқытады барлығын. Қазіргі кезде көптеген адамдар былай оқығаннан гөрі онлайн оқығаннан бірнеше есе көп пайда тауып жатырғаны белгілі. Менің қарсылығым жоқ ондай оқуға» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Курстарды айтсақ, менің ойымша, бұл өте пайдалы. Себебі адамның қалауы болса, ол тіпті білімі жоқ болса да, яғни егер ол қандай да бір салада бірінші болғысы келсе, оның үйреніп алуға мүмкіндігі бар. Бастысы ниет. Ал диплом, менің ойымша, біздің елде бар деген аты үшін қажет. Жұмысқа орналасу әрдайым дипломды қажет етеді. «Сізде жоғары білім бар ма?», егер адам оған «жоқ» десе, онда «Ааа... бізге тек жоғары білімі барлар керек» деп жатады» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Оны оқып, оқыған нарсесімен жұмыс істеп пайдалана алса, оқыған дұрыс. Ал жай әншейін еріккенге баратын болса, қажеті жоқ» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

Онлайн курстардың теориялық бағыттылығы, практикалық білімнің болмауы сияқты кемшіліктері айтылды, сондай-ақ осындай қысқа мерзімді курстарды ұйымдастырушылар алаяқ болулары мүмкін.

«Жалпы, теория жүзінде алған білімнен гөрі практика жүзінде алған білім тиімдірек. Сондықтан интернеттегі оқуларға жүгінудің қажеті жоқ, қайта оқу орындарына барып, сол жерден білім алған дұрыс деп есептеймін» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Студент болғанға не жетсін. Студенттік өмірді кешкен өте күшті деп ойлаймын. Қолдаймын. Интернет дегенге қарсымын. Біреуі алдауы мүмкін. Сенбеймін былайша айтқанда» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Жастардың басым көпшілігі өзін-өзі дамыту өте маңызды және онымен айналысу керек деп санайды, өйткені бұл адамның материалдық әл-ауқатына ықпал ететін жұмысқа орналасуға және алға жылжуға пайдалы.

«Өздігінен білім алу маңызды, әрине өздігінен ізденген адам білім алып, әрбір затты үйренген адам, болашақта өзіне пайдасы тиетіні сөзсіз» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Енді әркім өздігіненен білім алу керек деп ойлаймын, алдағы уақытта наны» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Мен маңызды деп санаймын. Себебі әр адамға өз-өзіне, болашағына керек. Өмір бойы ол басқа біреудің мойнында отыра алмайды ғой. Себебі оның өзі оқып, өзі адам болып, өзі жұмысқа кіріп, сөйтіп өз болашағын ойлау керек деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Өздігінен білім алу маңызды деп ойлаймын. Және де ізденген, және де көп білген жақсы. Сол білім арқылы нанын табады. Күнін көреді» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Иә, өздігінен білім алу, менің ойымша, бұл адамда болуы мүмкін ең маңызды нәрсе. Яғни, егер ол кез-келген салада, тіпті физикалық немесе ақыл-ой саласында өзін-өзі дамытса, бұл оның болашақ өмірі үшін жақсы болады. Яғни, ол қазірдің өзінде қаржылық сауатты болады және дамиды, көп ақша табады» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Өздігінен білім алу арқылы адам қажетті маманға айналады. Ол әрқашан сұранысқа ие. Біз курстар, онлайн-сыныптар қызметкерге өз біліктілігін арттыруға көмектесетінін айттық. Қаржылық жағы да жоғары болады, жалақы жоғарылайды және мәртебесі көтеріледі» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Өздігінен білім алу әрдайым қажет, яғни ол өзің үшін керек, бұл, мысалы, тіл үйрену, сондай-ақ өзін-өзі дамыту. Болашақта бұл мамандық бір жерге кетуге көмектеседі немесе бір мамандық үшін қажет болады» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

Екінші жағынан, өзін-өзі оқытудың жағымды әсерлерінің бірі нақтылы қаржылық және еңбек пайдасынан басқа, адамның білімін жаңарту, оның дүниетанымын кеңейту.

«Өздігінен білім алу қажет, өйткені бұл белгілі бір саланы меңгеру үшін қажет. Бұл диплом да, басқа да емес. Адам әрқашан өзін-өзі оқытумен айналысуы керек, әлем тоқтап тұрмайды, дамиды. Жылдам дамып келе жатқан әлемнен артта қалмау үшін жаңа сөздерді қолданатын балалар жаңа сленгтерді қолданады. Әр адамға өз білімін, дағдыларын дамыту қажет» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине адам өзін жетілдіріп отыру керек үнемі. Үнемі білім алып отыру керек. Өйткені заман талабы өте қатал. Ай ти саласы қазір дамыды, сол үшін қазір соған ілесіп отырмасаң, қалып кетесің. Дамыған 30 мемлекеттің қатарына ену үшін Қазақстанда тұрған әрбір азамат білімді болуы керек. Сол үшін үнемі білім алып, жеке ізденісте болғанымыз дұрыс» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Бұл ретте, адамның өздігінен білім алуға ниеті мен ынтасы болмаса, алған білімнен пайда болмайтыны айтылды.

«Менің ойымша, қатысушылардың бірі айтқандай, ең бастысы - ниет, сондықтан менің ойымша, өзін-өзі тәрбиелеу үшін де сол ниет керек. Егер ниет болса, әрине пайдалы. Университетте айтылғандай, 70% студенттің өзі алған білім, 30% білімді оқытушы береді. Сондықтан өздігінен білім алу – қалай да керек нәрсе. Бірақ өзін-өзі оқыту үшін ниет керек, меніңше» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен де оны маңызды деп санаймын. Бірақ бұл әркімнің қалауына байланысты сияқты, біреу қалайды, біреу қаламайды деген сияқты. Қызығушылығына байланысты» (еркек, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

NEET жастарының пікірінше, қоршаған орта, ата-аналар, достар болашақ мамандықты таңдауға әсер етеді, бірақ жастардың мамандық таңдағанда, өз мүдделеріне сүйене отырып, таңдауын жасаған дұрыс, өйткені бұл жас адамды тұлға ретінде қалыптастыру қадамдарының бірі. Сонымен қатар, адамның қоршаған ортасы тек мамандық таңдау, білім беру саласына ғана емес, сонымен қатар өмірдің басқа салаларына да әсер ететіні баса айтылды.

«Ықпал етеді. Кез келген адамның өз туыстары бар, үлкен жердерде жұмыс жасайтын адамдар болады. Сол адамдарға қарап өздері қызығатын адамдар болады. Сол қызыққандықтан сол өздерінің

мамандықтарын таңдап, сол кісілерге ұқсаймын деп, сол сияқты болам деген сияқты қылып, қолынан келетін мамандықты таңдап, соған жеткені дұрыс» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

«Мен де, қоғам адамның таңдауына қатты әсер етеді деп ойлаймын. Білім болсын, басқа болсын - үйленетін болсаңыз да, қоғам жүз пайыз әсер етеді, меніңше» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, әрине ата-анасы, достары, бауырлары, қасындағы айналасындағы адамдар жастардың болашақта қандай мамандық таңдауына да ықпал етеді. Бірақ енді әркім өзіне ұнаған мамандықты таңдаған дұрыс деп ойлаймын. Менің ойымша, солай» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Айналадағы қоршаған орта және де адамдардың барлығы әсер етуші факторлар болып саналады. Кез келген адамға, кез келген ортаның жүрісіне, тұрысына барлығына байланысты. Оның ойы және де басқа жағынан қызығушылықтары өзгеруі мүмкін. Дегенмен соның ішінде ең бастысы жаңағыдай адамның өзінің қалауына байланысты. Айналадағы адамдар просто әсер етуші факторлар боп саналады деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Қоршаған ортадағы, айналадағы адамдар мамандық таңдауға әбден әсер етуі мүмкін және де достар немесе ата-аналар, кейбір ата-аналар болады баласын өзінің қалауымен оқуға түсірмейді. Әрбір адам тұлға ретінде қалыптасуы үшін, бала өзінің армандаған мамандығына тапсыруы тиіс деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

Ата-аналар мен достардың ықпалын бағалай отырып, респонденттер мәселенің екі жағын ашты. Бір жағынан, ата-аналар, достар кеңесші, мотиватор ретінде әрекет етеді, олар өздерінің жақындарын оқуға шешім қабылдауда қолдайды, сонымен қатар, ата-аналардың жас ұрпаққа өзін-өзі анықтауға көмектесетін білім мен тәжірибесі бар. Алайда, екінші жағынан, кейде ата-аналар шамадан тыс қысым көрсетіп, баланың орнына мамандық таңдайды, бұл баланың одан әрі ересек өміріне, атап айтқанда жұмысқа орналасуына, өмірге қанағаттануына және т.б. теріс әсер етеді. Егер жастар болашақ мамандықты достарының ықпалымен таңдаса, досымен/құрбысымен бірге мамандыққа барса да, осындай жағдай қалыптасады.

«Жалпы, ата-аналар мен достардың пікірі білім алуға және мамандық таңдауға деген ұмтылысқа жақсы әсер етеді деп санаймын. Бірақ ата-аналарын тыңдамайтын және қалаған мамандыққа баратын адамдар бар» (әйел, орыс, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің ойымша, ата-аналар мен достардың пікірлері таңдауға әсер етеді. Олар бір нәрсеге қол жеткізуге көмектеседі» (еркек, қазақ, 16 жас, Қарағанды облысы).

«Қоршаған орта, ата-аналар, олар табиғи түрде әсер етеді. Әр отбасыларда әртүрлі. Менің отбасымда бұл жай кеңес сияқты. Ата-аналар өз тәжірибелеріне сүйене отырып, мен не істеуім керек екенін кеңес береді. Мен мұны тыңдай аламын, бірақ олар қалағандай жасай алмаймын, өйткені мен олай ойламаймын. Кейбір отбасыларда олар тікелей қысым жасайды, олар заңгерлік немесе тағы басқа ұсыныстар айтады. Достар да әсер етеді. Олар қалай әсер етеді десеңіз, қандай да бір идеялар беру арқылы» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Ықпал етеді. Себебі ол өзінің баласының жақсы болғанын қалап, мынандайға түс деп өз ойларын айтады. Себебі олар біледі қайсысының жақсы екенін» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Әрине, ата-аналар мен достар бірінші кезекте балаға және оның дүниетанымына әсер етеді. Сондықтан, мүмкін, ата-анасының кеңесі немесе мәжбүрлеуі бойынша, адам маңызды және қажет болып көрінетін жерге барады» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Ықпал етеді деп санаймын бірақ қалай айтсам болады, егер ата-ана балаға айтқан мамандықты таңдап, оны оқығысы келмесе, оны қинап қажеті жоқ деп санаймын, өйткені ол бала өзі қаламаған нәрсені шындығына келгенде жасамайды» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, бірақта ол Жадыра апай айтып тұрған сияқты, қазақтар солай ғой айтады ұят болады деп, түсіп ал грантқа деп, оқып аласың сосын әрі қарай өзің білесің нестегің келсе де деп, баланы тал-

пындырады, сосын бала әрі қарай оқып жүре береді өзіне ұнамайтын немесін проффессиясын, потом аяғында жұмыс таба алмай, солай жағдай» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Қоршаған орта қатты әсер етеді. Себебі мен жастық шағымнан бастап сізді көтеретін адамдарды таңдау керек деп санаймын. Ақымақ адамдардан аулақ болып, сауатты адамдармен көбірек сөйлесіңіз. Бір нәрсеге ұмтылуға тырысыңыз. Қоршаған орта қатты әсер етеді. Адам ретінде сіз өте сауатты бола аласыз, бір жағынан сіз жақсысыз, бірақ егер қоршаған орта нашар болса, ол сізді дұрыс емес бағытта тарта алады. Бұл өте қатты әсер етеді» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Өз ойым ата-ана балаға ықпал етеді деп ойлаймын. Манағыдай, бала таңдаған мамандығын оқығысы келіп ынта етеді ғой енді. Сол жақсы көріп тұрса сол мамандығын. Бірақ қазіргі уақытта көбінесе айналадағы адамдардан көріп, айтуға болады, көбінесе ата-анасы шешеді деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Қоршаған орта жастардың ұмтылысына және олардың кәсібін таңдауға әсер етуі мүмкін, сол ата-аналар баланы өздері жұмыс істеген мамандықта жұмыс істеуге көндіре алады. Бұл тіпті оңай болады. Сондай-ақ, түрі бойынша достар: ол бір мамандыққа түседі және ол сізді өзімен бірге шақырады» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Қазіргі таңда кейбір ата-аналар бар, баласының ойымен емес, өзінің түсірген мамандығымен оқытады. Ондай болмаған дұрыс әрине. Әркім өз мамандығы бойынша оқыған дұрыс. Солай деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Көпшіліктің пікірінше, білімнің болмауы адамға ешқандай әсер етпейді. Білімі жоқ жастар да жұмыс істейді, күнін көреді, кейде университетті бітіргендерден де көп табыс табады. Айта кететін жағдай, респонденттер ЖОО-да оқымағандардың оқуға уақыт жұмсамай, тәуелсіз, өз-өзіне жеткілікті тұлға болып жүрген жағдайларына қызыға қарайтынын айтты.

«Менің оқымаған достарым бар және олар қазір жұмыс істейді. Олар басқа адамдардан ерекшеленеді дегенге күмәнім бар. Олар неғұрлым дербес, бізге қарағанда тәуелсіз. Біз дегенім, мектепті бітіріп, әлі не істеу керектігін білмейтін адамдар» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Иә, менің оқымаған достарым бар. Негізінде, олар еш айырмашылығы жоқ, олар өздерінің уақыттары мен нервтерін ұнатпайтын оқуға жұмсамағаны үшін бақытты» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Оқымаған таныстарым бар. Олардың еш айырмашылығы жоқ. Олар бір ақымақ емес. Олардың тілі күрмеліп тұрмайды. Олардың бәрі жақсы. Тек олар жұмыс істейді. Олар оқымайды, бірақ жұмыс істейді. Бұл жалғыз айырмашылық» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Көп айырмашылықтар өзім байқамаймын, досым бар қазір бақша шаруашылығымен айналысады, айына сезон кезінде 7-8 миллион кіргізеді үйіне, бізден оқығандардан қарағанда көп табады, диплом сатып алған» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің де оқымаған мысалы таныстарым достарым арасында бар, иә бірақ олар оқымаса да мысалы ұлдар армияға барып иә қазіргі таңда өте жоғары зарплатада жұмыс істейді, ал ондайлар көп мысалы қазір жеке өздеріне ИП ашып алып сондай сондай жұмыстар істеп, мысалы, салонда сондайда істеп жүрген қыздар бар, армияға кеткен ұлдар бар, олардың барлығының зарплатасы жақсы, ал оқыған таныстарым, сыныптастарым бар, олар да дәл қазір мен сияқты жұмыс таба алмай жай сауда сияқтылармен айналасып жүр» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен де келісемін, мен өзім колледжде оқығанда, енді жаңа айтып жатыр ғой, оқымаған балалар боқтап, түкіріп сүйтіп жатады деп, иә ал оқығандар олар істемейді, олар цивилизованный болады деп, негізі бәрі ұшқан ұясына байланысты, ұшқан ұяңда қандай тәрбие береді соған байланысты, ол оқысаң

да, оқымасаң да адам сондай болып қалыптасады, ұл бала да, қыз бала да» (еркек, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, оқымағандар бар. Олар базарда сауда сатады, кейбірі поляда егін егеді. Мінездеріне келсек анау айтқандай ерекшелік жоқ» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Дегенмен, жұмыспен қамту және жұмыс мансабы бойынша жоғарылау проблемалары, сондай-ақ мәдени аспект бойынша жастар арасында айырмашылықтар бар екені айтылды, мысалы, әңгіме кезінде көше жаргонын пайдалану, қоғамдағы мінез-құлық. Алайда, бұл пікірге қарама-қайшы ой айтылды, өйткені респонденттердің тағы бір бөлігінің пікірінше, егер мінез-құлық, сөйлесу мәдениетінде айырмашылықтар болса, бұл білімге емес, адамның тәрбиесіне байланысты.

«Иә, менің айналамда оқымаған адамдар бар. Қолында дипломы жоқ, тек мектеп білімімен жүрген. Иә, байқадым әсіресе олар ондай жағында жұмысқа кірген кезде көп қиыншылық көреді. Тек уақытша, тек арнайы өзінің берілген уақытымен жұмыс жасайды және мінез-құлқына келген кезде аздап, мінездері кішкене, иә мінез-құлықтары өте ауыр. Оның бәрі де, қазіргі бәрі де болып жатырған пандемияда соның бәрі қосымша стресс болар деп ойлаймын сондай адамдарға» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Ондай адамдар көп емес. Бір-екі адам бар, олар бірақ жұмыссыз үйлерінде отыр» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Менің ондай таныстарым бар. Олардың жоғары білімі жоқ, бірақ жұмыс істейді, ауыл шаруашылығы, ата-анамның таныстары. Олар ауыл шаруашылығымен айналысады. 25 жасар жігіттер сияқты, жоғары білімі жоқ, бірақ сол арқылы олар ауыл шаруашылығымен жақсы айналысады, яғни ірі қара мал бағады. Сөйлескенде... мәдениет сәл төмендеу, айырмашылықтар бар, бірақ олар соншалықты қатты емес. Жап-жақсы, мейірімді адамдар, тек білімі аздап жеткіліксіз. Бұл ата-аналарға байланысты шығар, мен олардың ата-аналары бар ма, жоқ па білмеймін» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бірақ менің қасымда көп емес бірден-саран бар оқу оқымаған. Бірақ деген жұмысқа кіру, өзінің ойлаған жұмыстарына тұрып кету, сондай жағынан қиындықтар болады да, былай нормально жұмыстар тауып, пока сондай жұмыстарда жүргендер» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Иә, одан кейін айтатыным оқыған мен оқымағанның айырмашылығы ол бар. Оқыған адам негізі білінеді, ол оқыған ортаңа байланысты адамның мінез-құлқы өзгерістер болады, мысалы сөйлейтін сөздерінен көше де кетіп бара жатқан кезде, мысалы оқыған адамдар көшенің өзінде дұрыс жүріп, дұрыс тұрады ғой, ал оқымаған адамдар да, ол білініп қалады мысалы түкіретін бір жерге түкіре салу, мүмкін тағы бір неме боқтай салып деген сияқты сондай айырмашылықтар бар» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ондай достарымыз бар. Олардың айырмашылығы мәдениет жағынан кішкене артта болады, анайылау болады. Қалай сөйлеу керек екенін, қандай ортада өзін қалай ұстау керек екенінен артта қалады. Сондықтан айырмашылығы жер мен көктей» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Мен де Мейіржанның сөзіне қосылғым келеді. Ондай таныстарымыз көп әрине, Бірақ оқыған мен оқымағанның айырмашылығы тау мен жердей десек те болады. Адаммен қарым қатынасқа түсе алмау қиындықтары тууы мүмкін» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Менде де оқымаған таныстар бар, жалпы оқыған мен оқымағанның айырмашылығы мәдениеттің төмендігі деп білемін. Көзқарастары екі түрлі болады» (еркек, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Мен келіспеймін мына айтып отырған сөзімен. Ол былай қарасаң қазір күшті университетті бітіріп алған жастардың өзі жұмыста бөлек адам да, былай шыққан кезде бөлек адам болып шыға келетіндер де бар, сондықтан өйтіп бөліп жарудың қажеті жоқ деп санаймын. Себебі ол оқыған күшті дипломы бар жігіттің өзі де боқтап кей жерлерде, мысалы, мас боп отыратын адамдар да бар және

де көбінде байқайтыным жаңалықтардан да, интернет желісінен де көп көруге болады, госслужбада жүргендер үнемі парақорлықпен ұсталып жатады, біріншіден, екіншіден, сондай неше түрлі заведение-ларда отырғанда біреумен төбелесіп, сол сияқты. Сондықтан ол адамның жеке сана сезіміне байланысты деп санаймын және де оқымаған адамның өмірге деген құштарлығы арта түседі деп санаймын. Өйткені ол жұмысы бар, дипломы бар адамдар қалай деуші еді, барлықтан тайраңдайды деп санаймын, ал жоқ адам бала-шағасын асырау үшін, өзі бір жетістікке жету үшін, үй алу үшін басқа да нәрселермен өз-өзін қамтамасыз ету үшін одан сайын өмірге құштарлығы артып, одан сайын еңбек етеді деп санаймын өзім» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен де келісемін, мен өзім колледжде оқығанда енді жаңа айтып жатыр ғой оқымаған балалар боқтап, түкіріп сүйтіп жатады деп, иә, ал оқығандар олар істемейді, олар цивилизованный болады деп, негізі бәрі ұшқан ұясына байланысты, ұшқан ұянда қандай тәрбие береді соған байланысты, ол оқысаң да, оқымасаң да, адам сондай болып қалыптасады, ұл бала да, қыз бала да. Мен оқыған колледжде, например, физрук ұлдар да болды, например програмисттер болды, олар да мысалы сондай, колледждің артына барып темекіні де тартады, түкіреді, балалармен де төбелеседі, оның бәрі оқыған оқымағанға қатысты деп ойламаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

Информанттардың бір бөлігі сұраққа жауап бере алмады және оқымаған таныстарының болмауына байланысты оқыған және оқымаған адамдар арасындағы айырмашылықтарды анықтай алмады.

«Менің жоғары білім алмаған достарым жоқ. Мүлдем білім алмағандар жоқ. Мен бұл сұраққа жауап бере алмаймын» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Ол менің айналамда оқымаған адамдар жоқ. Барлығы да оқыған және де оқымаған адамдар болған жағдайда олардың іс-әрекеттері жайында, өз-өздерін ұстау жағдайларын мен ол кісілерді білмедім, қандай жағдайда болатынын» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Жоқ, менің таныстарымның барлығы оқыған, ондай таныстарым жоқ» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Қорытынды

Жастардың NEET санатына кіру факторларының бірі білімге қолжетімділік болмауы және нәтижесінде жастардың осы тобының негізгі сипаттамаларының бірі білім деңгейінің төмендігі болып табылады, Қазақстанда жұмыспен қамтылмаған және оқымайтын жастардың, әдетте, орта-кәсіптік, жоғары білімі бар деп есептеледі. Сонымен қатар, мектеп бітіргеннен кейін оқу орындарына түсе алмаған NEET жастарының бір бөлігі үшін болашақта оқуға түсуге деген ықылас пен оң көзқарас бар.

Қазақстанның NEET жастары білім алудың кез келген түріне оң көзқарасын білдіріп, білім алу қажеттілігін жұмысқа орналасу мен мансаптық өсудің баспалдақтарының бірі ретінде атап өтеді. Сонымен қатар, ата-аналар мен достар болашақ мамандықты, білім алу деңгейі және түсетін оқу орнын таңдауда айтарлықтай әсер етеді.

2. NEET санатындағы жастардың психологиялық жай-күйі

2.1 Өмірге қанағаттану және эмоциялық жағдайы

Зерттеу міндеттерінің бірі NEET жастарының психологиялық жағдайын анықтау болды. Жұмыс істемейтін және оқымайтын жастарға мұқият назар аударуды және зерттеуді қажет етеді, өйткені осы зерттеу барысында олардың арасында бұл жайт қылмыстану, психологиялық, эмоционалды проблемалардың қалыптасуына, әртүрлі тәуелділіктер мен әлеуметтік алшақтаудың пайда болуына әкелетіні анықталды.⁷

Жұмыспен қамтылмаған және білім алмайтын жастар, жалпы, өз өміріне қанағаттанады және жақсы көңіл-күйде. Өмірге қанағаттану факторларының бірі – ата-аналардың, туыстардың және жақын адамдардың қолдауы. Алайда, COVID-19 пандемиясы аздап ыңғайсыздық пен алаңдаушылық тудырды, бұл өмір салтына, жұмысқа орналасуға және оқу форматына әсер етеді.

«Өмір қанағаттанамын. Иә, әрине, көңілім толады. Өзімді жақсы сезінемін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен өз өміріме қанағаттанамын. Құдайға шүкір, бәрі жақсы» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

«Иә, қанағаттанамын, көңіл-күйім жақсы, өзімді жақсы сезінемін» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен өмірге толық ризамын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Балалармен үйде отырған кейін уже еш нәрсе ойламайтын боласын. Балаларға тамақ бересің, далаға шығарасын. Жақсы барлығы, Аллаға шүкір, жақсы барлығы» (әйел, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жалпы, бәрі көңілімнен шығады. Әрине, пандемия, карантин өмірді біршама баяулатады. Осыған байланысты, декреттен жұмысқа шыға алмай жүрмін» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қазіргі уақытта мен өміріме ризамын, көңіл-күйім жақсы. Бәрі жақсы, өйткені қасымда жақын адамдар, туыстар, мені қолдайтын ата-анам бар» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен қанағаттанамын. Коронавирус, мұның бәрі ұсақ-түйек, өмірдің сынақтары. Өмір қысқа және бір нәрсеге, коронавирусқа қадалып қалу, мұның бәрі ұсақ-түйек. Негізі отбасым қасымда, аман-есен біз» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менде құдайға шүкір барлығы бар, отбасым бар, 2 балам бар, бірақта өзімнің алға қойған бір мақсатым бар, соған осы жаңа жылға дейін соған жетіп, жақсы көрсеткіш көрсеткім келеді. Құдай қаласа сол кезде бәрімен бөлісе жатармын, женіске жеткен жағдайда және де жақсы жақсы жұмысқа ауысқым келеді. Өзімнің қалай деп айтсам болады, әрі қарай да жетіле түскенімді қалаймын, бір орында тоқтап қалмай» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

Екінші жағынан, информанттардың аз бөлігі өмірге толық қанағаттанбау, ересек өмірдің (бала тәрбиесі, үй жұмыстары) жауапкершілігінен шаршауды және ыңғайсыздық сезінеді, бұл ішінара отбасылық міндеттерден алшақтауға мүмкіндік беретін жұмыс ортасының болмауына ықпал етеді.

⁷Kutsyuruba, Benjamin & DeLuca, Christopher & Butler, Alana & Godden, Lorraine & Youmans, Alexandra & Hussain, Alicia & Stroud Stasel, Rebecca & Shewchuk, Samantha & Coe-Nesbitt, Heather. (2019). Needs of NEET youth: Pathways to positive outcomes. Электрондық ресурсы: <https://educ.queensu.ca/sites/webpublish.queensu.ca/educwww/files/files/NEET%20Literature%20Review%20Approved%20June%202019.pdf> Қаралған күні: 2020 ж. 12 қараша

«Көңілім толады деуге болады, бірақ толық емес» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Ішінара қанағаттанамын. Көңіл-күйім құбылмалы, әр кезде әрқалай» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

«Мен өз өміріме қанағаттанамын деп айта аламын, кей кезде болады бір шаршап кетесін, себебі менде қазір уже тұрмыс құрғаннан кейін екі балам бар, екі балаға қарау керек секілді нелер бар, бірақ өмірге қанағаттанамын, ризамын, қазіргі сезініп жатқан бақытты кездерім бәрі өте көп, сол үшін өміріме рахмет айтамын, ата-анама рахмет айтамын. Мен ойлаймын, егер қазір жұмыс табылса, кішкене өзімнің ортам болса деп ойлаймын, сол жағынан мен кішкене қанағаттанбаймын, қазір кішкене риза емеспін» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жалпы, менің өмірім түбегейлі өзгерді, қызықсыз болғандай. Бұрын менде оқу, жұмыс, яғни қозғалыс болды. Ал қазір мен үйде отырамын, менің барлық қызметім тоқтады, тек үй, бала. Сондықтан, бұл аздап өкінішті... мәселе тіпті балада да емес ... жалпы, бұл жағдай онша емес. Мен басқа нәрсені қалайтын сияқтымын» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Елден кету ниеті туралы пікірлер айтылды, бұл Қазақстандағы өз өмірін теріс бағалаумен байланысты емес. Әдетте, информанттардың шетелде оқуға түсіп сонда оқу жоспарлары бар.

«Біздің елдегі өмірге көптен бері қуанбаймын, өйткені мен өзім қазақпын, бұл менің жерім, бірақ бұл жерде маған мүлдем ыңғайсыз. Ешқандай жеңілдіктер жоқ, маған ештеңе ұнамайды, мен шетелге кеткім келеді» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Қазіргі уақытта мен де өз өміріме ризамын. Соңғы уақытта көңіл-күй өте жақсы, ал болашаққа деген жоспар – Польшаға барып, сол жерде тұрып, білім алу. Мен сонда болдым және маған өте ұнады» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

Жалпы өмірге қанағаттанумен қатар, соңғы уақытта информанттар пандемия, жұмыс орындарының қысқаруымен байланысты денсаулық, жұмысқа орналасу, мамандық таңдауға алаңдаушылықты, эмоционалды көңіл-күйдің өзгеруін бастан кешуде.

«Енді екінші толқын болуы мүмкін деген қорқыныш бар және жақындарым үшін қорқамын. Өзім үшін аса қорықпаймын, қанша дегенмен жас организм, қиындықты еңсере алуым мүмкін, бірақ ата-әжелер, жақындарым үшін біршама қорқамын» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен де бақыттымын, өміріме көңілім толады. Соңғы кезде көңіл-күй құбылмалы, бұл осы болып жатқан ауруларға байланысты» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Орташа көңіл-күйдеміз. Себебі уақытша жұмыста жоқпыз. Соған байланысты көңіл-күйіміз кейде ортаңқы болады, бірақ өте төмен деп те айтуға болмайды» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Көңіл-күйім орташа. Биыл сол себептен оқуға түсе алмағандықтан, жұмыс та жоқ болғасын, сондай себептермен орташа» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Көңіл-күйім орташа. Қазіргі пандемиядан қорқып қалып, одан жұмыс таба алмай, сол орташа болып тұр. Ондай күшті емес» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Көңіл-күй соңғы күндері бірқалыпты, өзгеріссіз. Дегенмен алдағы жоспарларды ойлағанда көңіл-күйім басқаша болып өзгеріп тұрады. Алаңдаушылық болады. Келешекке деген қорқыныш сезімі» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Адам баласы болған соң көптеген көңіл күйді бастан кешіреміз. Соңғы кезде мендегі болатын көңіл күйлер ашулану, ренжу, кейде қуану, кейде мұңаю секілді сезімдер ауыспалы түрде орын алып

жатады» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Жалпы бір тұрақты көңіл күйде жүрмін деп айта алмаймын. Кейде көңілді, кейде уайым. Уайым болғанда, алаңдаушылық деп айта аламын, болашаққа деген алаңдаушылық» (еркек, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Жалпы, мен өміріме қанағаттанамын, бірақ мені 17 жаста қолымнан ештеңе келмейді деген ой мазалайды. Мен өзімді қалай табуға болатынын білмеймін» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Соңғы кезде өкініш, көңіл күйім жоқ, бірақ бұл мені алға қарай жетелейді деп ойлаймын, ынталандырады бұл мені толықтай» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Шынымды айтсам, мен тіпті білмеймін ... ерекше сезім жоқ. Мүмкін, вирусқа байланысты, иә, мына жігіт жақындары үшін қорқамын деп дұрыс айтады. Қазіргі уақытта, осыдан басқа ештеңе алаңдатпайды, басқасы сол қалпында» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

2.2 Мақсаттары мен болашаққа жоспарлары

Соңғы уақытта жастарды мазалаған белгілі бір қорқыныш пен уайымға қарамастан, NEET жастарына болашаққа деген оң көзқарас тән: таңдаған оқу орнына түсу, өз орнын табу, жұмысқа орналасу, бизнес ашу және дамыту. Бұл жерде айта кету керек, оқу және жұмысқа орналасу мәселесінде информанттардың көпшілігі болашақта өз мамандығы бойынша жұмысқа орналасқысы келеді.

Сонымен қатар, қойылған мақсаттарға жетуде басты қолдау және мотиватор ретінде отбасы үлкен рөл атқарады: ата-аналар, балалар, жұбайлар. Отбасын құрған және балалары бар жастарды алға жылжуға, үлгі болуға, олар үшін рөлдік модель болуға шабыттандыратын, осы балалар.

«Болашаққа деген жоспарым көп. Үй тұрғызу деген секілді. Балаларымды өсіру. Сол балаларды өсіру, қасымдағы семьям, бала-шағам мені ынталандырады» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Болашақта оқуға түсу, жұмысқа орналасу сол мамандықпен. Әрі қарай алып кету сол жұмысты» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мен өзімді жақсы сезінемін. Мен өзімді ынталы сезінемін, өйткені туыстарымның қолдауы мені ынталандырады және мен олармен күшті сезінемін» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің алға қойған мақсатым, алдағы уақытта колледжді жақсы бітіріп, сол мамандық бойынша әрі қарай жұмысымды жалғастырсам деп едім» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Бұйырса болашаққа деген жоспарларым көп. Ең біріншіден, ол жұмысқа орналасу, өз мамандығым бойынша және одан бөлек бизнес ашу. Қазір жасап жатырған бизнесімді дамыту» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Менің алдағы болашақ жоспарым, ол өз мамандығым бойынша әрі қарай жоғары оқу орнын жасап, сол мамандықпен жұмыс жасау. Және де өзімнің кәсібімді ашу» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Менің алға қойған мақсатым, келесі жылы көктемге таман бизнес ашу, Атамекен де 3 млн кредит береді екен ғой, залоғқа үйімді қойып бизнес бастайын деп жатырмын. Вот, сол менің мақсатым, келер жылға» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Болашаққа жоспарым оқуға түсу, ұрпақ тәрбиелеу, мұғалім болу. Бұған менің ата анам мен жақындарым ынталандырады» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен тігіншіге оқыдым. Менің ателье ашқым келеді, құдай қаласа. Бизнесімді жүргізгім келеді. Балалар үшін ғой. Солардың барлығы мотивация ғой» (әйел, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Уәждеме – балалар шығар. Менің ойымша, балаларға үлгі болу керек, олар: «мен әкемдей болғым келеді!» дейтіндей. Ал мақсатым болса, бизнес ашу» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен өміріме ризамын, соңғы кезде көңіл-күйім жақсы. Мен шетелге әйеліммен бірге оқығым келеді. Жақсы өмір ынталандырады. Бір-біріміз үшін, балаларымыз үшін» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды

облысы).

«Менің мотиваторым - маған қарап отырған балам шығар. Болашақта айтып отыратын болады, болашақ ұрпақ, олар кім болады, олар қалай болады. Менің мотивациям, ұлымды тәрбиелеу, болашақта мықты жігіт етіп өсіру» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Алдағы қойған жоспарым енді өзім таңдаған мамандығыма түсіп, соны аман-есен бітіріп, сол бойынша жұмысқа орналасу. Ал былай өмірде мотивация беріп, әрдайым қолдап жүретін өзімнің әке-шешем» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Менде болашаққа деген жоспарлардың дәрежесі өте жоғары. Және де сондағы мақсаттарыма, мұраттарыма жетудегі негізгі ынталандыратын күш ол - үміт, сенім және отбасымның маған деген көзқарасы, сол кісілердің қолдауы» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Болашақта белгілі бір мамандық бойынша білім алу жоспары бар. Мені әрдайым қолдайтын туыстар мен жақындар ынталандырады» (еркек, қазақ, 16 жас, Қарағанды облысы).

«Бәрі жақсы, өйткені жақындарым, туыстарым, мені қолдайтын ата-анам бар. Тіпті мен модель ретінде жұмыс істеп бастаған кезде, олар қасымда болды, мені қолдады, және бұл менікі емес екенін түсініп, қайда бару керектігін шешуге бір жыл беруді сұраған кезде де, олар менің таңдауымды қолдады. Қыркүйек айында мен заңгерлік оқуға түсіп, білім алып, өзіме ұнайтын мамандық бойынша жұмыс істеуге тырысамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Негізінде болашаққа жоспарым көп. Соның негізгісі деп айта аламын - жеке кәсіп ашқым келеді. Бұл мақсатқа мені ынталандыратын менің жақындарым, туыстарым, солардың қолдауы көмегі деп айта аламын» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Менің болашаққа деген мақсаттарым көп. Мен үшін мотивация - менің кішкентай балам. Мен жұмысқа тұрамын деп үміттенемін, бәрі жақсы болады» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен әрқашан ата-анамды тыңдауға дайынмын, егер менде қиындықтар болса, мен оларға сенім артамын, ақылдарын тыңдаймын, менің өмірімде бәрі жақсы» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

Қорытынды

NEET санатындағы жастар өмірге қанағаттанады, өз болашағын, қойылған мақсаттарға жету мүмкіндіктерін оң бағалайды. Әдетте, олардың өмірлік мақсаттары жұмысқа орналасумен, оқуды аяқтаумен, бизнес бастаумен және өмірде өз орнын табумен байланысты. Отбасы жастардың өмірінде бұл кезде де басты орын алды, қиын өмірлік жағдайларда қолдау көрсетіп, мақсаттарына жету үшін іс-әрекетке талпындырады.

Сонымен бірге, COVID-19 пандемиясы және денсаулық, жұмысқа орналасу, экономикалық тұрақтылық және даму мәселелерін өзектендіру жастардың эмоционалды фонына әсер етеді.

3. НЕЕТ санатындағы жастардың әлеуметтік-экономикалық көңіл-күйі

3.1. НЕЕТ жастарының негізгі мәселелері

НЕЕТ жастарының басты қиыншылықтары – әсіресе коронавирустық пандемия кезінде көбейіп келе жатқан жұмыссыздық, материалдық және қаржылық қауіпсіздік мәселелері. Жұмысқа орналасу мәселесін егжей-тегжейлі қарау кезінде мамандық бойынша жұмыс табу қиындығы, жұмысқа орналасу кезінде тәжірибе талап ету және непотизмнің болуы, оқу орындарының түлектерінің жалақысы төмен болуы, сондай-ақ зейнеткерлердің зейнетке шыққан кезде мекемеде өз жұмыс орнын сақтап қалулары атап өтуге болады, бұладың бәрі жастардың жұмыспен қамтылуына әсер етеді.

«Қазіргі проблема манағыдай мына карантин деп ойлаймын. Карантиннің кесірінен енді көптеген жұмысқа кіре алмай жатыр кісілер. Жалпы негізгі маңызды мәселе ол жұмысқа алғанда обязательно опыт работы сұрайды. Осы жақында бітірген студенттерге кішкене қиыншылық тудырады да, манағыдай без опыта работы алмайды жұмысқа. Сол мәселе болмаса» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Менде қиыншылық дегенде қазір осы пандемиядан жұмыссыз қалдым. Сол менде қиыншылық болып жатыр. Басқа себеп жоқ қиыншылық әкеліп жатырған» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Көбінесе қаражат жағындағы проблемаларға тап боламын» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Менің ойым бойынша жалпы пандемияның, тек қана пандемияның кесірінен емес, бұрында да ол жұмыссыздық жағдайы нашар, жұмысқа кіру нашар. Опыт работы сұрайды. Немесе таныс арқылы кіру керек. Немесе мамандық бойынша жұмыс табу қиын. Тап осы өзімізде» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Мендегі мәселе жұмыссыздық орталығынан арнайы курс өту үшін міндетті түрде диплом сұрауы. Ол жұмыссыз адамдар дипломды қайдан алады. Сол үшін жұмыссыздыққа барып тұрмын. Сол кішкене кері әсерін беріп отыр» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Менде қазір проблема деп айтсам болады, тұрақты жұмыс табу яғни және де көп адам да кездесетін қаржылық қиыншылықтар болады ғой. Оны жасырудың қажеті жоқ деп санаймын, өйткені қазір карантин кездері көп жерлер жабық, жұмыстары жоқ, менің ойымша көп адамдар қаржылық қиындықтар, сол қаржылық қиындық туындағаннан кейін отбаслық проблемалар басталады» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мысалы үшін қазір зейнетақы жасына жеткен адамдарды шығару керек сияқты, иә бұны біреулер естіп жатса, иә бәрі жерді тексеріп зейнеткерлікке шыққан мұғалімдерді шығарып жаңадан колледж бітірген, универ бітірген мұғалімдерді жұмысқа алу керек деп санаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Қазіргі мынау карантин заманы болып жатыр ғой, қазір басты проблема, меніңше ол жұмыссыздық, себебі қысқарту, жалақы төмен, мысалы, продукт питания қымбат, сол сияқты проблемалар ғой. Қазіргі заманда нақты бір тұрарлық высокооплачиваемый деп айтады ғой, сондай жұмыс табу деп ойлаймын. Мысалы, жаңағы колледж бітіріп, жұмыс барғанда опыт, стаж сұрайды» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ақша, материалдық мәселелер жиі кездеседі» (әйел, қазақ, 19 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Көп жағдайда қаржылық. Отбасылық, түрлі даулар бар, бірақ бұл қалыпты жағдай» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менде қазір негізінен қаржылық проблемалар бар. Бұрын мен ақша таптым... ал, қазір... бұрынғыға қарағанда көбірек нәрсеге ұмтыламын, бірақ қазір мүмкін болмай тұр. Себебі, мен үйде баламен оты-

рмын, әйтпесе жұмыс істер ме едім» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қазіргі таңда басты мәселем, бұл өзімнің мамандығым бойынша жұмыс табу. Екіншісі, бұл карантин кезінде қатты қиындық туғызады. Үшіншіден, студенттерге қазіргі таңда тәжірибе, опыты дейміз ғой, соны сұрайды. Сол басты мәселеміз» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Жұмыспен қамту мәселелерінен басқа жастар сыбайлас жемқорлық, оның ішінде мемлекеттік органдардағы әлеуметтік, жыныстық теңсіздік мәселелерін атады. Зерттеулер көрсеткендей, гендерлік, этникалық, діни, аумақтық, жас ерекшеліктері, қарым-қатынас тілі жастардың еңбек нарығына қалай қарайтындығын және жұмыс берушілердің оларға қалай қарайтындығын анықтайтын факторлар болып табылады, яғни жастар қандай-да бір негізде кемсітілуі мүмкін, бұл олардың NEET санатына енуіне ықпал етеді^{8,9}.

«Көбіне жемқорлық» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Сіздерге айтар дүниемді проблемалар қатарына жатқыза алмаймын. Алайда көп кездесіп жататын проблемалар қатарына, ер мен әйелдің теңсіздігі, әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздік, жемқорлық деген сияқты дүниелерді айта аламын. Осындай проблемалармен кездесіп жататыным бар» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Мемлекеттік мекемелердің, сол сияқты мекемелермен жұмыс жасағаннан кейін, солардың жемқорлығы, бірнәрсе дәметіп тұруы, сол нәрселер жиі кездеседі» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Сонымен қатар, жастардың бір бөлігінде ешқандай проблемалар жоқ және өздерін жақсы сезінеді.

«Менің атым Жанерке. Қазіргі уақытта менің өмірімді қиындататын сондай бір күрделі проблемалар жоқ» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Проблемаларға тап боламын деп айта алмаймын, өзім иә, жеке өзім» (еркек, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Проблема жоқ, бәрі жақсы» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен проблемаларға өте сирек тап боламын» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен ешқандай проблемаларға тап болмаймын, егер олар орын алса, мен көбінесе достарым мен әйеліме жүгінемін» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

Жастар проблемаларды өз бетінше шешуге тырысады, бірақ отбасының қолдауы әлі де үлкен маңызға ие. Бұл, ең алдымен, ата-аналар, жұбайлар. Қолдау, бір жағынан, информанттардың қиыншылықтарымен бөлісіп, қолайсыз жағдайдан шығу туралы кеңес сұрағанынан көрінеді. Екінші жағынан, егер мәселені өз бетінше шешу мүмкін болмаса, отбасы қауіпсіздік «көпшігі» міндетін атқарады.

«Проблеманы шешу үшін кімнің көмегіне жүгінгенде, барынша өзім шешуге тырысамын. Өзімнің отбасыммен ақылдасып, кейбір проблеманы солай шешуге тырысамын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Қиындықтар туындаған кезде мен оларды өзім шешуге тырысамын. Біреуге қарамастан. Мен достарыммен, туыстарыммен бөлісемін, бірақ бәрін айтпауға тырыспаймын. Мен бәрін өзім жасадым,

⁸Lightman, N., & Gingrich, L. G. (2012). The intersection dynamics of social exclusion: Age, gender, race and immigrant status in Canada's labour market. *Canadian Ethnic Studies*, 44(3), 121–145.

⁹Preston, J. (2008). The urgency of post-secondary education for Aboriginal Peoples. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 86, 1–22.

өзім шештім, қаржылық жағынан маған жеткілікті болды. Мен ешқашан ата-анама тәуелді болмадым, мен оқу ақысын өзім төледім, бәрін өзім жасадым» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Егер тап болғанның өзінде, онда оларды өзім шешемін. Мен ересек қызбын, біреуге жүгінудің мағынасы жоқ. Бөлісетін адамдарым бар, бұл достар, жігітім немесе ата-анам» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Мен оларды өзім шешемін немесе ата-анама жүгінемін. Немесе мен оларды достарыммен бөлісемін, менің керемет достарым бар» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

«Мен көбінесе анама жүгінемін және жұбайымнан көмек сұраймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Жалпы қандай да бір проблема, алға қойған мақсаттар болса, ардайым өзімнің отбасым, әке-шешемнің алдынан өтіп, солардың батасымен, ақыл-кеңесімен жүремін» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Әке-шешемнен сұраймын көмекті, нағыз шеше алмайтын не болатын болса» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Әрине, ең алдымен, күйеуімнен көмек сұраймын, әрдайым кеңес беріп, көмектеседі. Екіншіден, ата-анама шығар. Әсіресе аналар. Теріс қарап, бас тартты деген әңгіме болған емес. Әрқашан көмектеседі» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине жолдасым бар, яғни жұбайым. Ақылды, кеңесті сол кісіден сұрап, яғни проблеманы шеше алмай жатсам содан кеңес аламын» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Қолымнан келмеген жағдайда, ата анамның, жақындарымның көмегіне жүгінемін» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен проблемаларымды, проблема емес, міндеттерді дейінші, өзім шешуге тырысамын. Дербес шешемін, егер көмек керек болса, туыстарыма, жақындарыма жүгінемін» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сондай-ақ, информанттар достарының көмегіне жүгінеді, олар кейде ата-ананың рөлін алмастырады, өйткені жастар үйдегі туыстардан қолдау таппайтын жағдайлар да болады.

«Егер кез болсам – менің айтып, бөлісетін адамдарым бар, не достарыма, не ата-анама айта аламын. Олар әрдайым қолдайды, әрқашан көмектеседі» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Менде қандай да бір проблемалар туындаған кезде, мен ата-анама қарағанда достарыммен бөлісе аламын. Мен ешқашан барлық жағдайлар туралы ата-анама айтпаймын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Проблеманы достарыммен не болмаса өзім шешуге тырысамын» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Мен достарыма көбірек жүгінемін. Себебі үйде ата-анаммен, бауырлармен, әпкелермен жиі қақтығыстар болады. Себебі.. күні бойы үйде болғандықтан, не оқымайсың, жұмыс істемейсің және олардың айтуынша, не істеп жүргенің белгісіз. Олар қазір осындай уақыт екенін, пандемия жүріп жатқанын, біз ғана емес, бүкіл әлем бастан кешіп жатқанын түсінбейді. Бәрі де үйде. Бірақ мен достармен көбірек уақыт өткізуге тырысамын» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Проблемалар болған жағдайда, жанымда достарым бар, солар проблемадан шығуға көмектеседі, ал былай қатты қатты проблемалар болып көрген емес» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

3.2 Материалдық әл-ауқатты бағалау

NEET жастарының материалдық, әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатын анықтай отырып, әр адамның байлық, дәулет ұғымын өзіндік қабылдауы қалыптасқанын есте ұстаған жөн. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, байлықты жастардың көпшілігі болашақ қаржылық шығындарды жоспарлау қажеттілігі туралы ойламай-ақ, қалаған нәрсесін ала алатын материалдық байлықтармен (пәтер, көлік, саяхат, байлық) анықтайды.

«Мен үшін материалдық әл-ауқат – жеке баспанаға ие болу, қандай да бір қалауларға ақша табу, ертеңгі күн туралы алаңдамау» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен үшін ауқаттылық ол толық қамтамасыз етілу және байлық дегенді білдіреді» (әйел, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен үшін материалдық әл-ауқат – пәтер сатып алу, жұмысымның болуы, ең алдымен тамақпен және үймен қамтамасыз ететін жалақының болуы» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен үшін материалдық әл-ауқат – қалаған нәрсемді сатып алу» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

«Мен үшін молшылық – қалаған нәрсемді сатып алу. Саяхаттағың келсе – сол сәтте билет сатып алып, ұшып кеттің. Үй сатып алғың келсе, өзің тұрғың келген елде, Қазақстанды айтам, үй сатып алу» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

Сонымен қатар, олардың материалдық қауіпсіздігін анықтай отырып, көпшілігі негізгі қажеттіліктерге (баспана, үстелдегі нан, киім) жеткілікті екенін атап өтті. Өз отбасынан бөлек тұратын информанттар, өздерінің табысы (жинақтары), жұбайларының табысы жеткілікті екенін атап өтті. Ата-аналарға тәуелді жастар өз отбасыларының жағдайы жеткілікті деп, ата-аналарының материалдық қамтамасыз етудегі рөлін атап өтті. Информанттардың көпшілігі өз жағдайларына риза, бірақ одан да көп ақша табуға деген ұмтылыс байқалды.

«Иә, өзімді материалдық жағынан қамтамасыз етілген адаммын деп санаймын. Бәрі шүкір, жетеді» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Қаражат жағынан да және басқа жағынан да өзімді толық қамтамасыз етілгенмін деп санаймын. Және де қазіргі өзімнің қаражат жағдайыма, өзімнің ісіммен тапқан табысым жетерліктей деп айта аламын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Қамтамасыз етілгенбіз, әке-шешемнің арқасында» (Ержан, еркек, 17 жас, Атырау облысы).

«Материалдық жағынан бәріне шүкіршілік етемін. Бәрі енді әке-шешемнің арқасында» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Аллаға шүкір деп айтайын, барлығы жеткілікті. Главное ешкімнен нан сұрап жатқан жоқпыз ғой. Өзімізге жетеді, отбасымызға» (әйел, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қолымнан келеді. Менің ойымша, біздің отбасымыз мол өмір сүреді. Дұрыс айтады, бастысы үйің, ішетін асың болса жеткілікті» (әйел, орыс, 16 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Барлығы жеткілікті, бірақ әрқашан да, - деп айтамыз ғой. Ақша ешкімге жетпейді ғой. Әйтеуір бір айдан, бір айға жетеді. Солай өмір сүреміз ғой бәріміз. Ну, жетеді, тамағымыз тоқ, киіміміз бүтін» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен айына 500 мың жалақы алатын кезде, өзімді материалдық жағынан қамтамасыз етілген деп санаймын. Әлі олай сезінбеймін. Бірақ менің ойымша, қаржылай қамтамасыз етілу үшін толық өмір сүру керек. Жылына бір рет бір жерге бару керек. Несиесіз өмір сүру, яғни өмір сізді қыспаққа алмауы үшін. Жақындарыңызға көмектесу, мысалы, егер біреу ауырып қалса, сізде ақша болмаса, оған қалай

көмектесесіз. Әрине, құдай берген өмір сүру жағдайларын қабылдау керек. Бірақ менің ойымша, біз одан да жақсы өмір сүру үшін көп нәрсеге ұмтылуымыз керек» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Екінші жағынан, информанттардың бір бөлігі денсаулықтың маңыздылығы, материалдық, ақшалай көрсеткіштерге қарағанда жұмыс істеуге физикалық мүмкіндік туралы жалпылама жауаптар берді және осы тұрғыдан өздерінің жағдайларын жақсы деп санайды.

«Ауқаттылық деп санаймын, мен ең бірінші ол денсаулық, денсаулығың жоқ болса қанша жерден бай болсаң да, ешқандай пайдасы жоқ деп санаймын, екіншіден, отбасылы адамдар үшін отбасы яғни баласы деп санаймын ауқаттылық деп, және де өмірге деген құштарлық, яғни өмірге деген құштарлығы болса, денсаулығы жақсы болса, ол байлыққа да, басқасына да, табысты жұмысқа да жете алады деп санаймын. Сондықтан, ең бірінші, ол денсаулық» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Бірінші байлық шынымен де денсаулық және де өзімді баймын деп санаймын, әке-шешем жанымда, екі қол екі аяғым сау, жұмыс істеуге қабілеттімін, сол байлық» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ауқаттылық деген ол бірінші орында денсаулық тұрады, денсаулық болса жұмыс істеуге жарамдысыз, хотя бы андай сезонный работа болсын, сол жерде жұмыс істеп өзіңе ақша табуға болады» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

Табыс көздері мен қаржылық қиындықтардың болуына қатысты бірнеше топты анықтауға болады. **Пандемия кезінде табыссыз қалған отбасылары бар жас жігіттер**, көлікпен қызмет көрсетіп, репетиторлық, кездейсоқ жұмыс істеумен қосымша ақша табуға тырысады. Достар, ата-аналар қиын қаржылық жағдайларда қолдау көрсетеді, бірақ көп жағдайда жастар оларды өздері шешуге тырысады.

«Енді әртүрлі жағдайлар болады ғой, бірақ ондай қаржы жағынан қатты қиналған күндерім болған жоқ деп ойлаймын. Қазіргі уақытта енді күнкөріс көзі бар. Автокөлікпен» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Осы күнге дейін күн көрушілік жағдайым өте жақсы болған. Қазіргі пандемия кесірінен арасында интернет, онлайн арқылы адамдарға ағылшын тілін үйретемін. Сол жағынан аз, аз-маз қаражат тауып жүрмін. Сол арқылы қазір күн көріп жүрмін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Әрине қаражат жағынан қиындықтар болады, қазіргі таңда енді есептегенде. Өз басым тиіп-қашып жұмыстар жасаймын. Енді үйден қарап отырғаннан жақсы ғой деп, сол» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мен папамның машинасымен таксовать етемін. Солда жетеді маған» (еркек, қазақ, 23 жас, Атырау облысы).

«Мен қаржы мәселелерін шешемін, кейде қосымша жұмыс аламын. Достар менің жұмыссыз жүргенімді біледі, бір жерде бір нәрсе болып жатса, айтады. Сондай-ақ, кешке көлік босаған кезде тасымалмен айналысамын, такси қызметін көрсетемін түнге дейін» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен де жеке жұмыс жасаймын. Сол жұмысымның арқасында өзімді қамтамасыз етіп отырмын. Қаржы тапшылығы кезінде достарымнан, туыстарымнан ала тұрамын. Осылай шешеміз» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Екінші топты жас қыздар, әдетте, тұрмыстағылар құрайды. Негізгі кіріс көзі жұбайының табысы және қиындықтар туындаған жағдайда олар ата-аналарына жүгінеді. Сонымен қатар, декреттік демалыстағы информанттар жұбайларына көмектесуге тырысады және үйде отырып қолөнер, аспаздық және

т.б. қызметтермен айналысады. Респонденттердің барлығы ара-тұра қаржылық қиындықтар болатынын айтты, жалақыдан жалақыға дейін ақша жетпейтінін, қарыз ақшаға жүгіну қажеттілігін, сондай-ақ кездейсоқ шығындар мен өздерінің қаржылық шығындарын жоспарлай алмайтынын келтірді.

«Өз ойым, өз пікірім ақша, енді қазіргі карантинге байланысты енді ақша көбінесе көп семьяларда ақша жоқ қой енді. Бірақ шешімдер көп. Енді үйден бизнес ашып, кәсіп ашып бір шамалы кішкентай торт болсын бірдеңе қолдан жасап, ручной заттар жасап, сөйтіп сатуға болады деп ойлаймын. Өз басым жолдасым жұмыс жасайды. Бірақ жолдасыма қарамай, өзім де бір жұмыстар тауып, бірдеңе жасап тастап, сөйтіп тырысамын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Қаражатқа қиыншылықтар әр үйде болады деп ойлаймын. Бірақ өз басым, қазір кішігірім бизнесім бар. Үйде отырып неше түрлі подаркалар жасаймын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Біздер деген бір айлығына қарай пока өмір сүріп жатырмыз. Қаражат... жетеді» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Біз сол жұбайымыздың 42500 теңгесіне күн көріп отырмыз» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Енді мен басты жолдасым ғой енді қамтамасыз ететін бізді, екіншіден өзім қосымша жұмыстар алып үйден істеуге тырысамын, енді өйткені бір жолдасымның жалақысы жете бермейді қазіргі таңда, өйткені азық-түлік қымбат және де коммуналдық қызметтер бар дегендей және де өзімнің ата-анам, ата-енем көмектесіп тұрады арасында, енді олардан үнемі сұрай беруге ұяламыз» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен айта кетейін иә, мен например, жұмыс істемейтін адаммын, мен тұрмысқа шыққаннан күйеуім мен үшін бар жауапкершілікті алды, сол үшін қазір мені толықтай қамтамасыз етіп отырған ол күйеуім және балаларымды бәрін қамтамасыз етіп отырған күйеуім иә, ол маған айтады жұмысқа шықпай-ақ қой, киер киімің бар, ішетін тамағың бар, үйің бар, көлігің бар, неменеге жұмысқа шығасың деп сүйтеді оның ойынша» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен дәл қазір жұбайымның қаражатына өмір сүріп жүрмін. Негізінде бәрібірде қаражат өзің тапқандай болмайды екен. Қиыншылықтар болып жатады. Жеке басыма қажетті заттар керек болғанда, сол кезде қиындыққа тап боласың. Бірақ бірге өткереміз. Жұбайыма ескертемін, айтамын. Солай бірге өткереміз» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Біз күйеуімнің табысына күн көреміз және бізде жатақхана бар, яғни бізде жалға беретін бөлме бар. Яғни, ақша жеткілікті сияқты, бірақ бәрібір жағдайға қарай өмір сүре алмаймыз деп ойлаймын. Себебі біз көп нәрсені қалаймыз, бәрін жасаймыз, бірақ соңында біз жалақыны немесе қашан түседі деп ақшаны күтеміз. Бұл аз ақша емес сияқты, бірақ әлі де жетіспейді. Осылай деуге болады» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине зарплатадан зарплатаны күтіп жүреміз ғой. Зарплата түскенде бір қуанамыз. Келесі тағы да бәрін алып-алып, келесі зарплатаны күте жүреміз ғой. Барлығы да сондай деп ойлаймын. Жолдасымның зарплатасына өмір сүреміз. Ал жетпеген жағдайда қарызға аламыз» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Жастардың үшінші тобы ата-аналарының мойнында отыр және сәйкесінше материалдық қиындықтар туындаған кезде оларды, әдетте, ата-аналары шешеді. Бұл жерде жастардың отбасының ересектерге тек қаржылық жағынан ғана емес, моральдық-психологиялық жағынан да тәуелділігі көрінеді.

«Егер қаржылық жағдай туралы айтатын болсақ, иә, біз кедей емеспіз, ата-анам мені орнымды тапқанша, университетке түскенше қамтамасыз етеді. Олар маған өмірімнің барлық жағынан қолдау көрсетуге уәде берді» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің проблемаларымды ата-анам шешеді. Олар маған қаржылық, моральдық және барлық

жағынан көмектеседі. Мен оларға жүгінемін» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен ата анамның ақшасына күн көремін. Солардың арқасында жүрген адаммын. Ақшадан қиналған сәттер, жағдайлар болады. Ондай кезде әкем тырысып бізді қиындық соқпасын деп көмектесіп жүреді бізге» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Мен қазіргі таңда ата-анамның қаражатына күн көремін. Материалдық қиыншылықтар болып тұрады енді, көп болады деп айта алмаймын. Не дегенмен өмір гой» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен қазіргі уақытта өзімді ата-анама тәуелдімін деп санаймын, сондықтан мен өзімді материалдық жағынан қамтылған адам деп санаймын деп айта алмаймын. Ал, ата-анамның материалдық жағдайы көңілімнен шығады деп айта аламын. Бізде қаржылық қиындықтар жоқ» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Анамның қаражатына, кейде таныстарым бала күтіміне шақырып тұрады. Ал қаржылық қиындықтар барлығында болып тұрады деп ойлаймын. Сол кезде мен анашым мен апкемнен сұраймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

3.3 Наразылық деңгейі

Информанттар тұратын елді мекендегі наразылық акцияларының ықтималдылығына қатысты пікірлер анықталды. Бір бөлігі наразылық акциялары бірнеше себептерге байланысты мүмкін емес деп санайды. Біріншіден, халықтың наразылығы, әдетте, әлеуметтік желілер мен мессенджерлер топтары арқылы көрінеді, сондықтан азаматтардың көшеге нақты шығуы екіталай. Екіншіден, респонденттер наразылық акцияларын өткізудің мағынасы жоқ деп санайды, өйткені әрқашан өз пікірлерін толық айтуға мүмкіндік бола бермейді. Үшіншіден, ауқымды наразылықтар да мүмкін емес, өйткені адамдар көбінесе наразылық білдірсе, онда олар жеке немесе коммуналдық проблемалары туралы айтады.

«Біздің елде де ондай наразылық акциялары болып көрген емес осы уақытқа дейін жаңағыдай халыққа. Халық наразылығын көбінесе қазір енді дамып кеткесін Telegram-нан көбінесе, Instagram или WhatsApp, солай акиматқа хат жолдау немесе тағы басқа арқылы жеткізеді. Ал былай наразылық акциялары болған емес» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Біздің елді мекенде наразылық акциясы болмайды. Көбіне болса Telegram, WhatsApp арқылы наразылықтарын білдіріп жатады халықтар» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Митингтерге қатысты күмәнім бар, өйткені бізде, Теміртауда бәрі жақсы, тіпті экологиялық ахуалдың нашарлығына қарамастан, қала біртіндеп дамып, өсіп келеді, оған қалай қуанбайын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Біздің елде сөз бостандығы жоқ. Митингтерге келетін болсақ, мен жаңа ештеңе айта алмаймын, біздің мемлекет мұндай акцияларға әлі дайын емес» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Болмайды. Болса да адамдар ішінде қалады, сыртқа шығармайды. Шығарғанмен де ол нәрсені ешкім қолдамайды. Сол үшін жоқ деп айтамын мен» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Митингтерге қатысты – біздің сөзді ешкім елемейді, шын мәнінде. Бұл бос нәрсе» (орыс, еркек, 25 жас, Қарағанды облысы).

«Мен тұрып жатырған жерде наразылық акциялары болып жатырған жоқ. Егер де болған жағдайда, ондай мәселеге қатыспаймын. Бұған себеп қазіргі таңда халықтар өзінің наразылық акцияларын интернет желісі арқылы жазып жатыр. Интернет, Instagram, уотсап арқылы дегендей» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Информанттардың тағы бір бөлігі наразылық акциялары елде өтіп жатыр деп айтты және тиісінше

халықтың әлеуметтік, материалдық жағдайы нашарлаған және мемлекет тарапынан халықтың проблемаларына лайықты реакция болмаған, сондай-ақ әділеттілікті, оның ішінде этносаралық қатынастар саласында қамтамасыз ету мүмкін болмаған жағдайда наразылық акцияларының мүмкіндігі туралы пікір білдірді. Бұл тұрғыда пандемияның әсері және коронавирустың қазіргі жағдайынан туындайтын проблемалар (жұмыссыздық, халықтың табысын жоғалту) атап өтілді. Сонымен қатар, тіл мәселесі мен этникалық кемсітушілік мәселелері, атап айтқанда Шығыс Қазақстан облысында аталып өтті.

«Сұрақ түсінікті. Біздің елді мекенде наразылық акциясы болуы мүмкін, бірақ әрине. Маған не түрткі болуы мүмкін, егер халықтың күн көрісі қиындаса яғни, не болмаса халыққа күн көрсетуге үкімет қиындатса ғана, сол уақытта ғана митингке шығуым мүмкін, наразылық білдіруім мүмкін. Халықты қанап жіберуі, үкіметтің халықты қанап жіберуі наразылық акциясына шығуыма түрткі болуы мүмкін» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Өзімнің тұрып жатырған елді мекенімде осыған дейін осындай наразылық халықтың көтерілгені болған жоқ. Енді жоғары жақтан көп қысым болмаса, үкіметтен көп пайда болмаса осындай пандемия кезінде, әрине халық көтеріледі, көмек сұрайды. Былай елде бәрі тыныш, жоғарыдағы үкімет көмектесіп жатырса, халық риза болады. Бекерден бекер көтерілмейді, түрлі себептері бар ғой оның да» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Біздің елді мекенде наразылық акциялары болмаған. Бірақ пандемия кезінде сондай митингке ұйымдасуына сондай көп ықтималдық тиді деп ойлаймын. Себебі көп адам жұмыссыз қалды, сосын ақшасыз да қалды» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Өзімде болмаған жағдай бірақ естігендерім бар өзімнің таныстарымнан жұмысқа кірген кезде бастықтары, заведующийлары нелері орыстары болады екен де қазақтар жұмыс істеп жүрген жерде қазақтар да міндетті түрде олардың алдында орысша сөйлеу керек екен, негізі енді біздің басты тіліміз қазақ тілі ғой, қазақ тілін орыстар да сөйлеу керек қазақтар да сөйлеу керек, иә сол үшін мүмкін болмаса басқа үшін болмайды деп, көбінде қазақтар ызаланып жатады, біз өзіміз қазақтар қазақша сөйлесіп өзіміздің бірдеңелерімізді шешіп жатсақ, орыстар бізге кеп тисінеді дейді, бізге келіп алып сендер бізді жамандап жатсыңдар ма, неге орысша сөйлемейсіңдер біздің алдымызда деп орыстар басым болғаннан кейін орыстар сүйтіп қазақтарды басатын сияқты болып келеді өзіме, себебі былай магазинге барғанның өзінде де, қазақтар орыс болмасаң да, кейбір нәрселерді дұрыс айталмай қалсаң да, битіп тұрады, типпа сен айта алмайсың ба немене деген секілді» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Осы уақытқа дейін ешқандай митинг елде, біздің елде болмаған. Негізгі осы басты себеп, ол мына халықтың ақшасын жемеу дегендей. Мысалы, бүгінгі таңда бір тележурналист манағыдай айтқандай, қазақ тілін білмеген кісілерден 30 пайыз зарплатасынан алып тастау, алып қалу. Сол айтқан кісінің пікірі дұрыс емес деп ойлаймын. Себебі біздің елде көп адам, точнее национальностытары көп адамдар тұрады. Басты себеп сол деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Әрине, мүмкін деп ойлаймын. Қаржылық қиындықтарға байланысты, меніңше. Егер қандай да бір қаржылық көмек болмаса, адамдарды осыған жеткізуге болады. Ал, қалай... менің ойымша, бізде мейірімді, жақсы адамдар бар, бірақ егер оларда қаржылық проблемалар болса, онда бәрі жаман болады және қандай да бір қақтығыстар болуы мүмкін. Сондықтан, иә, менің ойымша, бұл мүмкін» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Наразылық туралы - менің ойымша, олар мүмкін. Бірақ адамдарға бұл қажет емес. Олар үкімет көз жұма қарайтынын, оларды қуалап және бәрі бұрынғыдай болатынын біледі» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

«Солай... біздің елде үнемі наразылық акциялары болып жатқан сияқты. Әсіресе көп балалы аналар. Бұған не түрткі болуы мүмкін - бұл ең алдымен қаржылық жағы, жұмыссыздық, ал біреудің

үлкен несиесі бар. Кем дегенде жартысын өтеу үшін, балалары көп аналар..., шынымен жетіспейді. Міне. Әрине, мен өзім шықпайтын едім. Білмеймін, әзірге мені бұл жағы алаңдатқан емес» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

NEET санатындағы жастардың көпшілігі наразылық акциялары болған жағдайда өздерінің қатыспайтындарын айтты, бұл наразылықтарға қатысқысы келмеу, наразылық білдірушілердің проблемаларынан алыс болу, осындай акциялардың тиімділігі мен пайдалы болуына қатысты күмәнмен түсіндіріледі.

«Біздің ауылдық жерлерде ондай шаралар өткізбейді, митингтер. Өз басым шықпаймын ондай нәрсеге» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Наразылық акциясы болады деп ойламаймын. Болып жатырса мен қатыспаймын ондайға» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Өзімде наразылық акцияға шықпаймын, ондай жандардың қатарынан емеспін» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Уақыт алатын сияқты, мақсат қойылған екен, оны шешу керек. Сондықтан болашақта пайдалы немесе пайдалы емес, нәтижеге әкелетін немесе әкелмейтін акцияларға назар аударудың, оған уақыт жұмсаудың қажеті жоқ меніңше, сондықтан мен бұған мүлдем назар аудармаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, олар бізде мүмкін ғана емес, сонымен бірге өтіп те жатыр. Олар туралы естіп жатамыз. Мен өзім қатыспас едім. Бұл қаржылық проблемалар мен қатысатындай маңызы жоқ сияқты» (әйел, орыс, 16 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Қай жерде болып жатса да, мен өзім шыға алмаймын, шықпаймын да» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

«Митингтерге қатысты, мен олардың мағынасын көрмеймін. Себебі мен барлығымен келісемін, біздің мемлекет ондайға дайын емес. Сондықтан мен олардың мағынасын көрмеймін» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Мен мысалы, өзім шықпаймын деп ойлаймын. Халықты өздері осыған жеткізеді, поэтому шығатындар бар шығар деп ойлаймын. Бірақ мен өзім сондай нәрсеге араласпауға тырысамын» (әйел, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен шықпаймын, керек емес. Бірақ бар ғой іштей наразы жақтарымыз. Жаңағы Мейіржан айтпақшы, сайлау кезі өтірік барлығы мысалы да, бірақ оны біз барып өтірік деп айтсақ, білесіз ғой ар жағы не боп кететінін» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Информанттардың аз бөлігі, егер халықтың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқаты, сондай-ақ жеке мүдделері мен туыстары мен жақындарының мүдделері туралы сұрақтар қойылса, наразылық акцияларына жеке өзінің қатысу мүмкін екенін айтты. Сонымен бірге, наразылық білдіру наразылық акцияларына қатысу арқылы ғана емес, сонымен бірге эмиграция, яғни елден көшу арқылы да мүмкін екенін атап өткен жөн.

«Мен тұрып жатырған елді мекенімде наразылық акция болмаған және елдің күн көрушілік жағдайы нашарлаған жағдайда, әбден халық деген наразылыққа шығуы мүмкін және соған қосылуым да мүмкін. Әбден мүмкін ол себеп» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Наразылық акциялары болмаған, бірақ болуы мүмкін. Себебі сайлау кезінде, әйтпесе бір мемлекеттік мекемеге барған кезде әртүрлі қиындықтарға тап боламыз. Олар енді мемлекет тарапынан. Сондай нарсені неге шешпейді, неге қадағаламайды, көңіл бөлмейді деп біріншіден ашынасын. Ондай әңгімелерді жанымыздағылардан да көп естіп жатамыз. Ондай болуы мүмкін. Бірақ әзірге болған жоқ.

Егер болып жатса, қатысуым да мүмкін» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Біздің ауылда ондай болмайды деп ойлаймын. Ондай болған жағдайда да мен ол жаққа шықпаймын. Себебі ол маған керек жоқ. Егер ол менің жақындарыма қатысты болса шығуым мүмкін, былайша шықпаймын» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Мен бұндай наразылықтарға бас қатырғым келмейді. Бағана Нұрлыбек айтқандай, кім еді Нұрбол ма, Нұрбол айтқандай, өзімнің жақындарым не отбасым болса, онда мен қатысар едім» (еркек, қазақ, 17 жас, Түркістан облысы).

«Бізде сөз бостандығы жоқ, осындай кезең екенін түсінемін. Егер бізде сөз бостандығы болса, қандай да бір наразылықтар мүмкін болса, мен шығатын едім. Бірақ мен тіпті шыға алмайтынымды көріп тұрмын, өйткені бізде сөз бостандығы жоқ. Әрине, елде не болмай жатыр, бәрі жақсы деп айтуға келмейді. Сондықтан қаншама адамдар осы жерден кетуге тырысуда. Өйткені, білім алып, керемет маман болғанның өзінде, бұл жерде ештеңеге қол жеткізе алмайсың. Не бір айлыққа күн көресің, не болмаса танысың жоқ деп қабылдамай қояды, өйткені сізді итермелейтін достар мен туыстарыңыз жоқ. Сондықтан менің осы жерден кетіп, жетістікке жеткім келеді. Шынымен, кетіп қалғым келеді. Көп болды» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Мен тұратын жерде наразылық болуы мүмкін. Өткенде көріп те қалдым болып жатқанын. Мен қандай жағдайда наразылыққа шығуым мүмкін. Ол жаңа бір бауырым айтты ғой, жақындарыма зиян келсе ғана. Ал былайша айтқанда наразылық деген сол мемлекетке алақан жайып отырған адамдардың тірлігі секілді меніңше. Егер әр адам өз кәсібін жасап еңбек ететін болса, наразылық болмайтын шығар. Наразылық көбінесе ақшаға байланысты, мемлекеттік көмектерге байланысты болып жатыр менің естуімше, сол мемлекетке алақан жайып үйренген адамдардың ісі ғой» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

Қорытынды

Жұмыспен қамтылмаған, оқымаған жас қазақстандықтар үшін ең өзекті проблемалар елдегі қалыптасқан эпидемиологиялық жағдайда жұмысқа орналасу, сыбайлас жемқорлық және непотизм, жалпы алғанда жастар үшін, оның ішінде алған мамандығы бойынша жұмыс орындарының тапшылығына байланысты және материалдық қамтамасыз ету саласында жатыр. Екінші жағынан, білім алып жатқан және жұмысқа орналасу мәселелері жоқ жастардың бір бөлігінде осындай проблемалар жоқ, өйткені оларды ата-аналары толық қамтамасыз етеді.

НЕЕТ жастары өздерінің материалдық жағдайына қанағаттанғанын көрсетеді. Айта кету керек, тұрақты жұмыспен қамтылмаған жағдайда жастардың көпшілігі толық емес жұмыс істейді немесе уақытша маусымдық жұмыспен айналысады және сәйкесінше белгілі бір кірістері бар. Декреттегі әйелдер көбінесе күйеулерінің табысына тәуелді, дегенмен олар Интернетте тауарлар мен қызметтерді сату арқылы қосымша табыс табу мүмкіндіктерін пайдаланады. Алайда, жас отбасылардың қаржылық қиындықтары бар. Ата-аналар мен достар жастардың қаржылық мәселесінде, басқа да туындаған мәселелерді шешуде қолдау көрсетеді.

НЕЕТ санатындағы жастар арасындағы наразылық деңгейі төмен деп сипаттауға болады. Жастардың көп бөлігі ондай ниетінің болмауына, наразылық білдірушілердің мақсаттары мен ұрандарынан алшақ болуына, шаралардың тиімділігіне күмәндануына байланысты әртүрлі наразылық акцияларына қатыспайды. Алайда, жеке мүдделерін немесе туыстары мен достарының мүдделерін қатысты проблемалар туындаған кезде қатысу жоққа шығарылмайды.

4. Қоғамдық институттармен өзара іс-қимыл жасау

4.1 Жастар ұйымдары туралы хабардарлық және оларға қатысу

Жастардың жұмыспен қамту саласындағы мүмкіндіктері туралы хабардар болу деңгейінің төмендігі, сондай-ақ қолдау бағдарламалары мен жобаларының танымалдығының төмендігі жастарды жұмысқа орналастыруға кедергілердің бірі болып табылады.¹⁰ Зерттеу көрсеткендей, NEET жастарының көпшілігі жастар ұйымдарының қызметіне бірнеше себептер бойынша қатыспайды: олар туралы білмейді, жастар ұйымдары жастардың тұрғылықты жерлерінде жоқ, олар қызығушылық тудырмайды, сонымен қатар информанттар өздерінің қатысуының мағынасын көрмейді, өйткені мұндай ұйымдар нашар ұйымдастырылған.

«Біздің ауылдық жерде ондай жоқ. Өз басым қатысқан жоқпын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мен де ондай ұйымдарға қатты қызығушылығым жоқ» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Жоқ, мен ештеңеге қатысқан емеспін, біреудің емделуіне қаражат жинау, қан тапсыру болмаса, солай ғана» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Мен ұйымдар мен жастар бірлестіктеріне ешқашан қатысқан емеспін, тіпті ешқашан қызығушылық танытпадым, олардың түрлерін де білмеймін» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Өкінішке орай, мен жастар ұйымдарына қатыспаймын, шынымды айтсам, оның мәнісін көрмеймін, өйткені олар аса орталықтандырылған емес және мүлдем ұйымдастырылмаған» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

Алайда, жастардың шағын тобы жастар бірлестіктеріне қатысу тәжірибесіне ие, бірақ көп жағдайда қатысу эпизодтық сипатта. Әдетте, жастар волонтерлік бастамаларға студенттік, мектеп ұйымдары арқылы да, сондай-ақ достарымен біріге отырып, өз бетінше де қатысты. Белгілі бір уақыт ішінде ұйымда болған жастар қозғалысының, бірлестіктің тікелей қатысушылары оның тиімділігін атап өтті, бірақ сонымен бірге оның қызметінде кемшіліктер бар екенін көрсетті.

«Ондай қоғамдық ұйымдарға әрине қатысып жүремін ондай жерлерден. Например EXPO, EXPO-2017 болды. Сол кезде волонтер болып тапсырғанмын кастингтен өтіп, бірақ ол кезде өзімнің жеке бас проблемаларыммен бармай қалдым. Және де басқа да волонтерствода болып, көптеген іс-шараларға қатысып жүремін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Әрине қатыстым. Қатысып жүрдім. Оқу оқып жүргенде де қатысып жүрдім. Былтыр да қатыстым. Достарымызбен сөйтіп көмектесіп волонтерствоға шығып жүреміз» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Қоғамдық ұйым болғанда бізде өзіміздің таныс танитын жолдас балдар арасында өзіміз бір топ сияқты құрылып, жаңағыдай қайырымдылық іс-шараларымен айналыстық. Жағдайы жоқтарға жақсылық жасап деген сияқты, ораза кезінде жаңағы продуктілерін апарып, солай-солай болған» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

¹⁰ Kutsyuruba, Benjamin & DeLuca, Christopher & Butler, Alana & Godden, Lorraine & Youmans, Alexandra & Hussain, Alicia & Stroud Stasel, Rebecca & Shewchuk, Samantha & Coe-Nesbitt, Heather. (2019). Needs of NEET youth: Pathways to positive outcomes. Электрондық ресурсы: <https://educ.queensu.ca/sites/webpublish.queensu.ca/educwww/files/files/NEET%20Literature%20Review%20Approved%20June%202019.pdf> [Қаралған күні: 2020 ж. 12 қараша].

«Иә, мен қоғамдық ұйымдардың, «Жас Ұлан» үлгісінде жастар ұйымының қызметіне қатыстым, мен қызметті тиімді деп санаймын, бірақ кейбір жерлерде жақсартуды қажет ететін, түзеуге келетін олқылықтар, кемшіліктер бар» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

Аз тартылуына қарамастан, жастар мемлекеттік жастар бастамалары, жастар ұйымдары («Жасыл Ел», «Жас Ұлан», өңірлердегі жастар ресурстық орталықтары), партиялық жобалар («Жас Отан») туралы хабардар. Жастардың жауаптары бойынша, олар жастар бірлестіктері қызметінің мәні мен мазмұнын толық түсінбейді және оларды мемлекеттік жастар бағдарламаларынан ажыратпайды. Жастар бірлестіктері туралы айтатын болсақ, информанттар әртүрлі волонтерлік қозғалыстар, жобалар туралы көп естиді, ал өздері, әдетте, оларға қатыспайды.

«Мен көп естігем. Жаңағы бірнәрсе ұйымдастырып жатқандарын, бірақ әлі қатыспаппын, қатысу ойымда бар» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Мен де естігенмін, бірақ қатыспағанмын» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Мысалы Жастар ресурстық орталығы бар, олар мысалы оқушы жастарды, жұмыссыз жастарды, яғни жұмыс істеп жүрген жастарды, мысалы, волонтер болуға шақырады, яғни волонтерлық жұмыстар. Мысалы, бізде Ұлан ауданы Қасым Қайсенов кентінде сондай волонтерлық ұйымдар бар, мысалы онда 90-100 балаға дейін волонтерлар бар, олар карантин уақытында азық-түлік тасу мен мысалы үйлерге маскалар тарату сол секілді дезинфекциялық жұмыстарға көмектесті. Мысалы, олар қыс уақытында жалғыз тұратын қария кісілердің қарларын күреп береді деген сияқты үйдегі жұмыстарына көмектеседі, ондай волонтерлық жұмыстарға ат салысып қатысқан менімше дұрыс деп санаймын, өйткені ол өмірде көп тәжірибе жинауға көмектеседі, енді мен өзім қатысып көрмегем, бірақ сондай жастарды көрген кезде қызығамын, қатысып көргім келеді, ол волонтер болу жас кәріге қарамайды деп сенем, адам қолынан келгенін жасап көмектеседі. Ал одан бірлестік жұмыстарын біліп қатысып көрмегем» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Өкінішке орай, мен ешқандай жастар қозғалысы мен ұйымдарына мүше емеспін және қатысқан емеспін, бірақ біздің ауылда зейнеткерлерге көмектесетін волонтерлер тобы бар – мектеп оқушылары, жануарларға көмектесетін балалар бар. Егер мұны жастар ұйымы деп санауға болатын болса, онда мен оларды білемін, бірақ, өкінішке орай, олардың волонтерлер клубының ресми атауы есімде жоқ» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің есімім Жанерке жастар ұйымдары дегенде, көбінесе қазір еріктілер, волонтерлер. Олар университет, колледж және мектеп айналасында болады көбінесе жастар ұйымдарында. Және де Тимуршылар командасы, еріктілер қарттарға көмек көрсететін және де жағдайы төмен отбасыларға жаңағыдай үйіне барып, үйіндегі шаруаларды көмектесетін ұйымдарды білемін және де ондай ұйымдарды өзім қолдаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Мен «Жас Отан», «Жас Қанат» сияқты жастар ұйымдарын ғана білемін» (Айнұр, әйел, 21 жас, Атырау облысы).

«Жастар ұйымдарының Елбасымен сайлаған ұйымдарынан «Жасыл Ел», «Дипломмен ауылға» деген ұйымдарды білемін. Және де қазіргі пандемия жағдайында халыққа өздері волонтерство ашып, өздері халыққа көмектесуде» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Бізде әртүрлі қайырымдылық қорлары ұйымдастырылды. Міне, «Болашақ» қауымдастығы және онымен байланысты барлық нәрсе, біз оған қатыстық. 9 мамырда ардагерлерге бардық» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен Отырар ауданының жастар орталығын білемін енді, әкімшілікке қарайды, әртүрлі іс-шаралар ұйымдастырып жатыр, өнерге және спортқа баулып, әртүрлі іс-шаралар ұйымдастырып жа-

тыр. Айтыс, например сол сияқты, бірақ әлі де әлсіздеу сияқты, бірақ мен әлі қатыспаппын олардың ешқайсысына» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Екінші жағынан, NEET санатындағы жастар арасында жастар бірлестіктерінің болуы мен олардың қызметі туралы білмейтін топ ерекшеленеді және сәйкесінше олардың тиімділігін анықтауға қиналды.

«Мен жастар ұйымдарына қатыспадым, атауларын да білмеймін» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен қатысып көрмеппін және естіген де жоқпын, әйтеуір осы жыл жастар жылы екенін ғана білемін болды» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менде сол естіп те, қатысыпта көрген жоқпын, енді олардың жұмысы тиімді тиімді емес, ол жағын енді білмеймін қатысып көрмеген соң» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен ешқандай қоғамдық ұйымдарға қатыспадым және жастар ұйымдары туралы білмеймін» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Мен ондай ұйымдарды білмейді екем» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Менде нақты жастарға көмек беретін ұйымдар жайлы естімегенмін» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

Бұл ретте көпшілік мұндай бірлестіктерді жастар мен жалпы ел үшін пайдалы деп санайды. Айта кететін жағдай, NEET санатындағы жастар тарапынан қолдау мен қызығушылықты волонтерлікпен осындай акцияларға тікелей қатысатын, қоғамға пайда келтіретін адамдар тудырады.

«Ондай волонтерлік жұмыстарға ат салысып қатысқан менімше дұрыс деп санаймын өйткені ол өмірде көп тәжірибе жинауға көмектеседі. Енді мен өзім қатысып көрмегем, бірақ сондай жастарды көрген кезде қызығамын, қатысып көргім келеді. Ол волонтер болу жас кәріге қарамайды деп сенем, адам қолынан келгенін жасап көмектеседі. Ал одан бірлестік жұмыстарын біліп қатысып көрмегем» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен деген ондайларды қолдаймын. Көріп жүрміз. Instagram-да да қазір жастар көбісі осында қарттарға, жалғыз бастыларға, мысалы көп балалыларға барлығына көмектесіп жатыр. Мен өзім сондайларды көргесін бәрін қолдаймын» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

Мемлекет тарапынан жастар ұйымдарын ынталандыру тұрғысынан жастардың басым көпшілігі бұл идеяны қолдап, мемлекет жастарға ерекше назар аударуы керек, өйткені бұл елдің болашағы деп санайды. Қолдау қаржылық көмек саласына аударылуы керек: жастар ұйымдарына қаржылық қолдау көрсету, кәсіпкерлік бойынша тренингтер ұйымдастыру, жас кәсіпкерлер үшін салық ставкаларын төмендету, тегін білім беру. Жастардың волонтерлікке қатысуын ынталандыру үшін сый түрінде төлем енгізу, сондай-ақ оны еңбек өтілі ретінде есептеу ұсынылады. Сонымен қатар, Қазақстандағы спорттық қозғалысты қолдау қажеттілігі атап өтілді.

«Мен айтам, мысалы, волонтерларға ештеңе төленбейді жай ғана өздерінің қалай айтсам болады жай ғана көмектерін көрсетеді ғой олар ерікті түрде, ерікті жастар болып есептеледі, бірақ менімше олардың осы жасаған жұмыстарын трудовою сияқтыға соған жазып қойса. Еңбек өтіліне қосса, қаржылық көмек көрсетсе, жалақы болмаса да бір сыйақы ретінде көмек көрсетсе деп санаймын, енді өз басым» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, мемлекет көмектесуі тиіс деп ойлаймын. Себебі, болашақтың тұтқасы дәл осы жастардың қолында» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Мемлекет туралы, иә, олар ынталандыруы керек деп санаймын, бірақ менің ойымша, қазір жастар үшін ынталандыру – бұл тек ақша ғана сияқты, мен тіпті білмеймін» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Көбіне материалдық жағдай деп ойлаймын, себебі жас кезде идея бар, фантазия бар, күш бар, ер бар, сол жас кезде материалдық жағынан көмектессе, сол жағынан қолдау керек жастарды» (әйел, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, әрине көмектесуге тиіс деп ойлаймын. Қазіргі кезде жастарға тегін білім беру керек, қазіргі кезде оқудың ақшасы да өте қымбат» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Әрине үкімет көмектесуі керек. Жастардың қоғамдық, манағы волонтерларға, жас мамандарға көмектесіп, қаржылай көмектесуі керек. Және де көмектескен сайын олардың ынтасы көбейеді. Қазір былай көмектесіп жатыр ғой әрине, бірақ енді аз көлемде. Жақсылап үкімет жастарды көтеруге көмектессе, сол үшін заңдар шығарса жастарды жақсы көтеретін. Сонда дұрыс болады деп есептеймін» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мемлекет, әрине, осындай қызметті ынталандыруы, жастарға осы мәселелерде көмектесуі тиіс, өйткені бұл біздің кент тобы, олар волонтерлер, олар ақша үшін жұмыс істемейді, өздерінің жақындарына немесе жай ғана айналасындағыларға және көршілеріне көмектесу үшін жұмыс істейді. Ал мемлекет, әрине, 2019 жыл Жастар жылы болғанына қарамастан, өкінішке орай, волонтерлер жұмысында ерекше жақсартуларды байқамадым, өйткені бұл қандай да бір жолмен өтті. Ал, ынталандыруды айтсақ, мемлекет тарапынан болуы керек, әрине» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің ойымша, мемлекет жастарды ынталандыруы, оларға көмектесуі керек, яғни жастар – бұл елдің болашағы және біз оған үміт артуымыз керек» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Меніңше, көмек міндетті болуы керек. Спорт тұрғысынан. Нәліктен бізде спорт басқа елдердегідей дамымайды. Мысалы, мен футболда көбірек спортшылар көргім келеді, мықты болса, чемпиондар лигасына кіретін жағдайға жетсе. Менің ойымша, бәрі де бір кездері бала болған, кішкентай кезінен бастап қолдау көрсетсек, менің ойымша, олар биіктерге жете алады» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Олар осыған инвестиция салуы керек. Қазір бізде қандай трендтер бар?! Трендтер батыстан келеді, K-POP кәрістер тобы сияқты. Осы қызметті жарнамалау керек, көбірек күш салу керек, балалар әлгі бір кәріс туындыларынан емес, мемлекеттен бағдар алуы керек. Олар ұмтылатын болады, спорт туралы дұрыс айтылды. Спортшылар көбірек көрсетілсе, балалар мұны көреді және соны қайталайтын болады, өйткені балалар ересектерден өнеге алады. Егер мұның бәрі көрсетілсе, олар бәрін қайталайды және нәтижесі болады» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша, қолдау қажет. Мемлекет студенттерге көмектесу үшін осындай ұйымдар құруы керек, өйткені университеттен бастап кейбір студенттер бірдеңе жасайды немесе өз бизнесін ашады. Міне, жаңа бастаған кәсіпкерлерге көмектесу. Осыған байланысты салықтарды азайту» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

4.2. Жастар бағдарламалары туралы хабардарлық және оларға қатысу

Мемлекеттік жастар бағдарламаларына қатысты, жалпы, жастар ұзақ уақыт бойы жүзеге асырылып келе жатқан «Болашақ», «Жасыл Ел», «Дипломмен ауылға», «Жастар тәжірибесі» сияқты ең ірі және танымал жобалар туралы біледі. Сонымен қатар, көпшілік мұндай жобаларға сөзсіз қолдау білдірді.

«Мемлекеттік қолдау бағдарламалары дегенде мен тек «Болашақ» бағдарламасын білемін. Осындай Қазақстанда ірі университет, бакалавр және де магистратура деп ойлаймын оқуға түсіретін. Яғни

оқысы келетін адамдарды шет елдерден білім алуға өте көмектесетін бағдарлама» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен де манағы «Болашақ» бағдарламасын, «Дипломмен ауылға» бағдарламасы жастарға арналған, «Жастар практикасы» бағдарламаларын білетін сияқтымын тек» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Сондай жағынан және де «Болашақ», ауылға «Дипломмен ауылға» және де жастар жұмысы бар. Мысалы «Жасыл ел» деген сияқты үш ай каникулдарда қоғамдық белсенділіктерге жұмсау. Осындай білемін және де дұрыс деп шешемін» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Жұмыспен қамту бөліміне тіркеліп мысалы 3 ай, 6 ай практикадан өтетін бағдарламалар бар. Сол арқылы көп жастар мысалы тұрақты жұмысқа қалып жатқандар да бар, ал «Дипломмен ауылға» бағдарламасы арқылы подъемный ақша алып, тағы да несиелер алып, өздеріне үй алып, өздерін қамтамасыз етіп жатқан жастар бар. Сондықтан ондай бағдарламалар көп болу керек деп санаймын» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Қазіргі таңда осы мемлекет тарапынан жастарға көптеген қолдау көрсетіп жатыр, көптеген бағдарламалар іске асып жатыр, мысалға «Дипломмен ауылға», «Серпін» бағдарламасы және де «Жастар тәжірибесі», «Жасыл ел» сияқты бағдарламалар жүзеге асып жатыр. Олардың барлығы жалпы жастарға тиімді деп есептеймін» (әйел, қазақ, 20 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жастарға арналған көп қой, қазіргі таңда мысалы өз тігін фабрикасын, кішігірім кондитерский, мысалы ауыл шаруашылық деген сияқты» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

Алайда, Қазақстанның NEET жастарының бір бөлігі жастарға арналған мемлекеттік бағдарламалар туралы ақпаратты білмейді.

«Қатысып көрген емеспін» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мен мұндай жобаларға қатысып көрмеппін» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мұндай бағдарламаларға қатыспаппын» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Жоқ, мен ешқандай бағдарламаны білмеймін» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен де білмеймін» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Зерттеуге қатысушылардың арасында осындай бағдарламаларға тікелей қатысқандар болды, олар алған тәжірибесінің пайдасын атап өтті: жұмысқа орналасу, тәуелсіз табыс табу.

«Мен жұмыспен қамту бойынша «Nur Otan» партиясында практика өтіп көрген болатынымын, көптеген нәрселерді үйрендім, адамдар қандай проблемаларымен келеді сол туралы таныстым, көбінде сол тұрғын үй кезегіміз қашан жылжиды, сосын көпбалалы аналар, мысалы, бізге үкіметтен көмек көрсетілмейді деген сияқты проблемаларымен көп келетінін көрдім. Және де олардың «Nur Otan» партиясының қандай жұмыстар атқаратынын өз көзіммен көріп танысып білдім деп ойлаймын, ол да мен үшін өмірлік тәжірибе, келешек орналасып жатқан жұмысыма да тәжірибе деп есептеймін өзіме» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен осылардың ішінде осы Жасыл ел бағдарламасы бойынша биыл жұмыс атқардым ауданда бұл мен үшін бір жетістік болды деп есептеймін, өзімнің қаражатымды таптым осы жұмыс арқылы және де ауданның көркеюіне өз үлесімді қостым осы бағдарлама арқасында және де осы бағдарламаларды одан әрі дамытса деп ойлаймын, мысалы жастардың қаражат жағынан көмек көрсетсе» (әйел, қазақ, 20 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Колледж арқылы белгілі бір жастар «Атамекен» деген жастар ұйымына барғанмын. Онда анкета толтыруға. Яғни халыққа қазіргі таңда не керек? Қандай не ашқан жөн, яғни өзінің тұратын елді

мекенінде не жетіспейді деген сияқты сауалнамаларға қатыстым. Және де осыдан бір жыл бұрын «Жасыл Елге» бір айға жуық жұмыс жасаған болатынмын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Мемлекет тарапынан бағдарламаларға қатысудың жағымсыз тұстары да айтылды: қатысушылар аяқтағаннан кейін жұмыс таба алмайды; жобалар туралы толық және ашық ақпараттың болмауы; қатысу шарттарын және қабылдау рәсімдерінің ашықтығын әлсіз түсіндіру. Айта кету керек, теріс тәжірибе тек нақты бағдарламалармен ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің жастар саласындағы барлық бастамалары мен күш-жігерін теріс бағалауға және көңілдері қалуына әкеледі.

«Мен айта кетейін, мен осыдан 5 жыл бұрын оқу бітірген кезде Күршім ауданына дипломмен ауылға деп бармақшы болғам. Сол жаққа бардым документерімді апардым дипломымды алдым сосын ол жаққа барғанымда ол жақтың акиматы маған айтты, сен «Дипломмен ауылға» деп осында келу үшін сен осы Күршімде пропискада болуың керексің 3 жыл бойында деп сөйтті. Ал мен Өскеменде тұрдым да, мен онда пропискам жоқ. «Дипломмен ауылға» дегеннен кейін қаладан ауылға келетін адам и оған үй беріліп жұмыс берілу керек емеспе деп едім, жоқ ондай емес, сен осында пропискада болу керексің, сонда ғана саған жұмыс та, үй де беріледі деп қайтарып жіберді, мен ойлаймын кейбір аудандарда «Дипломмен ауылға» деген немене әсер етпейді деп, потому что ойлаймын, акимат өздері енді жамандағаным емес, өздерінің нелеріне қарай тартып өздерінің туыстарына сондайларға істейді ма деп ойлаймын. Сенбеймін ондай нәрсеге» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, жастар практикасын мемлекет жақсы ойлап тапқан. Жастарға жастар практикасын ойлап тапқаны. Бірақ одан өткенімен де, көбінде жұмысқа орналасу қиындау уже оларға. Тағы да бар енді, қазірге шынымды айтсам көп есіме түспей тұр» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Иә, әрине, бұл әр оқушыға көмектеседі, білім алуға көмектеседі. Менің ойымша, әркім шетелге кетуді, оқуды, саяхаттауды, жаңа нәрсені көруді, жаңа нәрсе ашуды, шетелдіктермен сөйлесуді армандайды. Мүмкін болса, қайтадан барып жұмыс істегісі келеді. Әрине, бұл тиімді. Немесе Қазақстанда жақсы жұмысқа орналаса аласың. Әрине, мәртебе жоғары болады» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Кейбір жастар, например, бизнесті бастағысы келеді. Жастарды қолдау туралы қандай бизнес-тер қандай көмектер көрсететін бәрін ашық айтса иә, теледидардан көрсетсе, например нелерден телефондағы Instagram, вк адамдар көп отыратын айтса иә, реклама жасаса осылай осылай көмек береміз, осылай жасасаң деген секілді хабарландыру болса, потому что қазір көбіміз білмейміз, неге? Потому что ол туралы хабарландыру көп жерде жоқ, сөзбен айыталады, оны көп ешкім ұға қоймайды, видеомен болса иә, например. Иә, қысқа роликтер болса, осындай осындай бизнесті бастау, осындай жерге барасыздар, осындай документтер апарасыздар, сол жерге барасыздар, именно қай жерге барасыз сол жерде объяснение айтады, жастар соған қарай қай жерге баратынын біліп, уже өз істерін бастаушы еді деп ойлаймын. Қазір ешкім білмейді, не бар не жоқ, бір жерге барсаң екінші жерге жібереді, акиматқа барсаң то ли басқа жерге жібереді, жүреді әйтеуір непонятно, сол үшін ешкім білмейді қазір жастарды қолдау туралы қандай нелер бар екенін» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, мен тиімді деп санаймын. Біздің ауылға дипломмен ауылға деген бағдарламамен бір ағай келген еді, сол ауылға келіп біраз нәрсе үйретіп кетті мысалыға. Бұл жерде осы жағынан тиімді деп ойлаймын жалпы» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

Осы бағдарламалардың іске асырылуын оң бағалаумен қатар, жастар бағдарламаларын одан әрі қолдау, әсіресе ауылдық жерлерде жастардың қатысуын жандандыру, сондай-ақ жаңа жобаларды әзірлеу

және қолданыстағы жобаларды дамыту кезінде жастардың пікірлерін ескеру қажеттілігі туралы идеяны білдірді.

«Осындай жастар бағдарламалары өте тиімді деп ойлаймын. Сонымен қатар осындай бағдарламалар өте көп болғанын қалаймын» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі таңда жастардың белсенділікке арттыру қажет. Оларға ұсыныс жасау қажет. Және де олардың көзқарасын, пікірлерін қарастырған жөн қазіргі таңда» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Ауылдық жерлерде де көп болғаны жақсы ғой ондай нәрселер. Қалаймын ауылдық жерлерде көп болғанын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

Жастар тәжірибесін жақсарту бойынша ұсыныстар айтылды. Осылайша, информанттар тәжірибеден өту уақытын бір жылға дейін ұлғайтуды, жалақыны көтеруді, сондай-ақ бағдарламаға қатысу аяқталғаннан кейін жастарды жұмысқа орналастыру бойынша механизмдерді жақсартуды ұсынды.

«Мен ба, тиімді деп санаймын, тағы жақсы жақсы түрлерін ойлап тапса және де жастарға төленетін қаржылай көмек, яғни тәжірибеден өткен жастарға кішкене алатын ақшасын жалақысын көбейтсе деп ойлаймын. Одан айын жақсы жалақыны жақсы тәжірибені көрген адамның өмірге деген құштарлығы, жұмысқа деген жақсы жұмысқа орналасуға деген құлшынысы арта түседі деп санаймын» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жастардың, манағы несі оларды тиімді деп санаймын. Оларды қалай жақсартуға болатынын және де манағы айтып жатырған «Жастар тәжірибесі» бағдарламасы бойынша мысалы толығымен жақсарту керек деп ойлаймын. Себебі «Жастар тәжірибесі» дамыған сайын әрі қарай сол бағдарлама арқылы жұмысқа орналастырып, сол жағын жақсартса жақсы болар еді» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Менің осы орайда қосқым келіп отқаны, жаңа жастар тәжірибесі білуімше жастар тәжірибесінің мерзімі – 6 ай. Соның уақытын ұзарту керек деп ойлаймын 1 жылға, сосын олардың айлықтарын көбейту керек және сол жастар тәжірибесінен өткен азаматтар мен азаматшаларды тұрақты жұмыспен қамтамасыз ету керек деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Тиімді деп ойлаймын. Бірақ, көбіне білім алу жағына көбірек көңіл бөлініп кеткен сияқты. Тұрақты жұмысты да қарастыру керек сияқты жастарға» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

Қорытынды

NEET санатындағы жастардың жастар ұйымдарына қатысты хабардарлығы мен қызығушылығы төмен деңгейде. Жастар көбінесе волонтерлік ұйымдар туралы біледі және мектепте, университетте оқу кезеңінде олардың қызметіне қатысады. Ал ересек жігіттер мен қыздар жастар бірлестіктері аясынан тыс қалады.

Мемлекеттік жастар бағдарламаларына қатысты жағдай жақсырақ, яғни, жалпы алғанда, NEET жастары мемлекет тарапынан жастарды қолдаудың ірі бағдарламалары туралы ақпаратқа ие және кейбір бөлігі оларға қатысқан, бірақ NEET санатындағы жастар арасында бағдарламалардың бар екенін білмейтін және сәйкесінше мемлекеттік қолдаумен қамтылмаған топта бар.

Бұл ретте жастардың басым көпшілігі осындай бағдарламаларды іске асыруды және жастар ұйымдарына мемлекеттік қолдау көрсетуді жақтайды.

5. НЕЕТ санатындағы жастардың девиантты мінез-құлқына деген көзқарас

5.1 Қоғамға қарсы мінез-құлықтың таралуына көзқарас және бағалау

НЕЕТ жастарының басым көпшілігі оның кез-келген көрінісінде қоғамға қарсы мінез-құлыққа теріс қарайды және мемлекет оған қарсы күресте белгілі бір қадамдар жасауы керек деп санайды. Ең жағымсыз деп нашақорлық, ойынға тәуелділік және жезөкшелік аталды. Сонымен бірге, темекі шегу мен ойынға тәуелділік әркімнің жеке таңдауы және көбінесе адамның өзіне зиян тигізеді, ал девиантты мінез-құлықтың басқа түрлері қоғам үшін қауіпті деген пікірлер айтылды.

«Мен барлығына да қарсымын. Ең жаманы нашақорлық пен жезөкшелік деп ойлаймын. Қарсымын» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Манағы айтылып жатырғандардың бәріне қарсымын. Әсіресе ең соңғы мына нашақорлық ойынға құмарлық, және жезөкшелікке» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі кезде ойынға құмарлықта көптеп, көптеген жаңағыдай жаман жағдайларға алып келіп жатырғанын көреміз. Нашақорлық пен жезөкшеліктің қатарына ойынқұмарлық та еніп келе жатыр» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Мен осылардың ішіндегі ең көп қарсы болатыным букмекерлік ойындарға, карта ойындары, темекі шегу соларға өте қарсымын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі заманда сол нашақорлық, жемқорлық, жезөкшелік деген өте қаптап кеткен, соның ішінде жезөкшелікке өте қарсымын, қыздар сондай ойдамын» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Әрине, мен мұның бәріне теріс қараймын. Мен нашақорлыққа теріс көзқарастамын, өйткені ол өлімге әкеледі» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен бұзақылық пен нашақорлықты жаман деп санаймын, өйткені бұл заңға қайшы, иә. Темекі шегу мен ойынға тәуелділік, мен бұл қоғамға қаншалықты кедергі келтіретінін білмеймін. Адамдар не істейтінін өздері таңдайды. Әрине, бұл денсаулықты құртады. Мұның бәрі жаман» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен теріс қараймын, бірақ сонымен бірге, мысалы, темекі шегу мен ойынға тәуелділік, тек ойынға тәуелділік – бұл қоғамға зиян тигізбейтін әр адамның жеке таңдауы, бірақ бұзақылық, мысалы, жезөкшелік, нашақорлық – бұл қоғамға зиян келтіреді. Мен үшін нашақорлық пен жезөкшелік пен бұзақылық жат қылықтар» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің ойымша қазіргі таңда ең бірінші мәселе ол нашақорлық деп ойлаймын. Өйткені анаша шеккен адам өзін-өзі ұстай алмайды, ол кез келген нәрсеге барып қоюы мүмкін. Мүмкін адам өлтірер, мүмкін тағысын тағы... Нашақорлық!» (әйел, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен құмар ойындарға қарсымын, темекі шегуге қарсымын, нашақорлық пен маскүнемдікке қарсымын. Кейде достарымен кездесіп, сыра ішіп дегендей болған, әрине. Мен жаман әдеттерге, темекі шегуге мүлдем қарсымын, өзім темекі шекпеймін. Бұл денсаулық, бұл менің денсаулығым, бұл айналадағы адамдардың денсаулығы, сондықтан мен темекі шекпеймін және оған теріс қараймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине, өте жаман қараймын. Ең жаманы, меніңше, нашақорлық» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Информанттардың пікірінше, Қазақстанда жастар арасында нашақорлық, бұзақылық, маскүнемдік, сондай-ақ ойынға тәуелділік кең таралған. Ойынға тәуелділікке қатысты қатысушылар ойын автоматтарының оңай қолжетімді болуына байланысты жастар арасындағы тәуелділіктің артуына алаңдаушылық

білдірді. Сондай-ақ, балалардың компьютерлік ойындарға тәуелділігі, қыздар арасында темекі шегудің таралуы мәселелері көтерілді.

«Әрине, бұл айтылған мәселелердің бәрі дұрыс емес деп санаймын. Соның ішінде ең өрескелі менің ойымша нашақорлық пен жезөкшелік. Және бұл мәселе нашақорлық әсіресе бұзақылық деген мәселелер жастардың арасында көптеген өңірлерде көп болады. Осы мәселелерді қолға алып, осыларды дамытпауға мемлекет жақсы іс-шаралар қолданғаны дұрыс деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Бұл айтылған нәрселердің барлығына қарсымын. Және де осындай қазіргі таңда көп кездесетін осы жезөкшелік, тәнін сату және де нашақорлық. Осыларға заң қабылдау керек тәнін сатуға. Және де өзім оқып жүрген кезде осындай нашақорлықпен айналысатын бірнеше адамдарды кездестірдім. Және мен қарсымын мұндай нәрселердің барлығына» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Менің ойымша, жастар арасында, әдетте темекі шегу, бұзақылық және нашақорлық таралған, бірақ жезөкшелік емес» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Жалпы, мен бұған теріс қараймын, сонымен қатар жастар арасында ең көп кездесетіні – бұзақылық, нашақорлық, темекі шегу деп санаймын, мен Лерамен келісемін, жастар арасында жезөкшелік аса сұраныс жоқ, бірақ ең қолайсыз, әрине, бұл есірткі, нашақорлық, міне» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен жоғарыда айтылғандардың бәрін мүлдем құптамаймын. Алкоголь көп ішеді. Мен мұндай адамдарды мүлдем адам демеймін. Бұл дұрыс емес» (әйел, орыс, 16 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Құмар ойындары, ең алдымен. Мен ондай балаларды көрдім, көбінесе ұлдар «Олимпта» ставкалар қойды. Иә, олар ақша тапты, бұл табыс сияқты болды. Олар жақсы ақша табады, айтпақшы, бұл оларды қызықтырды. Жеңіл ақша да тартады» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, мен қатысушымен келісемін, қазір құмар ойындар жиі кездеседі. Сонымен қатар, құмар ойындары, компьютерлік ойындар сияқты, білесіз ғой? Адамдар компьютерге ойнағанда... жалпы құмар ойындар сияқты деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Игровой аппараттар шығар деп ойлаймын. Магазинде тұрады ғой, ақша шығару үшін, я не знаю, как это называется сол. Студенттер арасында болсын, үлкен жаста адамдар болсын. Көп байқаймын осындайды» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің таныстарымның арасында ешқандай проблема болған жоқ, сондықтан менің ойымша, жас буын жастары, мектеп оқушылары арасында ойын, компьютерлік ойындар жиі кездеседі. Құмар ойындар жас ұрпаққа тән проблема» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бұл айтылған нәрселердің ішінде қай-қайсысы болса да жақсы емес. Бірақ, ішіндегі ең қауіптісі ішкілік деп ойлаймын. Ол жастардың арасында, нашақорлық, ішікілік кең тараған нәрсе. Ол адамның ортасына байланысты» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Кең тараған дейсіз ба? Жеткілікті түрде деп ойлаймын, нашақорлық та, жезөкшелік те, темекі шегу деген де. Темекі шегу тек ерлердің арасында ғана емес, тіпті әйелдер арасында да белең алып кеткен, оған тәуелділік те өте көп» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Жастар арасында жалпы ішімдік ішу, шылым тарту деген дүниелер қазір менінше осылар өте көп» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

5.2 Себептері және ықпал ету факторлары

Жастар арасында девиантты мінез-құлықтың таралуының негізгі себептері, информанттардың пікірінше, отбасылық қатынастар саласында, отбасында моральдық қолдаудың, түсінудің, сүйіспеншіліктің болмауы. Жастар отбасындағы тәрбиенің және ата-аналардың балаға көңіл бөлуінің маңыздылығын

атап өтіп, ақша табу, отбасылық міндеттерден, жауаптылықтан демалу үшін ата-аналар балалармен сөйлесу, уақыт өткізу және белгілі бір мінез-құлық нормаларын үйрету қажеттілігін ұмытып кететінін айты.

Бұл тұрғыда қоршаған ортаның, достардың ықпалы да айтылды. Бұдан кейін жастарды тәуелділікке итермелейтін қаржылық проблемалар аталды.

Сонымен қатар, талқылауға қатысушылардың айтуынша, жастар өздері және жұбайлары үшін жауапкершілікті алуға дайын болмаған жағдайда ерте неке проблемалары туындайды дейді. Сондай-ақ, информанттардың пікірінше, мемлекет қоғамға қарсы мінез-құлықтың таралуы үшін жауапты, өйткені ол жастардың, әсіресе аймақтардағы жастардың зиянды мінез-құлқымен тиімсіз күреседі.

«Менің ойымша, жастардың мінез-құлқына ата-аналар ғана ықпал етпейді. Мысалы, ата-аналар жұмыс істейді. Олар көп жұмыс істейді. Олар таңертеңнен кешке дейін жұмыста немесе тағы басқа орындарда. Осындай сәттерде адамды өзі тұрған орта, мектеп, ауладағы достар тәрбиелейді. Егер ол жақсы мектепке, жақсы сыныпқа барса, онда оның жолы болды. Егер жаман болса, онда ата-аналар қандай жақсы болса да, оны қалай тәрбиелеуге тырысса да, ол айналасындағылар сияқты болады» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің ойымша, ең алдымен қоғам адамнан тұлға жасайды және қалыптастырады, мұнда психология, отбасы және қоғам басты рөл атқаруы мүмкін» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Сондай-ақ, мемлекет те кінәлі деп айтқым келеді, өйткені шалғай өңірлерде, Майқұдықта, Пришахтинскіде, ол жерде спорт секциялары өте нашар дамыған, онда үйірмелер, көркемдік, музыкалық үйірмелер аз. Егер жастар айналысатын нәрсе болса, бұзақылық немесе темекі шегудің пайызы төмендеуі мүмкін, жалпы, осындай әңгіме» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

«Әрі қарай, олардың барлығы мен үшін қолайсыз, бірақ жастар арасында олар, әрине, кең таралған, өйткені олар мұнымен көп күреспейді, егер олар күрессе, онда олардың орнында жаңалары пайда болады, ал ең алдымен жастардың мінез-құлқына қоршаған орта әсер етеді, яғни ата-аналар, ата-ана тәрбиесі немесе жаман компаниялар немесе жаман таныстар, олар, әрине, жасөспірімнің мінез-құлқына әсер етеді» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Ақшаның жоқтығы ғой ақшаның аздығынан жасайды ғой, оның бәрін ақша жетпегендіктен жасайды, еріккеннен ешкім жасамайды, өйтіп ондайға мүлдем қарсымын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мысалы, ұл балалар тойынғандықтан барады, қыз бала жетпегендіктен барады және де үйде жылулық көрмегендіктен барады деп санаймын. Көбінде қыздар мысалы әкелері, ағалары еркелету дегенді білмейді, өздері ағалық қамқорлық көрсету білмейді, олармен ашық түрде сөйлессе қарындастарымен, апайларымен бір нәрсе істеп қойса айғайлайды, ұрыса береді былайша айтқанда. Ал, мысалы, қыз баланы қандай мәселе толғандырады, оның жан дүниесінде не болып жатыр ешкім сұрамайды» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менімше, ондай нәрселерді басқа балаларға көрсетпей жастарға түсіндіріп мысалға еліктеушілік, әр адам үйде не көреді соны істейді. Көшеге барғанда да соны көрсетеді» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ұл балалар отбасылық өмірге дайын емес, олар отау құруды яғни үйленуді ойыншық көреді. Мысалы біреуі жарайды шын соған тоқталып ойланып отау құрып жатады, біреуі немесе екіқабат қылып алады немесе қалай деушеді ана жастықтың буымен алып алады, одан кейін үйленіп алады не отбасын асырамайды, не отбасына қарамайды, өз алдына жүріп. Одан кейін екі-үш айдан кейін ажырасып жатады, ал әке-шешелері соған шашылып кредитке той жасайды. Сондықтан ұл балаларды қаттырақ ұстау керек деп санаймын және де көп ата-аналар ұлдарының нестеп жүргеніндерін, қыздарының да нестеп жүргенін білмейді, әйтеуір аман жүрсінші деп қана ойлап отыра береді, әйтеуір тірі болса

болды деп біріншіден, екіншіден ұл балаларды жауапкершілікке дұрыстап үйрету, ол қыз бала біреудің қарындасы аялап отырған қызы, біреудің болашақ жары екенін дұрыстап үйрету керек және де өздері де, ұл балалар да сол қыздарға мысалға өздерінің қарындасы, анасы, апайлары бар екендерін біле жүру керек. Еліктеушілік деп айтып өтті, қазір ұл балалардың көбі боянады, сырға тағады, оның бәрі батысқа еліктеушілік деп санаймын, бірақ әркімнің өз таңдауы бар, мен оған қарсы емеспін, бірақ адам өзіне жақсысын ала білу керек, ол басқа жаққа еліктеу дегеннің өзінде де, әншейін ол сырға тақты, ол боянды екен деп соған тура тап бермеу керек. Қазір өзі қоғамға қарасаңыз, ер мінезді қыздар көп те, қыз мінезді жігіттер көп, соны дұрыс саралай білу керек деп есептеймін» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің ойымша, балаларды ата-аналар емес, телефон тәрбиелейді. Ата-аналар күні бойы жұмыста болғандықтан, олар өзімен өзі қалады. Олардың көп уақыты бар, сондықтан интернетте отырады» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Ең алдымен, ата-аналар балаға ықпал етеді деп ойлаймын. Дәл қазір бәрі қалай істейді? Бала жылайды, бірдеңе қалайды, ата-анасы оған айқайламай, тынышталуы үшін телефон береді. Ол телефонға жабысады және бітті, ата-аналар өз істерімен айналысады. Сондықтан, менің ойымша, ата-аналар, ең алдымен, бала тәрбиесіне көбірек уақыт бөлуі керек. Нашақорлық та солай, әр ата-ана бала кезінен балаға оның қажетсіз екенін түсіндіруі керек. Әрине, қоғам әсер етуі мүмкін, бірақ егер мен темекі шекпеймін, оны қолыма алмаймын деп сіңірсе, баланы ешкім мәжбүрлей алмайды деп ойлаймын. Сондықтан білімге көбірек уақыт бөлуге тырысу керек» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша, ата-аналар да кінәлі. Олар кейде өз балаларынан тым көп талап етуі мүмкін, балалар олардың талаптарын қанағаттандырғысы келеді. Тіпті бұл мәселеде грант алып, оқуға түс үшін, ұнамайтын мамандық таңдауға мәжбүрлейді. Бұған барлық ата-аналар әсер етеді» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сын айтумен қатар, жастар спортты дамыту, жастарды жұмыспен қамту мәселесін шешу, қаржылық қолдау көрсету, жастарға өз ойын білдіруге, өз пікірлері мен уайымдарын бөлісуге мүмкіндік беретін алаңдарды ұйымдастыру арқылы қалыптасқан жағдайдың шешімдерін ұсынды.

«Өз пікірім бәріне қарсымын. Ондайды дамытпау үшін өсіп жатырған жастарға көптеген спорт жағынан сайыстар ұйымдастырып және жұмыссыздық болмауы тиіс деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мұның барлығын барынша азайту үшін жаңағыдай көптеген жастарға жұмыстар және де көптеген қаржылай көмектер көрсету арқылы немесе оларға жаңағыдай бизнес-тренинг арқылы көптеген ой тастау керек деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Иә, толықтай сіздің айтқаныңызбен келісемін. Жалпы кейбір ата-аналар мысалы жарайды қызым бір нәрсе күн көреді ғой, осы ұлым ма берейінші ұлымды деп мен көретін көбінде, бәрінде сондай деп айта алмаймын. Сондықтан менімше ер азаматтарды көбірек, қыз балаларға келсем сосын жастар деванттық мінез-құлпын мен мысалы кейбір жерлерде еліктеушілік деп білем басқа мемлекеттің жастарына, сосын өзіміздің еліміздің арасында бар, мысалы, көреді ғой оны бәрібір темекі шегу сияқты мысалы» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Осылармен, әсіресе ойын тәуелділігімен күресу керек. Дәл сол ставкалар қазір үлкен деңгейде, оларда кеңселері неткен үлкен, күннен күнге өсіп келеді. Бір амалын қарастыру керек» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша өзінің ортасындағы адамдар, яғни достары, қоршаған ортасы және де айналада болып жатырған нәрселердің кері әсері болуы мүмкін. Ондай жағдайда тренинг ұйымдастырғаны

жақсы бір жағынан. Сондай-ақ, жастардың өзінің ой пікірін айтқаны жөн» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Талқылауға қатысушылардың көпшілігінің пікірінше, ең алдымен жастардың мінез-құлқына қоршаған орта, ата-аналар, достар, таныстар әсер етеді; екіншіден, кейде моральдық нормаларға толық сәйкес келмейтін көзқарастар мен құндылықтарды тарататын интернет, теледидар, әлеуметтік желілер.

«Қазіргі кезде жастардың мінез-құлқына әсер ететін бірден бір жағдай, ол интернет. Әртүрлі жағдайларда интернеттен әртүрлі видеолар таратуы, әртүрлі жаңағы ағым, діни ағымдар, теріс діни ағымдардың адамның мінез-құлқын бұзуы және де жаңағы террористтер секілді әртүрлі жастардың миын улайтын заттарды интернет арқылы қарау, сол жастардың мінез-құлқын өзгертеді. Ең бірінші мәселе осы деп ойлаймын мен» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Және де адамның мінез-құлқын өзгертетін бұл әрине қоршаған орта және де осы қазіргі таңда көптің бірі интернет, сотка, әлеуметтік сайттарға кіріп отырады және де осындай мінез-құлқын өзгертетін әлеуметтік сайттардың бірі деп ойлаймын. Және де оны қоршаған орта және айналасындағы адамдар, достары» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Ол қоршаған ортасы. Қоршаған ортаның ішіне дос-құрбысы да кіреді, күнделікті көріп жатқан дүниелер барлығы соның ішіне кіреді» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Телевидение де сол. Олар фильмнен немесе кейбір телехикаядан біреудің темекі шекенін, ішкенін көреді, сондықтан олар өздері тәжірибе жасап көреді» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Өзіміз кінәліміз. Сотканы беріп кетеміз, олар одан неше түрлені көреді. Өзіміз де кінәліміз, не істейміз енді» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине, бұл әрекеттердің барлығы мен үшін қолайсыз, және менің ойымша, қоршаған орта үлкен әсер етеді, міне, ата-аналар, олар қажет емес деп айтады, бірақ осыны өздері жасайды, ішіп-жеп, темекі шегетінін көрсетеді, жаман үлгі көрсетуге болмайды ғой» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

Қорытынды

Қазақстанның NEET жастарына қоғамға жат мінез-құлықтың кез келген көрінісіне, әсіресе нашақорлыққа, жезөкшелікке, құмар ойындарға деген теріс көзқарас тән. Әсер етудің негізгі факторлары – тиісті назардың болмауы, отбасы тарапынан сүйіспеншілік пен қолдау, қоршаған ортамен, достардың әсері, ақпараттық кеңістіктің теріс әсері.

6. НЕЕТ санатындағы жастардың бос уақыты мен жұмыспен қамтылуы

6.1 Хобби және әуестік

НЕЕТ санатындағы жастар бос уақытын достарымен, туыстарымен, сондай-ақ сүйікті хоббиімен айналысып өткізгенді жөн көреді.

«Бос уақытымда көбінесе уақытымды ата-анама достарыма бөлемін» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Бос уақытымда көбінесе достарыммен боламын» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Бос уақытымда мен достарыммен жүремін, біз көңілді уақыт өткіземіз» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

Жас жігіттер, әдетте, әртүрлі спорт түрлерімен айналысады, сонымен қатар, шығармашылыққа да назар аударады: өлең жазу, музыка, ағаш ою және т.б.

«Мен бос уақытымда заңгерлік, футбол, спорт және де өзімнің отбасыммен уақыт өткізгенді жақсы көремін» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Менің хоббиім спортпен айналысу. Волейбол, футбол т.б.» (еркек, қазақ, 23 жас, Атырау облысы).

«Иә, хоббиім бар, көбінесе футбол ойнаған ұнайды, өлең шығарамын, тағы сондай ғой, сол сияқты» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Бос уақытымда машинамен айналысамын. Шұқылаймын, бірдеңе тазалаймын, жөндеймін» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бос уақытымда кітап оқимыз бізде. Хоббиім домбыра тартамыз үйде отырып» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Ал енді хоббиге келген кезде, мен өзім ағаштан түрлі мүсіндер ойып жасаймын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Хоббиім бос уақытымда ән айтамын, караоке айтамын және де тренажерларға спорттық нелерге барып жүремін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен бос уақытымда музыкамен айналысамын» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бос уақытымда цитата жазумен айналысамын» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

Қыздар, әдетте, шығармашылықпен айналысады: ән айту, сурет салу, би билеу, кітап оқу. Тұрмысқа шыққан қыздар, үй шаруашылығын жүргізуге байланысты, бос уақытын тамақ дайындауға жұмсайды, ал кейбір хоббилер табыс та әкеледі.

«Үй шаруасы. Бос уақытым жоқ, үй шаруасы. Сосын тек ас мәзірінде жаңағы тамақ жасау хобби» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Қазіргі таңда біз үйде отырғандықтан, үйдегі кісіге көмектесеміз. Біз әйел адам болғасын біз үй шаруасымен айналысамыз. Менің хоббиім кітап оқу және басқа тілдерді үйрену. Яғни басқа тілдерде кино қарап, сериал қарап сол тілдерді үйрену» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Бос уақытымда кітап оқып, өлең айтамын. Хоббиім видеорецепттер түсіру, торттар пісіру» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Бос уақытымда кітап оқимын және психология кітабын оқығанды жақсы көремін, ағылшын тілін дамытуда» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен бос уақытымда үйде дәмді торттар сондай нәрселер пісіруге тырысамын, уақытым бос бола қалса бітті, тамақ пісіруге уақытымды бөлемін и кітап оқимын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Бос уақытымда мен кітап оқып, музыка тыңдағанды жән көремін, болмаса достарыммен қыдырамын» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Иә, мен бос уақытымда билегенді ұнатамын, сондай-ақ өзім үшін оқимын» (әйел, қазақ, 19 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен сурет саламын, ән айтамын, осымен болды. Сурет салғанды ұнатамын» (әйел, орыс, 14 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сонымен қатар, жастардың бір бөлігі бос уақытын өзін-өзі дамытуға арнайтынын атап өткен жән: кәсіби әдебиеттерді оқу, шет тілдерін үйрену, оқуға түсуге дайындық.

«Иә, менің хоббиім бар. Менің қазір бос уақытым көп. Мен тілдерді үйренемін, кітап оқимын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Бізде оқитын құрбыларыма көмектесемін сабақ жағынан болсын, үй шаруасы және қолым босаған уақыттарда дайындаламын ағылшыннан» (әйел, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен үйден, баладан және күнделікті өмірден басқа спортпен, жүгірумен айналысамын. Мен өз мандығым бойынша курстардан өтемін» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Аз бөлігінде айтарлықтай хобби жоқ, яғни олар ештеңемен айналыспайды.

«Айтарлықтай хобби қазір жоқ, мен жұмыс істемеймін, оқымаймын» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Өкінішке орай, менің хоббиім жоқ. Бос уақытым көп, мен әлі тапқан жоқпын десем болады. Әзірге бұл жағы менде нашар. Мен тек телехикаялар көремін» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

6.2 Жұмыспен қамтылу және жұмысқа орналасу мәселелері

Жұмыспен қамтуға қатысты қатысушылардың көпшілігі қандай да бір шамада жұмыс істейді. Сонымен, белгілі бір бөлігі маусымдық жұмыстармен айналысады, таныстарына, туыстарына кәсіпорындарда көмектеседі. Жастар табысының тағы бір көзі – өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санатына жатқызуға болатын интернет арқылы әртүрлі қызметтерді ұсыну мүмкіндігі: штаттан тыс, онлайн репетиторлық, ғылыми мақалалар жазу, өз өнімдерін сату (торт, қолөнер). Жастардың тағы бір бөлігі уақытша жұмыспен айналысады және кездейсоқ қосымша жұмыс табуға мәжбүр: жеке тасымал, түрлі қызметтерді ұсыну.

«Маусымдық жұмыспен айналысып жүрмін. Ағам ауылда сиыр сойып береді, оны апарып сатамын» (еркек, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жоқ, ол объем аламыз мысалы үшін 3-4 күнде бітіреміз соған байланысты ақшасын аламыз» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Былай сезондық жұмыстар істеймін, андай стройка да өзімнің ағам бар, сомен бірге үй салғанда цемент тасып, сол секілді кірпіштер тасып, солай жүрем қастарында, 5 күн істеп 1-2 күн демалып, сөйтіп ағаларыммен жүрем сезонный жұмыста анда санда былай» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, менің де жұмысым тұрақты емес, жаңағы маусымдық жұмыс, яғни, егіншілік сол сияқты» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Бос уақытымда интернет арқылы табыс тауып отырмын» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің қазіргі уақытта фрилансермін, үйде отырып интернет арқылы табыс табамын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Қазіргі таңда кездейсоқ табыс десем де болады, себебі мен қазір әлеуметтік желіде Instagram арқылы, WhatsApp-тан және де ағылшын тілін үйрету үстіндемін. Және де өзімнің достарыма және де ағылшын тілін үйренгісі келетін адамдарға үйретемін. Сол арқылы қазіргі таңда күн көріп жүрмін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен дүкенде тұрамын қолым бос кезде, сосын косметика сатумен айналысамын интернет магазинмен» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі таңда жұмыссызбын. Бірақ үйде отырып өз табысымды тауып жатырмын. Ол әртүрлі бокстар жасаймын, бікеттер жасаймын және торт пісіремін. Бірақ қазіргі таңда өзімнің бастаған ісім бар. Өзіме қатты ұнайды. Бірақ пандемия кезінде қиыншылықтар болады» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Өзірге мен жұмыссызбын. Жеке кештер болады, бізге Қарағанды облысы бойынша адамдар тапсырыс береді. Сол Бәйтерек, Ясная сказка, мен сол жерде өткіземін ... онда табыс аз. Бірақ қазіргі уақытта тұрақты бір жұмыс жоқ» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Өзім дәл осы қазіргі уақытта боспын, бірақ тиіп-қашып көтерме жұмыстар жасаймын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Өзірге адам тасу, егер осыны уақытша жұмыс деуге келсе, онда иә» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен жұмыс жасамаймын, арасында әпшелерімнің цехына көмектесіп тұрамын. Былайша тұрақты жұмысым жоқ» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Жұмыс істеймін. Солай нелер тапсырыстар қабылдаймын тапсырыстар бойынша. Апарып беремін, жеткізіп беремін сондай» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Зерттеуге қатысушылардың бір бөлігі, тек мектепті бітіргендер, ата-аналарымен бірге тұрады, еш жерде жұмыс істемейді және жұмысқа орналасу туралы ойламайды, өйткені олар қазіргі уақытта оқуға түсуге дайындалуда.

«Мен әзірге ештеңе істемеймін. Өзімді дамытумен айналысамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Қазіргі уақытта мен оқымаймын және жұмыс істемеймін, өйткені мен кәмелетке толған жоқпын және ата-анаммен бірге тұрамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Қазіргі уақытта мен оқымаймын және жұмыс істемеймін, өйткені мен әлі ата-анаммен тұрамын және әзірге жұмыс іздеп жүрген жоқпын» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

Қатысушылардың шағын тобы жұмыс істемейді және оқымайды. Тұрмыстағы қыздар үй шаруашылығымен айналысады.

«Мен әзірге жұмыссызбын» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Мен жұмыс жасамаймын, бірақ тәрбиелеуші боп баяғыда жұмыс жасағам до замужество» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Менде боспын, үй шаруасындамын» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Карантинге дейін мен қосымша табыс тауып жүрдім, яғни официанттық жұмыс. Ол күніне деген сияқты ғой. Ал қазіргі таңда үйдемін, жұмыссызбын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Бос уақытымды әйеліммен өткіземін. Қазір мен оқымаймын және жұмыс істемеймін» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

«Еш жерде жұмыс жасамаймын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

Сұралғандардың бір бөлігі өздерінің өміріне көңілі толатынын айтты, өйткені олар жалпы өздеріне ұнайтын іспен айналысады. Басқалары бұл жағдайда ең бастысы табыс көзі болуы керек екенін атап өтті. Үшіншілері, тұрақты жұмысқа орналасу үшін құзырет пен білім жетіспейтінін айтты.

«Қазіргі таңда мен өзімнің беріп жатырған сабағыма және де осы жұмысыма ешқандай нем жоқ. Өзім жақсы көретін істерімнің бірімен айналысып жатырмын деймін қазіргі таңда» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Уақытша шешім ретінде, иә, қанағаттанамын. Ең бастысы, онда миллиондап болмаса да, әйтеуір табыс табасың» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, қанағаттанамын, тұрақты жұмыс табуға менің білімім жоқ, білімім жетпейді» (еркек, қазақ, 16 жас, Түркістан облысы).

«Мен өзімнің жұмысыма қанағаттанамын» (Ақбаян, әйел, 26 жас, Түркістан облысы).

«Иә, мен де қанағаттанамын, бірақ негізі өзімді үнемі жетілдіріп отыруым керек білім жағынан» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Екінші бөлігі өзінің қазіргі жағдайына қанағаттанбайды, өйткені олар мамандығы бойынша жұмыс істегісі келеді және тұрақты жұмысы болғанын қалайды.

«Мені жасап жүрген жұмысым, әрине, қанағаттандырмайды. Өзімнің мамандығым бойынша жұмыс жасағым келеді» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мен әлі оқуымды аяқтаған жоқпын, өз мамандығым бойынша жұмыс істеген жоқпын. Бірақ егер сіз адам тасымалы туралы айтатын болсаңыз, шынымды айтсам, жоқ қанағаттанбаймын. Мен тек ақша табу үшін жұмыс істеймін» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жоқ, мен қанағаттанбаймын. Қазір тұрақты жұмысқа орналасқым келеді, бірақ өзіме ыңғайлы жұмыс таппай жүрмін қазіргі кезде» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Бұл ретте жастардың көпшілігі тұрақты жұмыс іздеп жүр немесе жұмысқа орналасуды жоспарлап отыр. Сонымен қатар, әңгімеге қатысушылар COVID-19 пандемиясының салдарынан жұмыс іздеу қиын екенін, сондай-ақ ауылдық жерлерде жұмыс орындарының тапшылығы байқалатынын, сондықтан олар қалаларда жұмыс іздеуге мәжбүр екенін атап өтті.

«Қазіргі уақытта мен жақын арада емес қазіргі уақытта жұмыс іздеп жүрмін мен. Тездетіп табылғанын қалаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Иә, жұмыс іздеп жүрміз қазіргі уақытта. Тапсақ кіреміз ғой, бұйыртса» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Қазіргі таңда енді жұмыс қарастырудамын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Ауылдық жерде көп жұмыс таба алмадым. Сол себепті қаладан іздестірудемін» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

Өз бизнесі бар немесе оны ашуды жоспарлап жүрген жастар үшін жұмысқа орналасу мәселесі өзекті емес, өйткені олар бірінші кезекте өз ісін дамытқысы келеді.

«Қазіргі кезде жұмыс іздеп жатырған жоқпын. Себебі осы өзімінің айналысып жатырған ісімді әрі қарай дамытқым келеді жаңа айтқандай» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Мен жұмыс істеуді жоспарлаймын, бірақ мамандық бойынша емес. Себебі мамандық бойынша кемінде 3-4 жыл интернатурада оқу керек. Емханада әлі жұмыс істегім келмейді, менің білімім емханада жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Мен келесі жылға өз ісімді ашқым келеді» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен өз нем бар жеке кәсібім бар, соны сол бойынша жеке жұмыс жасаймын, соны жетілдіремін. Тұрақты жұмыс жасамаймын» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Жоғарыда айтылғандай, зерттеуге қатысушылардың белгілі бір бөлігі жақында мектепті бітірді, сәйкесінше, олар үшін басты мақсат - оқу орнына түсу.

«Мен енді ғана 17 жасқа толдым және әлі жұмысқа орналаспаймын, өйткені мен мектепті бітірдім және жұмысқа орналасу туралы әлі ойламаймын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Жақын арада жоқ, мен мамандық алғанша жұмыс іздемеймін» (еркек, қазақ, 16 жас, Қарағанды облысы).

«Қазір оқымаймын, жұмыс істемеймін және жұмыс іздеп жүрген жоқпын, өйткені мен университетке түсуді жоспарлап отырмын, өзімді дамытумен айналысамын» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Мен әлі жұмыс іздемеймін, өйткені мен бір жерге оқуға түсуді жоспарлап отырмын. Жалпы, маған ұнамайтын жерде жұмыс істегім келмейді» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Алдағы уақытта жұмыс іздемеймін. Себебі менің мақсатым академияға түсу болғандықтан, оған менің уақытым жоқ шынымды айтсам» (еркек, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

Информанттардың шамалы бөлігі жұмыс іздеуге қызығушылық танытпайды.

«Әзірге мен жұмыс табу үшін ештеңе істемеймін, мен үшін бұл аса маңызды емес» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

«Жұмыс істеп жатқан жоқпын. Қатты жұмыс іздеп жатырған жоқпын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

Декреттік демалыстағы әйелдер үшін жұмысқа орналасу мәселесі екінші орында тұр, өйткені жұмысты бала тәрбиесімен қатар атқару қажет. Сонымен қатар, күйеулері жұмыс істеуге тыйым салулары қосымша кедергі болып табылады.

«Жалпы, менің тұрақты жұмысым бар. Әрине, егер қосымша жұмыс болса жақсы болар еді, бірақ мен тұрмыспен, баламен үйлестіре алатын жұмыс таба алмай жүрмін. Мен әзірге үйде жұмыссыз отырамын, тағы да» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Күйеуім қарсы» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Респонденттердің біразы жұмыспен қамтылғаны болмауы бірнеше себептерге байланысты қалыптасты: біріншіден, пандемияға байланысты көптеген адамдар жұмыс орнынан айрылды, қысқартылды, сондықтан қазір тұрақты жұмысы жоқ; екіншіден, биыл оқуын аяқтап, қазір жұмысқа орналасу үшін орын іздеуде; үшіншіден, көптеген жас қыздар бұрын жұмыс істеген, бірақ тұрмысқа шығып бала тууға байланысты қазір уақытша жұмыс істемейді, сонымен қатар пандемия жұмысқа шығу мүмкіндігіне өзгерістер енгізді; төртіншіден, өздерінің жеке ісі бар және жұмысқа орналасуға мүдделі емес.

«Иә, жалпы жұмыс іздеуді жоспарлап, қарастырып жүрмін, жұмыс, тұрақты жұмыс істемегеніме қанша жарты жылдай болды ғой деймін карантин басталғалы бері» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен тұрақты жұмысымнан айырылғаныма, жұмыстан шыққаныма март айынан бастап, наурыз айынан бастап шықтым» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Мен де өзімнің тұрақты жұмысымнан апрель айынан бастап, яғни сәуір айынан бастап қысқартылғанмын. Содан бері қарай жұмыста жоқпын. Карантинге байланысты жұмыс табу қиын. Солай» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мен тұрақты жұмысым екі жыл жасадым. Наурыз айында шығып кеттім. Қазір жұмыс іздеп жүрмін» (еркек, қазақ, 23 жас, Атырау облысы).

«Мен деген оқуды 2015-те бітірдім. Бітіре сала тұрмысқа шықтым. Әлі жұмысқа шықпадым. Баламен отырмын» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Есімім Таңшолпан, жасым 21-де. 19 жасымда жұмысқа кіріп, менеджер болып жұмыс жасадым. Бір жыл тұрақты сол компанияда жасап, тұрмысқа шыққаннан кейін сол жұмыстан шығып кетіп тұрмын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен университеттен кейін 2 жыл жұмыс істедім, қазір 3-ші жыл декретте отырмын. Өкінішке орай, карантинге байланысты жұмысқа шығу мүмкін емес. Баланы балабақшаға беру керек, әзірге жұмыс істей алмайтын болып тұрмын» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен біріншіден оқуды осы жылы бітірдім және де 18-ге енді ғана толған қызбын. Сондықтан ешқандай тұрақты жұмыс жасамадым. Тек уақытша. Сосын жастар практикасына жазылып, жұмыс іздеп жатырмын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Мен мүлдем жұмыс істеген жоқпын десем болады. Мен тек оқыдым, оқып жүрмін, сонымен болды» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен мектеп бітіргелі тұрақты жұмыс жасамадым әлі, оқуға түсемін деп ойладым, оқуға түсемін деп ойланып жүргем. Менің де жасым 18-де. Тұрақты жұмыс дегенде осы өзімнің ісіммен айналысымын. Ондай тұрақты дегенде осы жұмыс. Басқа жұмыс қарап көрмедім» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Қазір жасым 19-да, тұрақты жұмыс істемегенмін» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

1 жылдан астам уақыт жұмыс істемеу себептері арасында жастардың бір бөлігі жұмыс орнындағы сыбайлас жемқорлықтың таралуын, жұмыс орындарының қысқаруын атады.

«Бір жыл болды жұмыс істегеніме тұрақты» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Маған 1 жыл болды, қазір істеп жатқан жоқпын, себебі орындардың аз болуына байланысты» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Мен жаңа түсінгенім бойынша тұрақты жұмыс істегенмін айлыққа, бірақ айлығы аз болғанына байланысты және ол жерде жемқорлыққа араласпау мүмкін емес... Сол себептен істемеймін» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Жұмысқа орналасудағы негізгі кедергілер жастардың мамандық бойынша жұмыс істеуге ынтасы, бұл олардың жұмыс табу мүмкіндіктерін азайтады, сондай-ақ жұмыс берушілер жұмыс өтілінің болуын сұрайды, ал ЖОО түлектерінің тәжірибесі жоқ. Сонымен қатар, үміткердің білім деңгейіне байланысты жалақының төмендігі байқалды; тілдерді білу талабы тағы бар.

«Кедергі сол финанс бітірдім ғой мен барған кезде менен стаж сұрайды, стажың жоқ дейді сенің. Олар үйреткісі келмейді жұмысқа бухгалтерияға, бухгалтерия жұмысы негізі қиын ғой, вот соған

үйреткісі келмейді. Былай қарап отырсаң зарплатасы да аз, колледж бітіріп барсаң тем более аз, хотя бы 100 мың болатын шығар әрі кетсе. Ал колледжбен 60-70 мың ғана негізі вот сол үшін жұмыс істегім келмейді, осылай жүре бергенім жақсырақ қой деймін, чем бухгалтер болғанша» (еркек, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жалпы енді әр адам өзінің сүйіп оқыған мамандығы бойынша жұмыс жасағанды қалайды. Қазір енді кедергі болатын жастарға көп нәрсе жұмыс ол енді өтілін сұрайды жұмыс берілсе және тағы әртүрлі кедергілері болады» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Иә, мен ізденіс үстіндемін. Олар қоңырау шалады, әртүрлі бос жұмыс орындарын ұсынады, менің біліміме сәйкес келетін саланы ұсынбайды. Жоқ, маған жалақым маңызды емес, менің ойымша, мамандық бойынша жұмыс істеу керек. Өсу, мансаптық өсу» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Бірақ мамандық бойынша кедергі болатын, ол манағыдай айтқандай, опыт работы сұрайды. Қазір университет бітіріп, жаңағыдай тәжірибе қайдан жинауға болады деп ойлаймын өз ойым» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен өзімнің мамандығым бойынша әзірше жұмыс істемеймін. Маған көбіне сұрайтыны опыт работы және басқа тілді меңгеру. Қазіргі әрбір мекемеге үш тілді меңгеріп жүргені жақсы. Яғни үш тілді сұрайды көбіне, сосын опыт работы. Сол жағынан қиындық болып тұр» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

Сонымен қатар, көптеген адамдар жұмыспен қамту орталығының ұсынысы бойынша жұмысқа баруға келіседі. Жастарды ынталандыратыны – отбасын асырау, ата-аналарға қаржылық жүктемені жеңілдету қажеттілігі. Екінші жағынан, қатысушылар жұмыспен қамту орталықтарының ұсыныстарын қабылдауға дайын емес, өйткені олар мамандығы бойынша жұмыс істегісі келеді, білімі, белгілі бір мамандық бойынша жұмыс тәжірибесі бар және оны өзгертуге дайын емес. Сондай-ақ жалақысы төмен еңбек жағдайлары жастарды қызықтырмайды.

«Келісемін. Өйткені маған жұмыс керек» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Мен де келісемін. Шақырса болды» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Менің есімім Айбек болады. Келісемін. Бізге енді жұмыс таңдайтын уақыт емес. Табылған жұмысқа да қалыс қалмауымыз керек» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Ата-ананың мойнына жүк салғаннан қандай жұмыс болса да келісетін едім, себебі бос жатқанша күнделікті ақша тапқан жақсы ғой» (әйел, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен келісер едім, бірақ тұрақты емес, ауыспалы» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

«Продавец-консультант болуға барар едім жұмысқа. Себебі олардың зарплаталары жақсы. Өйткені мен студент кезде жұмыс стегенім болатын. 300-400-ге дейін істеуге болады зарплатаны. Мен келісетін едім» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менде келіспеймін, өйткені өзімнің мамандығыммен жұмыс жасағанды жөн көремін» (әйел, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Мен келіспеймін. Себебі мен 2 жыл өзім мамандығым бойынша офисте отырып жұмыс жасап қалған адаммын және 4 жыл оқып жоғары білім алғандықтан, ондай жұмыс жасағым келмейді» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Мен мұндай жұмысқа шақырса келіспеймін. Себебі менің жиналған тәжірибем мынадай жұмыс жасауға арналмаған деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мен мұндай қосымша жұмыстарға өз басым келіспеймін, өзімнің оқыған мамандығым бойынша жұмыс табылады деген үміттемін және де ондай ізденісте қазіргі таңда. Жастар практикасына жазылып қойдым. Және де одан хабар күтіп отырмын» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Жоқ. Маған лото сату менеджері, пәтер сату менеджері болу ұсынылды, бірақ мен мамандығым

бойынша барғым келеді. Әзірге такси қызметін ұсынамын» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жоқ келіспеймін ондай жұмысқа, өйткені көшеде күні бойы жүргізім келмейді ондай жұмыспен» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

Тұрмыстағы қыздар жұмыстан бас тарту себептері ретінде балалардың болуын және үй шаруашылығын жүргізу қажеттігін келтірді, сонымен қатар жұбайлары әйелдердің жұмыс істегенін аса құптамайды.

«Мен айтсам мен келіспес едім, себебі әлі менің кішкентай балаларым бар 3 ке толмаған, дәп қазіргі уақытта күн суытты бала ертіп жүріп сондай жұмыстар істей алмаушы едім» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен ондай жұмыстарға келіспеймін. Себебі жолдасым рұқсат етпейді» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

Жоғарыда айтылғандай, кейбір информанттар уақытша болса да жұмысы мен табысына қанағаттанды және оны өзгерткісі келмейді, өйткені қазіргі жағдай оларға қолайлы, коронавирусқа қатысты жағдай мен сақтық шараларын сақтау қажеттілігі қосымша атап өтілді. Информанттардың белгілі бір бөлігінде жұмысқа орналасу емес, оқу және білім алу басымдыққа ие.

«Мен де келіспеуші едім, жалпы менің ойым, келіспеу себебім, қазір карантин уақытында адам көпшілік жерде болу мен үшін қауіпті секілді. Енді мысалы карантин шаралары қатты емес әлсіреттік дегеннің өзінде де, сонда да, ол вирус бар, жоқ емес, түбімен жойылған жоқ, сондықтан сақтық шараларын әрине сақтаған дұрыс деп ойлаймын. Өзім интернет арқылы табыс табатын болғаннан кейін, мен келіспеуші едім деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жоқ. Себебі сіз такси қызметінде көп ақша таба аласың және өз машинаң болған соң, өзіңе жұмыс жасай аласың. Әрине, бұл менің көлігім емес, бірақ мен әпкеме күн сайын бірдеңе әперемін немесе жалдау ақысын төлеймін, бірақ жұмыс жағымды және әжептеуір ақша табуға болады» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, мен де келіспейтін едім. Өйткені себебі қазір ауылда шаруа қайнап жатыр, күздің күні қысқа қарай» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Егер олар маған қоңырау шалса, мен одан бас тартар едім, қазір басқа жоспарлар мен мақсаттар болғандықтан шығар, мені қазір қызықтырмайды» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Егер маған хабарласатын болса, мен келіспейтін едім, себебі мен оған мүдделі емеспін» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

6.3 COVID-19 пандемиясының NEET санатындағы жастардың жұмыспен қамтылуына ықпалы

Осыған дейін айтылғандай, пандемиямен байланысты төтенше жағдай режимі жастардың жұмыспен қамтылуына қатты әсер етті. Көбісі жұмыс орнының қысқаруы немесе жабылуы салдарынан жұмысынан айрылды, сондай-ақ пандемия және карантиндік шараларды енгізу қазіргі уақытта жұмыс іздеуге үлкен кедергі болып табылады.

«...карантинға байланысты сокращение болып біраз уақыт жұмыссыз болдым, енді заман талабына сай интернет арқылы табыс табамыз» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ықпал етті. Жоқ біз айналысатын жұмыс тоқтап қалды» (еркек, қазақ, 21 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Карантин менің қызметіме қатты әсер етті, өйткені барлық мекемелер жабылды. Мен әзірге жұмыссызбын» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Иә, әрине төтенше жағдайлар орнату, сол карантин режимін орнату кесірінен мен жұмысымнан жаңағы қысқартылып қалдым» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Әрине осы пандемия маған қатты әсерін тигізді. Себебі өзімнің 3 жылдан бері жасап жатырған тұрақты жұмысымнан осы пандемияның кесірінен айырылдым. Ал нақты жұмыс ретінде қазір кедергі болып тұрған осы пандемия» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Қазір енді басты кедергі, ол пандемия. Пандемия басталғаннан бері көп мекемелер жұмысын тоқтатты. Соған байланысты қазір енді жұмыс табу қиын болып, осы пандемия кесірінен жұмыс болып тұр қазіргі жастарға» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«ТЖ енгізу, иә, әсер етті, бірақ бұл менің жұмысым маған сәйкес келе ме деп ойлануға мәжбүр етті» (әйел, қазақ, 23 жас, Қарағанды облысы).

Төтенше жағдай режимі мен шектеулер енгізілгенге дейін белгілі бір бөлігі бос болмағандықтан, пандемия олардың кәсіби қызметіне әсер етпеді. Алайда, бұл күнделікті өмірге әсер етті: хобби, тұрмыс, баланы балабақшаға беру мүмкіндігі.

«Жұмыс саласында карантин маған әсер еткен жоқ» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«...карантин маған ешқандай әсер еткен жоқ, өйткені мен еш жерде жұмыс істемеймін» (әйел, ұрандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Мен биге бардым, бірақ пандемияға байланысты клуб жабылды, енді үйде отырамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Карантин әсер етті, мен түнде тамаққа тапсырыс бере алмадым, бары осы. Мен басқа ештеңеден қысылған жоқпын, осы карантин ғана. Дүкен аралай алмай қалдық деген сияқты нәрселер. Бары осы» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің жұмысыма емес, балама, садикке беруіне» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің жұмыс жоспарымда да қиындықтар болған жоқ, тек баланы саябақтарға, бассейндерге, басқа жерлерге апарғым келеді. Ал жұмыс тұрғысынан әсер етпеді» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен Әйгеріммен, қыздармен келісемін, баланы балабақшаға апарғым келеді, сол балалармен ойнап, араласса деймін. Үйде жалғыз, айналысатын ісі жоқ. Өзім де жұмысқа шықсам деймін. Бала өзімен өзі болғандықтан, айналысатын ісім қалмады деуге болады» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

6.4 Жұмыс іздеудің тиімді әдістері

Белсенді жұмыс іздеу – жастардың NEET санатынан сәтті шығу факторларының бірі. Мәселен, аустриялық ғалымдардың зерттеу нәтижелеріне сәйкес, әртүрлі тренингтерге қатысып, қосымша білім алу арқылы жұмыс іздеу Аустрияның NEET жастарының 32-ден 47 пайызға дейін дәрежесінің өзгеруіне ықпал етті.¹¹

Информанттардың пікірінше, жұмыс іздеудің ең тиімді әдісі – Интернеттің мүмкіндіктерін пайдалану. Бұл тұрғыда жастар арасында ерекше танымал әлеуметтік желілердегі топтарды, Instagram-дағы мақсатты жарнамаларды көрсетуге болады. Сонымен қатар, жұмыс іздеу бойынша Интернет-сервисстердің мүмкіндіктері атап өтілді, онда ізденушілер онлайн-түйіндеме толтырады, олардың арасында

¹¹Bacher, Johann & Tamesberger, Dennis & Leitgöb, Heinz. (2014). Not in Education, Employment or Training: Causes, Characteristics of NEET-affected Youth and Exit Strategies in Austria working paper A

HeadHunter ерекше атап өтілді. Сонымен қатар, информанттар дәстүрлі формат – сайттардағы хабарландырулар туралы да айтты.

«Жұмыс табудың ең тиімді әдісі Интернет арқылы іздеу деп ойлаймын» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Телефоннан қарап, интернеттен қарап, сол арқылы табуға болады» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Жұмысты интернет желісі арқылы Instagram, Instagram-ның оның ішінде («Вакансия Атырау», «Работа Атырау») ішінен көбінесе іздеймін. Уақытша жұмыстарды содан тапқанмын. Әрине бұл тиімді деп ойлаймын қазіргі таңда интернеттен тапқан» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Жаңағы айтқандай өз органдарына барған дұрыс және де көбісі интернет желі де болады ВК-да, Instagram сайттары болады страницаларда жұмысшы керек, андай жұмыс деп салып отырады, сол жерлерді де қараған дұрыс, қарауға болады» (еркек, қазақ, 18 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің ойымша, Instagram. Сториз, жарнама қояды, себебі, жастар негізінен Instagram-да отырады. Және Instagram қарап отырып, қандай да бір жарнамаға кезігуге болады. Жұмыс берушілер жұмысшы іздейді, қарап отырып тауып алуға болады. Мен өзім де бір кездері солай орналасқан болатынмын» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша, А. HeadHunter немесе басқа агенттіктерді жоғары бағалайтынын айтты, иә, мен онымен келісемін, өйткені олар қазір өте танымал, сондықтан пәрменді» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Жұмыс іздеудің ең тиімді әдісі - газеттер, Олх сияқты сайттар» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

«Әртүрлі сайттар арқылы, мысалы, JOOBLE, HeadHunter...» (әйел, қазақ, 19 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша HeadHunter – бұл өте жақсы нұсқа, меніңше. Жеке өзім ойлаймын, өйткені қазір бәрі интернет арқылы. Сондықтан, осындай қосымшалар арқылы, OLX, HeadHunter арқылы, менің ойымша, XXI ғасыр үшін ең қолайлы әдіс, интернет арқылы» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Жастардың белгілі бір бөлігі үшін таныстар, туыстар арқылы жұмыс іздеу ең тиімді әдістердің бірі болып табылады, өйткені бұл жұмысқа орналасудың көп таралған және қауіпсіз әдісі. Сонымен қатар, информанттар аймақтарда кейде таныс арқылы жұмыс табу жалғыз ұтымды тәсіл екенін атап өтті.

«Жұмыс іздеу тәсілдері. Таныстар арқылы шығар, өйткені азды-көпті тексерілген, болмаса хабарландырулар арқылы» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Сосын таныс арқылы да мысалы бәріміз де туыс бар деген сияқты, таныстар арқылы жұмысқа кірсең онда тұрған ештеңе жоқ деп есептеймін» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Таныс арқылы орналасу, басқа жолдары қиындау енді. Не болмаса ақша болу керек деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Иә, менде таныс арқылы деп ойлаймын. Себебі қазір интернеттен табатын болсаң, ол жерде алданып қалуың мүмкін. Таныс деп ойлаймын ең тиімдісі» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Тиімді негізі электронды жаңағы резюме тастау деп ойлаймын. Бірақ біздің өңірде, бізде негізі таныс құртады барлығын. Сол үшін жұмысқа тұра алмай жүрген қаншама жастар бар. Білімі болып тұрса да алмайды. Өйткені таныс болмаса, болмайды» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Менде солай таныс арқылы деп ойлаймын. Онсыз қазір жұмысқа алмайды өңірлерде» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Ең тиімді әдісі – барлық нәрседен хабар бар сондай бір кісілер бар ғой айналамызда, барлығын жайғастырып жүретін. Сол кісілерге бір айтсаң, 5 минутта жұмыс тауып беретін шығар, одан басқасын

білмеймін» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

Сондай-ақ, информанттар жұмыспен қамту орталықтарының жұмыс іздеуде өте тиімді екенін айтты, өйткені орталықтарда бос жұмыс орындары туралы дайын тізім бар.

«Менімше ең біріншіден Центр занятость деп айтады ғой, соған айтып өзіңнің жұмыссыз екеніңді айту керексің, сол жерге барып тіркелу керексің. Ол жерде, әрине, адамдар біз сияқты жұмыссыздарға жұмыс тауып беру үшін отырған адамдар, сондықтан, ең бірінші сонда обращаться еткен дұрыс деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Менің ойымша жұмыспен қамту орталығына бару керек себебі ол жерге барсаңыздар кәдімгі списокпен тұрады, осындай заведениеге осындай адамдар керек деп. Жұмыспен қамту орталығына барсаңыздар тура өзіңізге керек жұмысты табасыз деп ойлаймын. Өзім сол жерге барсам деп ойлаймын егер жұмыс керек болса» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

Сонымен қатар, зерттеуге қатысушылар түйіндеменің жұмыс іздеушілерді қызықтыратын компанияларға, кәсіпорындарға өздері апарып беруі де нәтиже бере алатынын атап өтті.

«Бірақ ең тиімдісі мен ойлаймын жеке сол компанияларға барып, резюмеңі апарып танысқан жөн деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Мен де қосамын, менің ойымша, Head Hunter, сондай-ақ жұмыс берушінің веб-сайтына кіруіңіз керек, олар әрқашан өзекті лауазымдарды қояды. Көптеген компаниялардың сайттары бар және менің ойымша, олар лауазымдарды жаңартып отырады» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, сол нені қолдану керек, жаңағы интернет желісін, сосын резюме тастау керек өзіне мысалыға ұнайтын жеріңе мекеме болады ғой. Қай жері банк саласы ма, вот сол жерге апарып бересің резюме-леріңді. Электронды почтасына жібересің сол арқылы, егер оларға қажет болса әрине жақсы мамандар алады» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Сондай-ақ, информанттар жұмыс іздеу үшін барлық әдістерді қолдану керек деген пікір білдірді. Ең бастысы – тұрақты іздеу және белсенді болу.

«Мен енді жұмыс іздеу дегеннің жақсы әдісі енді ізденіс қой. Біреуге манағы біреуден хабар күтіп емес, өзі ізденіп манағы, әртүрлі жұмыстардың жолдарын қарап, хабарласып деген секілді ізденіс деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Тиімді дегенде мен ойлаймын барлық жағынан да тиімді. Әлеуметтік жағынан да немесе өзің барсаң да. Мен көбіне әлеуметтік желілерден қараймын, және де сол арқылы резюмемді жіберемін. Және сонымен қатар өзім барып, жолығып сөйлесемін» (еркек, қазақ, 22 жас, Атырау облысы).

«Барлық жағынан да тиімді деп ойлаймын менде де. Жұмыс іздеудің барысында кез келген жағынан қарап көру керек» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

Жұмыспен қамтылмаған жастардың бір бөлігі өз өңірлерінің жұмыспен қамту орталықтарында тіркелмеген, бұл ретте қазіргі уақытта жұмысқа орналасуға мүдделі емес немесе жұмыс іздеудің неғұрлым тиімді тәсілдері бар екенін атап өтті.

«...жоқ, мен ешқандай жұмыспен қамту органдарында тіркелмегенмін» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен қандай да бір жұмыспен қамту органдарында, ұйымдарда жұмыссыз адам ретінде тіркелме-

генмін» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен еш жерде, ешқандай жұмыспен қамту органдарында немесе агенттіктерде тіркелмегенмін» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Жоқ, мен қазір жұмыспен қамту органдарында да, қандай да бір агенттіктерде тіркелмегенмін, өйткені маған жұмысқа мұқтаж емеспін, яғни мен бар болғаны 17 жастамын» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен еш жерде, ешқандай жұмыспен қамту органдарында тіркелмегенмін, өйткені интернеттен басқа тәсілдермен жұмыс табуға болады» (еркек, қазақ, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Мен ешқайда тіркелген жоқпын. Былай өзім іздеп жатырмын жұмысты» (әйел, қазақ, 27 жас, Атырау облысы).

«Мен тіркелген жоқпын. Мен декретке дейін жұмыс істедім. Менің өз орным бар» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сонымен бірге, жастардың басқа бөлігі жұмыспен қамту орталықтарында тіркелген немесе тіркелуді жоспарлап отыр, өйткені тіркелген адамға жұмыссыздық бойынша мемлекеттен көмек алуға мүмкіндік бар. Екінші жағынан, тіркелген сәттен бастап өтініш берушіге жұмыс туралы ұсыныстар түспегені айтылды.

«Иә, мен Жұмыспен қамту орталығында жұмыссыз ретінде тіркелдім» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мен де Жұмыспен қамту орталығында тіркелгенмін» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Осы күнге дейін Жұмыспен қамту орталығына тіркелдім. Бірақ ешқандай хабар жоқ» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Иә, мен тіркелдім, бірақ мен осы аптада барғым келді, бірақ реті келмеді. Баламен отырдым, әйелім емханаға емделуге барды. Келесі аптада, егер жол түссе, барамын. Менің досым тіркелген еді, оған жалақы немесе зейнетақы аударымдарының қандай да бір пайызы төленетін болды. Кем дегенде жарты жылға уақытша шешім ретінде, менің қанша уақыт жұмыс іздейтінім белгісіз. Себебі әзірге жұмыс бойынша ұсыныстар жоқ, келесі аптада тіркелемін деп отырмын» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

6.5 Жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік бастамаларға көзқарас

Мемлекеттің жұмыссыздықпен күрес және NEET жастарына көмек көрсету жөніндегі бастамаларының бірі жергілікті деңгейде жастардың осы санатын есепке алу базасын құру болып табылады. Зерттеуге қатысушылардың көпшілігі бұл бастамаға қолдау білдірді, бұл бір жағынан жастарға жұмыс табуға көмектеседі, ал екінші жағынан жас ұрпақ арасында девиантты мінез-құлық мәселесін шешуге көмектеседі.

«Менің ойымша, өздері бір нәрсеге қол жеткізгісі келетін, өздеріне бір нәрсе сатып алғысы келетін және сол ақшаны өздері тапқысы келетін жастар бар. Мен мұны керемет деп санаймын. Жастарда өз күнін өздері көруге, қандай да бір қалауларын сатып алуға және басқа да тілектеріне ақша табу мүмкіндігі болғаны жақсы» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Менің ойымша, жастардың осындай мәліметтер базасы қажет» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Мен осындай базаның болуын қолдаймын, себебі жастар іспен айналысып, оларға жұмыс табуға көмектессе, жұмысқа орналастыру бойынша жәрмеңкелер ұйымдастырса жақсы болар еді. Менің ойымша, мұндай база жастарға көмектесу үшін қажет. Өз бетінше жұмыс таба алмайтындар немесе

жұмыс істегісі келетінін, бірақ не істейтінін білмейтіндер бар, мұндай база оларға көмектесе алады» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Жастардың мәліметтер базасы, менің ойымша, бұл ыңғайлы. Себебі көп адамдар не істеу керектігін және жұмысты қалай табуға болатынын білмейді. Осылай тиімдірек болуы мүмкін» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Бұл деректер қорын құрылуына тек жұмыссыз жастарды тіркеп қоймай, жұмыс табу жағынан да көптеп көмегін тигізеді деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Халыққа пайдасын көрсететін әрбір іс шараның өзі дұрыс деп есептеймін себебі пайдасын тигізетін болса қоғамға адамдарға жақсы жағынан әсер етсе әрине ол пайдалы деп есептеймін, ондай нәрселердің бар болғаны дұрыс деп есептеймін» (әйел, қазақ, 20 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Өз ойым дұрыс деп ойлаймын. Банағыдай айтып жатырсыз ғой нашақорлық сияқты, букмекерге ставка салатын жастардың банағыдай мүмкіндігі болады да өзгеруге, кішкене көмек болады, пайдасы зор болады деп ойлаймын өз басым» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

Өңгімелесу барысында осы бастаманы енгізу бойынша белгілі бір ұсынымдар айтылды, олар жастар арасында деректер базасы туралы, оның ішінде әлеуметтік желілер арқылы ақпаратты тарату мәселелерін қозғады, сондай-ақ жоба шеңберінде қосымша психологиялық көмек ұйымдастыру ұсынылды.

«Иә, иә жүргізу керек деп ойлаймын. Өйткені олар өмірден қалып қойған бір жастар болуы мүмкін, бір алға қойған мақсаты жоқ. Оларға бір не болу керек, арнайы бағдарлама ма, бұлармен или психолог жұмыс істеуі керек па, олар неге ондай қалып қойған, неге қоғамнан оқшауланып қалған деген соны анықтау керек қой» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

«Менің ойымша, егер олар оны ашқысы келсе, онда алдымен оны жарнамалап, бәріне айту керек. Себебі неше түрлі ашылып жатыр, бірақ көптеген адамдар оны білмейді. Мазмұны қызықты контент болуы керек, адамдар өздері жазылып, күтіп отыруы тиіс» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Иә, мен жақсы идея деп санаймын. Меніңше, қазір, әсіресе пандемия кезеңінде, күрделі кезең туғанда, менің ойымша, бұл ең қолайлы шешім болады. Instagram-да да жарнамалауға болады. Әлеуметтік желілерде адамдар көп отырады» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

Сонымен бірге, информанттар ұсынылған жобаға скептицизм мен сенімсіздік білдірді. Информанттар жоба жақсы және қажет деген пікір білдірді, бірақ оның іс жүзінде тиімді жүзеге асырылуына күмән келтірді.

«Иә, мен бұл қажеттілікті тікелей көре алмаймын. Негізінде жұмыс жеткілікті. Ең бастысы, егер сіз жұмыс істегіңіз келсе – таба аласыз. Ал жастардың деректер базасын құру жөнінде мен бұған сенімсіздікпен қараймын. Жалпы, мен бұл идеяға қарсымын» (еркек, қазақ, 28 жас, Қарағанды облысы).

«Иә, иә, мен қолдар едім. Тек қағаз жүзінде қалып кетпесе екен. Не болмаса оқуға орналастыру керек, не жұмысқа» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Шынайы көмектесетін болса мемлекет тізімге алуы керек, ал жайдан жай болса оның қажеті жоқ деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

«Ондай тізім қажет болса да қажет демеймін, бірақ енді бізде мына тізімде тұр екенсің деп жұмыс ұсынады деген қиын-ау!» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

Жастарды жұмысқа орналастыру мәселесін шешу үшін бірнеше бағытқа назар аудару қажет: біріншіден, көбірек жұмыс орындарын ашуды көздейтін жұмыспен қамту мәселесі (мысалы, жұмысқа жастарды ғана алатын зауыттар мен фабрикалар); бос жұмыс орындары жәрмеңкелерін тұрақты негізде өткізу, жұмыс тәжірибесі мәселені шешу (оқуды аяқтағаннан кейін практиканы ұйымдастыру); зейнеткерлерді зейнет-

ке шыққаннан кейін жұмыс орындарын босатуға міндеттеу; жазғы уақытта 9-сыныптан бастап жастарды жұмысқа орналастыру практикасын енгізу, бұл дербестікті, жауапкершілікті дағдыландыруға және еңбек тәжірибесін жинақтауға мүмкіндік береді; сондай-ақ түлектер арасында тарату үшін бос жұмыс орындарының тізімін тікелей университеттерге, колледждерге жібере алатын оқу орындары мен кәсіпорындар арасындағы өзара іс-қимылды күшейтеді.

«Мемлекеттің шаралары. Меніңше, бұл жалақының тұрақтылығы, ең алдымен қалыпты жұмыс. Яғни, олар тәжірибемен жұмысқа қабылдауы керек, иә, бірақ көбінесе тәжірибесі жоқ адамды мүлдем қабылдамайды. Адамдар бірдеңе қып үйрену керек» (әйел, орыс, 17 жас, Қарағанды облысы).

«Қандай шаралар, мүмкін жұмыс тәжірибесі деген критерийді алып тастау керек шығар, өйткені оқудан кейін, жұмыс тәжірибесі қайдан болсын. Айтарым осы» (еркек, қазақ, 21 жас, Қарағанды облысы).

«Үкімет не істеуі керек, менің ойымша, 9-сыныптан бастап, күніне екі сағат немесе аптасына екі күн, Еуропа мен АҚШ-тағы сияқты, жасөспірімдерге жұмыс ұсыну керек, өйткені бұл жасөспірім кезінен бастап жұмыс істеуге дайын және бұл қалта шығындарын табуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ата-аналардан еркіндік пен тәуелсіздік сезімін береді» (әйел, орыс, 18 жас, Қарағанды облысы).

«Жұмыспен қамту үшін көп жұмыс орындарын ашып, жастарға жаңағы жұмыс жасауға мүмкіндік беру керек» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Біздің елде киім тігетін фабрика ашылса немесе бір завод ашылса жұмыс орны көбейеді деп ойлаймын. Және біздің жастағы 18-ден бастап 25 аралығында жастарды алса, ол керемет мүмкіндік деп ойлаймын жұмыс жасауға» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Мысалы мен ойлаймын университет, колледж бітіретін мамандардың арнайы тізімі болса сол арқылы жастар диплом алған кезде жұмысқа шақырса сонда жастар тезірек жұмыс тауып тәжірибе алып жақсы табысқа жетер еді. Университеттер пен колледждер кәсіпорындармен жұмыс беруші органдармен тікелей байланыста болу қажет, соны мықты дамыту керек деп санаймын. Мысалы, кейбір балалар жастар жұмыспен қамту бөлімі бар екенін де білмейтіндер бар, мысалы, сондай барма еді деп сондайға барып тұруға болады ма деп таңқалып сұрап жатады. Сондықтан жарнама, реклама дейміз ғой, сол көп болу керек және де вакансия, бос орындар жәрмеңкесін үнемі ұйымдастырып отыру қажет» (әйел, қазақ, 28 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Ярмарка вакансий жаңағы көбірек ұйымдастыру керек деп ойлаймын және де біз оқу орнын бітіреміз ғой, диплом алған кезде әр мекемеден запрос жіберсе. Осындай осындай бала бітірді деп биыл осындай орындар бос деп список жіберсе жақсы болар еді» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Тұрақты жұмыс орындарын көбейту керек деп ойлаймын. Сосын зейнеткерлік жасқа шыққан жұмысшыларды уақытылы зейнетке шығарса!» (әйел, қазақ, 23 жас, Түркістан облысы).

Екіншіден, білімге назар аудару қажет, өйткені жұмысқа орналасу үшін критерийлердің бірі - білімнің болуы: гранттар санын көбейту, оқу ақысын төмендету, жеңілдіктер жүйесін әзірлеу, оқу кезінде өндірістік тәжірибе жүйесін жақсарту, қайта даярлау, жас мамандардың біліктілігін арттыру үшін мамандықтар бойынша қысқа мерзімді тренингтер мен курстар ұйымдастыру.

«Жастарды жұмыспен қамту үшін енді көптеген, мысалы, грант сияқты шаралар ұйымдастырса, мысалы үшін жастар кішкене сол грантта ұтып алып, шығарған заттарынан, өнімдерінен мемлекетке пайдасы тиіп, экономика көтеріліп дальше әрі қарай тағы да сол сияқты нәрселер болса, жастар қызығатын болады» (еркек, қазақ, 25 жас, Түркістан облысы).

«Мен ең бірінші шара ол – білім беру керек деп ойлаймын. Өйткені, білім ала алмай жүрген қаншама азаматтар бар. Ең болмаса бар ғой білім алу үшін жеңілдіктер жасау керек. Сосын тұрақты жұмысты көбейту керек, орындарын және жаңағы мемлекеттік гранттарды көбейту керек» (әйел, қазақ, 26

жас, Түркістан облысы).

«Білімнің бағасын төмендетсе, яғни, жастарға білім болмаса, ол әрі қарай жұмыс істей алмайды ғой. Енді былайша айтқанда, сол» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

«Мемлекет оқу орындарында практика жағын қолға алуға көмектессе. Мысалы, дәрігер ме ол дәрігерге лаборатория қажет, мысалы жас студентке ше. Сол жағынан көмектессе, білікті мамандар шығады ғой» (еркек, қазақ, 19 жас, Түркістан облысы).

«Мемлекет қандай шаралар қабылдауы керек, тез мамандық алу үшін қысқа мерзімді курстар ұсынуға болады, мысалы» (әйел, ирандық, 19 жас, Қарағанды облысы).

«Шаралар... менің ойымша, мемлекет түрлі салалар бойынша курстар құра алады. Және жастарды қолдау керек» (әйел, қазақ, 20 жас, Қарағанды облысы).

«Және де жастарға көбінесе жұмыспен қамту үшін жаңағыдай көптеген осындай жаңағыдай онлайн сабақтар. Оқыту түрлері және де көптеген мамандықтарды тез және оңай түрде игеріп алу курстарын көптеп үйретіп және де соған қарай биімдеп, жұмыспен қамту керек деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

Үшіншіден, жастар арасында жұмысқа орналасу мүмкіндіктері бойынша ақпараттық-түсіндіру жұмыстарына да назар аударуды талап етеді: бірыңғай платформа, жұмыс іздеу және бос жұмыс орындары туралы ақпарат сервисі; әлеуметтік желілер, смс-хабарламалар және т.б. арқылы бар алаңдарды жарнамалау.

«Меніңше, «Еңбек» сияқты қандай да бір платформа құру керек деп ойлаймын. «Еңбек» немесе... міне, 42500 берген кездегі сияқты, міне, осындай, заманауи нәрсе. Head Hunter сияқты қосымша немесе Instagram-да жарнамалау керек, Instagram дұрыс шығар, өйткені адамдар Instagram, ВКонтакте желілерінде отырады, сондықтан олар кем дегенде біліп отырады. Меніңше, әлеуметтік желілер арқылы жасау қажет» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Сол құсап, сол деңгейде осы платформаны әлеуметтік желілерде, тіпті YouTube-те де насихаттау керек. Видео көріп отырсаңыз, менің ойымша YouTube-та көп адам отырады, сол кездің өзінде бір видео көріп болғанша, 3-4 жарнама шығады. Және дәл өзің көретін мазмұн шығады. Сондай-ақ, жұмыссыз адамдар, біреу көреді, ол өзінің досына осындай платформа бар деген сілтеме тастай алады, Google арқылы қараса болады. Бұл да көмектесуі мүмкін, көп адам жұмыссыз отырады. Әлеуметтік желілер арқылы бір біріне жіберетін еді» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Әрине, платформа жасалса, бәрі қызықты болады деп ойлаймын. Тіпті біреуден бірдеңе сұраудың қажеті жоқ және т.б. Өзің бірден осы платформаны таба аласың және өзің үшін қажеттінің бәрін таба аласың» (әйел, орыс, 16 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Енді бос жұмыс орындарын ұсынып отырса, оны жастар дер кезінде біліп отырса. Қалай біліп отырады? Оларға смс жолдау керек па, звондап айту керек па, мынандай жұмыс шығып тұр, жалақысы мынандай деп. Ол жерде жалақысы да маңызды әрине, мысалы бағана айттыңыз ғой флайер тарату, андай-мұндай тарату, үйту-бүйту. Ол жұмыстардың жалақысы аз болғаннан кейін оны ешкім істегісі келмейді» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Информанттар мемлекеттік жастар саясатын жақсарту жөніндегі өз ұсынымдарында жастардың жұмыспен қамтылу мәселесін шешу қажеттілігін тағы да атап өтті: жұмыс орындарын ашу, қысқа мерзімді шетелдік еңбек сапарларын ұйымдастыру, жұмысқа орналасу кезінде жұмыс тәжірибесінің болуы турасындағы мәселені шешу.

«Қандай шаралар қолдануға тиіс дегенде сол манағы айтып кеткендер ғой. Вакансияларды көбейту керек, ярмарка вакансий. Пенсионерлердің жаңағы пенсияға шыққан адамдар да пенсияда отыра береді,

соларды. А пенсияға шыққандар жұмыста отыра береді. Соны дұрыстап қадағалау керек деп ойлаймын, сол жастарды жұмысқа алу үшін» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Менің ойымша, кім зейнетке шығады, ересек адамдар ғой, зейнетке шығып, орнын босатуы керек. Жұмыстан кетуі керек, өйткені қай жерде болмасын жас кадрлар, жұмысқа деген жаңа көзқарас, креативті шешімдер керек» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жоғары оқу орындарындағы студенттер соңғы курсты тамамдап жатқан кезде практикаға жібереді, яғни тәжірибе алмастыру үшін. Ондай жағдайда жоғары оқу орны мен белгілі бір мекемелер өздерінің арасында договор жүргізуге болады. Яғни белгілі бір мамандық бітірген студентті сол мекеме сразу жұмысқа қабылдайтындай қылдырып» (әйел, қазақ, 18 жас, Атырау облысы).

«Мысалы, егер бір компания 150-200 мың жалақы төлей алмаса, мысалы, компания 60-70 мың төлейді, қалғанын мемлекет қосады. Мысалы, әртүрлі бағдарламаларға көп ақша салу керек. Алдымен адамдарға төлеңіз. Иә, жаңадан келген маманды ешкім алғысы келмейді, одан тәжірибе талап етіледі, ол жұмыс істеп көрмеген болса, тәжірибе қайдан болсын. Барлығы тәжірибе талап етеді» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Менің ойымша, мемлекет біз білетін ірі компаниялармен, сондай-ақ осындай компаниялармен байланысып, оларды бос орын беруге міндеттеуі керек. Ал, тиісінше, жалақы... адамдар негізінен қайда барады, жалақы қайда көп болса, сол жерге ұмтылады. Егер бұл бастаушы маман үшін және оның саласы үшін жақсы жалақы болса, менің ойымша, адамдар сонда барады. Сондықтан, ол осы кестені оқумен үйлестіре алатындай етіп жасау керек. Егер ол түсте оқитын болса, онда таңертең жұмыс істесін. Сонда ол жұмыс та істейді, оқуын да оқиды, бұл жақсы болар еді» (еркек, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен жастарға инвестиция салу керек деп санаймын. Яғни, Болашақ арқылы шетелге жіберу емес, шетелмен жұмыс бойынша апталық алмасу ойластыру қажет» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мемлекет жастарды қолдау үшін қандай шаралар болғанда енді, жаңағы жоғарыда айтылғандай жұмыс орындарын көбейту керек. Жастарға именно. Қазіргі уақытта көп жерде сокращение болып жатыр. Мысалы госслужбаның өзінде қырғын сокращение болады деп жатыр. Дұрыс сондай жұмыстарды наоборот қысқартпай одан сайын көбейту керек деп ойлаймын» (еркек, қазақ, 28 жас, Атырау облысы).

«Мен қоссам бола ма? Әзірге студенттер университетте қыркүйектен мамырға дейін қалыпты уақытта оқиды, жазда олар әртүрлі компанияларда тағылымдамадан өте алады және мемлекет компанияларды студенттерді барынша шақыруға қолдау көрсетіп, міндеттеуі керек. Сонда болашақта студенттерге жұмысқа орналасу оңайырақ болар еді. Себебі оларда қандай да бір тәжірибе болады» (әйел, қазақ, 26 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Жастардың тәжірибесі болмағандықтан айлықтары аз. Сол үшін айлықтың мәселесін көтерсе!» (әйел, қазақ, 27 жас, Түркістан облысы).

Қатысушылар өңірлер мен ауылдарда жастарды қолдау бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру қажеттілігін ерекше атап өтті, өйткені, әдетте, мұндай бағдарламалар ірі қалаларға баса назар аударады.

«Үкімет әрине жастарды қолдау керек. Ұйымдар ашу керек жастар жағына. Қазіргі таңда бізде үкімет жағынан жастарға деген көмек шыны керек өте төмен. Тек қалаларда жүреді жастар, районда ондай аты да жоқ, сондықтан көп естіген жоқ ондай бағдарламаларды» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

«Жастар жағын қолдау керек ауылдық жерлерде. Жастар көп қой. Соларға жұмыс тауып беріп, тегін оқу нетіп. Соларды жастарды қолдау керек» (еркек, қазақ, 17 жас, Атырау облысы).

Жастардың пікірінше, жастар саясаты бағыттарының бірі жас кәсіпкерлерді қолдау болуы керек: бизнес

ашуға, кеңес беруге көмектесу; сондай-ақ тұрғын үй мәселесін шешу: жас мамандарға жеке тұрғын үй сатып алу үшін арнайы бағдарлама ұйымдастыру. Бұл ретте, әдетте, мемлекет әлеуметтік сала қызметкерлерін қолдайды, ал басқа сала қызметкерлері осы бағдарламалардан тыс қалады.

«Қазіргі жастар көбінесе бизнес ашқысы келеді да. Сол бизнес ашуға тоже ешқандай көмек шаралар жоқ. Тек қана бір «Даму» деген компанияны білемін, которая көмектесетін. Ал Қазақстанда ол өзі жеке бизнес ашу қиындау қазіргі жастарға. Соған да көмек берсе жақсы болар еді деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 24 жас, Атырау облысы).

«Өз ойым манағыдай жастарға бизнес-тренингтер, курстар дегенім, соларды ашып, оқытсын жастарды» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

«Иә, пәтер жалдауға жұмсайды, сондықтан ипотеканың шараларын белгілі жаңадан тұрған жас мамандарға деп арнап сондай санатты бөліп берсе, қазіргі көбінесе әлеуметтік санаттарға мүгедектер жас отбасы дегендер көбінесе ал енді ғана университет бітіріп жұмысқа орналасып жатқан жас мамандардың жағдайын мемлекет көп ойлай қоймайды, көбінде ата-анасы көмектесіп жатады, бірақ сонда да осынша жасқа кеп ата-анаға жүк салып отырған олда дұрыс емес деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Мен айтайын, қазір тұрғын үйлерді көбінесе мұғалімдер мен медсестраларға, врачтарға ғана береді, соны жалғыз медсестра мен врачтарға ғана емес, тағы да басқа мамандықтағы нелерге де берсе деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Иә, сіздің айтқаныңызбен толықтай келісемін, себебі басқа да мамандық иелері бәріміз әлеуметтік жағынан бірдей болсақ та, көбінесе сондай востребованный мамандықтарға көп көңіл бөлінеді, бәріне бірдей көңіл бөлінсе деген ойдамын» (әйел, қазақ, 25 жас, Шығыс Қазақстан облысы).

«Жастар тұрғын үй мәселесін шешіп берсе» (әйел, қазақ, 18 жас, Түркістан облысы).

«Өз ойым манағыдай жастарға бизнес-тренингтер, курстар дегенім, соларды ашып, оқытсын жастарды. Және жұмыс беріп, қамтамасыз етіп көмектессе, ол пайдасы зор деп ойлаймын» (әйел, қазақ, 21 жас, Атырау облысы).

НЕЕТ санатындағы жастардың пікірінше, қазақстандықтардың жас буыны да білім беру саласында мемлекет тарапынан қолдауды қажет етеді. Сонымен, оқу ақысын төмендету немесе тегін жоғары, орта арнайы білім беру жастардың оқуға және жұмысқа деген ынтасын арттыруға, сондай-ақ олар қызығатын мамандықтарға түсуге ықпал етеді, бұл болашақта жұмысқа орналасуға оң әсер етеді.

«Меніңше, білесіз бе... білімді ақысыз етуге болады деп ойлайсыз ба? Өзіңіз ойлаңызшы, мысалы, осы жерде оқы бітіресің, белгілі бір салада маман боласың, осы жерге, осы елде тұратын адамдарға, өз отаныңызға қызмет етесің, ал неліктен өз отаныңда тегін оқи алмайсың? Ал, егер шетелге кетсең, онда ақша төлейсің, ал егер өз жеріңде болсаң, бұрынғыдай болса, медицина да, оқу да тегін. Оқуға түссең түстің, түспесең әскерге алып кетеді. Менің ойымша, егер білім тегін болса, онда бұл мемлекет тарапынан жастар үшін жақсы үлес болар еді» (еркек, қазақ, 23 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мысалы, біреу сәулетші болғысы келеді, одан жақсы сәулетші шығады, бірақ оған жоғары балл қажет. Ақылы оқуға мүмкіндік жоқ, ол қайда түсе алса, сонда бара салады. Барлығы физиканы қазір тапсырады. Меніңше, жақсы кадрлар осылай жоғалады. Тегін білім беру де жақсы көмек» (әйел, қазақ, 25 жас, Нұр-Сұлтан қ.).

«Мен айтар едім ол үшін мемлекет жаңағы білім сапасын арттырса, талап етсе білімді болып шығуын, қадағалап. Білімді болып шықса кез келген жерге орналаса алады, әйтпесе өз кәсібін істейтін болса да, ол уже білімі жетеді. Бірінші кезекте білім сапасына мән берсе!» (еркек, қазақ, 26 жас, Түркістан облысы).

Қорытынды

NEET санатындағы жастар бос уақытын достарына, туыстарына және жақындарына, сондай-ақ өздерінің әуестіктеріне бөледі, сондай-ақ, олардың бір бөлігі өзін-өзі дамытуға уақыт пен көңіл бөлетінін атап өтуге болады. Әдетте, жастарда спорттық, шығармашылық хобби бар, ал декреттік демалыста жүрген қыздардың бір бөлігі өздерінің хоббиін табыс көзіне айналдырды.

Жоғарыда айтылғандай, жастарда белгілі бір дәрежеде уақытша, маусымдық жұмыспен қамту, штаттан тыс жұмыс, жеке шағын бизнесті жүргізу есебінен табыс көздері бар. Бұл ретте, бір бөлігі, жалпы, өзінің қазіргі жұмыспен қамтылған саласында дамуға деген ұмтылысын атап өтіп, өзінің жағдайына қанағаттанады. Алайда, екінші жағынан, бір бөлігі тұрақты жұмысқа орналасқысы келеді. Жұмысқа орналасуға: жұмыс тәжірибесінің болмауы, ізденушінің мамандығы бойынша еңбек нарығындағы ұсыныстардың тапшылығы, еңбек жағдайлары мен жалақысы, жұмыс орнын иелену үшін біліктіліктің жетіспеушілігі кедергі болады. NEET жастары арасында мамандандырылған сайттар арқылы өз бетінше іздеуден бастап, туыстары мен таныстарына көмек сұрауға дейін жұмыс іздеудің әртүрлі тәсілдері жиі кездеседі.

Пандемия жастардың жұмыспен қамтылуға әсер етті. Біріншіден, коронавирустық пандемия, шектелулердің енгізілуі кәсіпорындардың экономикалық белсенділігіне әсер етті, бұл жастардың жұмыс орындарының жоғалтуына әкеп соқты. Екіншіден, пандемия, карантиндік шаралар қабылдау қазіргі уақытта жұмысқа орналасудың қиындауына ықпал етеді.

Жұмысы жоқ және оқымайтын жастардың пікірі бойынша мемлекет жұмысқа орналастыру (жұмыс орындарын көбірек ашу, жұмыс тәжірибесін талап ететін мәселені шешу, бос жұмыс орындары мен мүмкіндіктер туралы хабардарлықты арттыру); білім беру (тегін білім беруді енгізу, гранттар санын көбейту, тренингтер мен курстар өткізу); әлеуметтік, қаржылық қолдау (тұрғын үй, жастар кәсіпкерлігін дамыту, материалдық қолдау мәселелері) мәселелерінде шешуі тиіс.

Қорытынды

Қазақстанда NEET санатындағы жастар еңбекке жарамсыз, сондай-ақ экономикалық белсенді емес жастардан тұрады. Егер еңбекке жарамсыздықтың себептері туралы айтатын болсақ, елдегі эпидемиологиялық жағдай, төтенше жағдай режимін, карантинді енгізу үлкен әсер етті, бұл жұмыс орындарының қысқаруына, елдегі бизнес белсенділігінің төмендеуіне әкелді, бұл өз кезегінде жастар арасындағы жұмыссыздыққа әсер етті. Екінші жағынан, бұл топта оқу орындарына түспеген, оқуды аяқтамаған себебінен қазіргі уақытта жұмыссыз жүрген жастар да бар. Жастардың жоғары оқу орнын немесе колледжді бітірмеуінің бір себебі – мамандықты дұрыс таңдамауы және оқуға деген ынтаны төмендігін атап өткен жөн. Жастардың экономикалық енжарлығының себептері де әртүрлі: білім алу мақсаттарынан туындаған жеке шешім, декретте болу, денсаулығына байланысты. Тұрмыстағы әйелдердің енжарлығы бала бағу мен жұбайлары жұмысқа шығуға тыйым салу қосымша әсер ететінін айта кетуге болады.

Көп жағдайда NEET жастары орта және аяқталмаған орта білімі бар жастар екеніне қарамастан, Қазақстанның NEET жастарына орта кәсіптік, жоғары білімнің болуы тән, сонымен қатар мектеп түлектері арасында да, өткен жылдары оқуға түспеген түлектер арасында да оқуға түсуге деген ынта байқалады. Мұны білім алу міндеттілігіне қатысты қоғамдық ұстанымдардың болуымен түсіндіруге болады, бұдан басқа, қосымша фактор Қазақстанда білім алудың қолжетімділігі, түрлі деңгейдегі оқу орындарының (колледждер, институттар, университеттер) көптігі болып табылады.

Сонымен қатар, орта білімі бар жастар тобы да ерекшеленеді, олар саналы түрде мектепті бітіргеннен кейін оқу орындарына түспеуге және жұмыс істей бастауға шешім қабылдады.

Болашақ мамандықты, оқу орнын таңдау кезінде жастар болашақта қандай да бір қызметпен айналысуға деген ықыласына, мамандық мәртебесіне, сондай-ақ еңбек нарығындағы сұранысқа және тартымды еңбек жағдайларына сүйенеді. Алайда, ата-аналардың мамандық таңдаудағы ықпалы зор, ол кеңес беруден бастап баланың орнына шешім қабылдауға дейін барады. Бұл ретте, ата-аналар, әдетте, еңбек нарығында мамандықтың сұранысына, гранттардың болуына және оқуға түсу мүмкіндігін бағалауға назар аударады, яғни осы тұрғыда ата-аналар өз балаларының болашағын, олардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге тырысады. Жастардың ата-аналардың араласуына деген көзқарасы екі түрлі, бір жағынан, ата-аналар білім алуға, мамандық алуға ынталандыратын қолдау және кеңесшілер ретінде әрекет етеді, бірақ екінші жағынан, информанттар өздерінің кеңестерімен, таңдауымен қысым жасайтын ата-аналардың жағымсыз әсерін атап өтеді, бұл оқу мен мамандықтан көңіл қалатын жағдайларға әкеп соғады және болашақта жұмысқа орналасудағы қиындықтарға да ықпал етеді. Сонымен қатар, ата-аналардың балаларға тигізетін әсерінен басқа, жастар өз тарапынан ата-аналар алдындағы парызы мен міндеті сезімінің әсерінен және отбасындағы жүктемені азайту үшін қолжетімді мамандықтарды таңдайды.

Бұл тұрғыда ата-аналар білім беру саласында шешім қабылдауға әсер ететін жалғыз акторлар емес, достар да әсер етеді және бұл бірлескен шешім қабылдау сияқты жағдайға әкеледі. Жалпы, жастардың пікірінше, оқу мамандығын анықтау мәселесінде түлек өз бетінше шешім қабылдағаны жақсы. Бұл жерде мектеп түлектері арасында болашақ мамандықты, жоғары оқу орнын анықтау үшін уақыт алатын және оқуға түсуге мақсатты түрде дайындалатын белгілі бір тенденция бар екенін айта кеткен жөн.

NEET санатындағы жастар білім алуды қажеттілік ретінде қабылдайды және онлайн курстар, түрлі тренингтер, өзін-өзі дамыту немесе жоғары, орта-кәсіптік оқу орындарында оқу болсын, білім алудың кез келген тәсіліне оң көзқараспен қарайды, оқу барысында алған білім жұмысқа орналасуға және мансап сатысымен көтерілуге көмектеседі деп санайды. Алайда, толық жоғары, орта арнайы білімді қысқа мерзімді онлайн курстармен салыстыра отырып, толық, күндізгі алған білім басым болып табылады, өйткені ондай білім мен тәжірибе неғұрлым терең және мұқият болады, сонымен қатар Қазақстан жағдайында жұмысқа орналасу үшін әлі де диплом қажет, яғни білімге қатысты «білім – жұмысқа орналасуға

қойылатын талап ретіндегі» практикалық тәсіл басым болады.

Жастардың психологиялық жағдайын бағалай отырып, жалпы NEET санатындағы жастар өз өмірлеріне қанағаттанатынын және болашаққа деген оң көзқарасты, өз жоспарларын және оларды жүзеге асыру мүмкіндігін көрсететінін атап өткен жөн. Алайда, COVID-19 пандемиясы жастардың эмоционалды жағдайына әсер етеді, бұл олардың денсаулығы мен жақындарының денсаулығына, ертеңгі күннің белгісіздігіне, сондай-ақ жұмысқа орналасу мен қаржылық тұрақтылыққа қатысты алаңдаушылыққа байланысты.

Бұл тұрғыда қолдау көрсететін отбасы, ата-аналар, достар және туыстар ерекше рөл атқарады. Жалпы, жастар үшін отбасы - бұл олардың өміріне арқау болатын негізгі құндылық, яғни жақын адамдар - жас адамның өмір бағытын анықтайтын қолдаушылар, кеңесшілер, мотиваторлар. Балалардың болуы өмірдегі, соның ішінде жұмысқа орналасу, жеке даму мәселелеріндегі негізгі мотиваторлардың бірі. Бұл NEET санатындағы жастардың ерекшелігі емес екенін атап өткен жөн. Мәселен, Ф. Эберт атындағы қор өкілдігінің тапсырысы бойынша Орталық Азия жастарына 2014 жылы жүргізілген зерттеуге сәйкес (нәтижелері 2016 жылы жарияланған), Қазақстандағы жастар өмірінің басты мақсаттарының бірі – адалдық (87%) (серіктеске, достарға, жұмыс берушілерге қатысты). Сонымен қатар, жас жігіттер мен қыздардың көпшілігі ата-аналарымен бірге тұрады (64%), бұл белгілі бір тәуелділіктің қалыптасуында, отбасына деген борыш сезімінде көрінеді. Бұл ретте жастарға қатысты шешімдер, әдетте, бірлесіп қабылданады (54,4%), олардың үштен бірі ғана дербес қабылдайды.¹²

NEET жастарының негізгі проблемасы жұмыссыздық болып табылады, ол елдегі эпидемиологиялық жағдай аясында күшейе түседі. Жұмысқа орналасуда қиындықтар жұмыс берушілердің жұмыс тәжірибесін сұрауы, непотизмнің таралуы, зейнеткерлердің жұмыс орындарын сақтауы салдарынан туындайды, бұл жастар үшін жұмыс орындарының тапшылығының қалыптасуына әкеледі. Жұмыспен қамтудың болмауы қаржылық проблемалардың туындауына ықпал етеді. Материалдық әл-ауқатқа деген көзқарас тұрғын үйге, тамаққа, киімге деген негізгі қажеттіліктерді қамтамасыз етумен байланысты, осы тұрғыдан қаржылық жағдайын бағалай отырып, көпшілігі оған толық қанағаттанады. Алайда, материалдық жағдайды мұндай бағалау пандемия мен елдегі экономикалық жағдайдың нашарлауының әсерінен қалыптасқан болуы мүмкін екенін атап өткен жөн.

Информанттардың пікірінше, наразылық акциялары халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы нашарлап, мемлекет бұл жағдайдан шығуға қабілетсіз болған жағдайда мүмкін болады. NEET санатындағы жастардың наразылық акцияларына қатысуы оларға мәлімделген талаптармен қызығушылығының және байланысының болмауына байланысты екіталай. Алайда, екінші жағынан, жеке әлеуметтік-экономикалық жағдайы нашарлаған кезде, жеке мүдделерін немесе туыстары мен достарының мүдделерін қорғау қажет болатын мәселе туындаған кезде, жастар наразылық акциясына шығуға дайын. Наразылықтың тағы бір көрінісі – басқа елге көшу. Осы санаттағы жастар арасында көңілсіздік, мемлекеттік жастар бастамаларын пессимистік бағалау, жұмыспен қамту кезінде сыбайлас жемқорлық пен непотизм деңгейі байқалады, бұл осы топтағы жастардың наразылық көрсетуіне әсер етуі мүмкін.

NEET жастарына жастардың қоғамдық институттары, атап айтқанда жастар ұйымдары туралы хабардарлық пен қызығушылықтың төмен деңгейі тән. Көбінесе жастар ұйымдары волонтерлікпен байланысты, ол жастар тарапынан қолдау табады, бірақ сонымен бірге зерттеуге қатысушылардың аз ғана бөлігінде волонтерлің тәжірибесі болды.

Жастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары туралы хабардар болу біршама жақсы. Ең танымал бағдарламалар 10 жылдан астам уақыт бойы жүзеге асырылып келеді және сәйкесінше ақпараттық

¹² Орталық Азия жастары: салыстырмалы шолу. Әлеуметтік сауалнама негізінде. Қордың өкілдігі Ф. Эберта Қазақстанда. Электрондық ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/14109.pdf> [Қаралған күні: 2020 ж. 26 қазан]

қолдау арқылы белгілі. Жалпы, информанттар мемлекет тарапынан да, ҮЕҰ тарапынан да жастарды, әсіресе ауылдық жастарды қолдауға бағытталған кез келген бастамаларға қолдау білдірді.

Бұл ретте мемлекет жастарға, оның ішінде қаржылық жағынан тегін білім беруді қамтамасыз етуге көмектесуі тиіс деген патерналистік көңіл-күй байқалады. Алайда, сонымен бірге жастар мемлекеттен өз талаптарына сәйкес көмек алуға дайын. Жұмысқа орналастыру мәселесі бойынша еңбек жағдайлары, ұсынылатын мамандық, жалақы деңгейі маңызды.

Жастар девиантты мінез-құлықтың кез-келген көрінісіне мүлдем теріс қарайды, нашақорлық, жезөкшелік және құмар ойындарын ең жағымсыз деп аталады. Ойын автоматтарының қолжетімді болуынан оңай ықпал ететін ойынға тәуелділік ерекше алаңдаушылық тудырады. Жастар арасында нашақорлық, құмар ойындар, маскүнемдік және бұзақылық жиі кездеседі. Мұндай мінез-құлықтың себептері, тәуелділіктер – отбасылық қарым-қатынас жүйесінде жатыр, атап айтқанда, сырттан әсер ететін: қоршаған орта, ақпараттық кеңістік сияқты ата-аналардың балаларға деген түсіністігі болмауы, көңіл бөлмеуі.

Жұмыспен қамту мәселесінде көпшілік тұрақты жұмыс орны болмаса да, уақытша, маусымдық жұмыс түріндегі кіріс көздері бар екенін атап өткен жөн. Көптеген адамдар әртүрлі қызметтерді көрсету арқылы, соның ішінде Интернет арқылы табыс табады. Сонымен қатар, хобби мен әуестік кейде пайда әкеледі, атап айтқанда, бұл тәжірибе декреттік демалыста жүрген қыздар арасында жиі кездеседі. Айта кету керек, белгілі бір бөлігі ұқсас жұмыс режиміне, әсіресе жеке шағын бизнесті жүргізумен айналысатын және оны дамытуға мүдделі адамдарға сәйкес келеді. Алайда басым бөлігі тұрақты негізде жұмысқа орналасуға ниет білдірді. Жұмыс іздеушілердің өз мамандықтары бойынша жұмысқа орналасуға деген ұмтылысы, жұмыс тәжірибесінің болмауы, коронавирустық пандемияға байланысты іздеудің қиындығы, қажетті позицияға жұмысқа орналасу үшін белгілі бір құзыреттер мен білімнің болмауы жұмысқа орналасуға кедергі болып табылады.

Жалпы, жұмыс іздеген кезде жастар туыстарына, жақын адамдарына жүгінуден бастап, Интернет-сервистерді іздеу, түйіндемені тікелей компаниялардың электрондық пошталарына жіберуге дейінгі түрлі тәсілдерді қолданады. Бұл тұрғыда әлеуметтік желілер арқылы жұмыс іздеу ерекшеленеді, өйткені жастар Интернет-кеңістікте, атап айтқанда әлеуметтік медиада көп уақыт өткізеді.

Бос уақытқа қатысты айтар болсақ, жастар бос уақытын достарымен немесе отбасымен өткізеді, сондай-ақ әртүрлі хоббиге (спорт, шығармашылық, аспаздық), сондай-ақ өзін-өзі дамытуға (оқуға, шет тілдерін үйренуге) уақыт бөледі.

NEET санатындағы жастар мемлекет тарапынан үш негізгі бағытта: жұмыспен қамту, білім беру және тұрғын үй бағытында қолдау күтеді.

Ұсыныстар

NEET санатындағы жастардың әлеуметтік көзқарастарын зерттеу негізінде келесі ұсыныстарды айтуға болады:

- ата-аналарды жұмылдыра отырып, мектептерде кәсіптік бағдар беру жүйесін ұйымдастыру қажет, себебі олар болашақ мамандықты анықтау және оқу орнын таңдау кезінде негізгі рөлдердің бірін атқарады. Кәсіптік бағдар беруді мектептің 8-9-сыныбынан бастап енгізу қажет, өйткені оқушылардың белгілі бір бөлігі 9-сыныпты бітіріп, колледждерге түседі. Бұдан басқа, жастарды түрлі мамандықтармен, оқуға түсуге қойылатын талаптармен, жұмысқа орналасу және өсу жөніндегі мүмкіндіктермен таныстыра отырып, мұндай жұмысты бүкіл оқу жылы бойы тұрақты негізде жүргізген орынды, бұл таңдап алынған мамандыққа түсуге жоспарлауға және алдын ала дайындыққа ықпал ететін болады.

- NEET өкілдерін жастар ұйымдарының қызметіне тарту мақсатында олардың бірлестіктері туралы негізгі ақпаратты жинақтайтын өңірлер бойынша елдің белсенді жастар ұйымдарының бірыңғай сайты құру мүмкіндігін қарастыру қажет: мақсаттары, қызметі, байланыстары, рекруттау туралы хабарландырулар керек. Бұл ретте бағыттардың бірі мүмкіндігінше көп жастардың назарын аудару үшін осы сайттың әлеуметтік желілерінде (Instagram, ВКонтакте, Facebook, Youtube) жаппай жарнама болуы керек.

- NEET санатындағы жастармен тікелей жұмыс істеуге бағытталған жастар ұйымын құруды қолдау мүмкіндігін қарастыру.

- жастарды жұмыспен қамту және жастар ресурстық орталықтарының, мемлекеттік бағдарламалардың (оның ішінде бизнесті дамыту, тұрғын үй сатып алу жөніндегі бағдарламалардың) қызметі мен мүмкіндіктері туралы хабардар етуді кеңейту және арттыру үшін әлеуметтік желілерде, Youtube-те, сондай-ақ әлеуметтік медиада жұмыс іздеу парақшаларында таргеттелген жарнаманы пайдалануға болады, өйткені жастар интернет-кеңістікте көп уақыт өткізеді және жұмыс іздеген кезде, бірінші кезекте, онлайн мүмкіндіктерге жүгінеді. Айта кету керек, жарнаманың мазмұны назар аударту үшін жастар мәдениеті мен оның мүдделеріне сәйкес келуі керек.

- оқу орындарының жанындағы жұмыспен қамту және тәжірибе бөлімдерінің жұмысын күшейту, бұл аймақтың кәсіпорындарымен және жұмыспен қамту орталықтарымен байланыс орнату және соңғы курстардың студенттері арасында студенттік ұйымдар арқылы бос жұмыс орындарының тізімін жасау, электронды тарату, оқу орнының сайтында хабарландыру және әлеуметтік желілердегі парақшалар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Сонымен қатар, осы тізім негізінде өндірістік тәжірибені тікелей бос жұмыс орындары бар кәсіпорындарда ұйымдастыруға болады.

- мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, YEҰ үшін гранттар арқылы NEET санатындағы жастарға бағытталған, жұмыссыз қалған, өзінің болашағын айқындауда қиындық көріп жүрген, ата-анасына тәуелді жастарға психологиялық қолдау көрсету бойынша мамандандырылған жобалар әзірлеу. Мысалы, Испаниядағы NEET жастарын зерттеу, проблеманы шешу үшін мемлекеттік қолдау шараларын әзірлеу кезінде мінез-құлықты өзгерту бойынша мамандарды тарту қажет екенін көрсетті.¹³²

- жұбайлар тарапынан әйелдерді жұмысқа орналастыруға тыйым салу мәселесіне назар аударып, «Жанұя» отбасы институтын қолдау орталығын зерттеуге және жобаларды әзірлеуге қосу қажет.

¹³ Mihaela Vancea & Mireia Utzet (2018): School-to-work transition: the case of Spanish NEETs, Journal of Youth Studies, DOI: 10.1080/13676261.2017.1421313

Қосымша

«Қазақстандағы НЕЕТ жастарының әлеуметтік көзқарастары» фокус-топтық зерттеу сұрақтары

Құрметті фокус-топтың қатысушылары, менің атым _____. Мен «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығынан боламын, біз әлеуметтік зерттеу өткіземіз, жастардың елімізде орын алған оқиғаларға қатысты пікірін, жастарды не алаңдатады, өскелең ұрпақты қандай проблемалар мазалайтынын зерделейміз.

Бізге сіздің жеке пікіріңізді есту маңызды. Мен сұрақтар қоятын боламын, сізден ашық жауап беруді, ұялмай пікір білдіруді сұраймын, өйткені дұрыс және қате пікір болмайды, бастысы – сіздің қандай да бір мәселеге қатысты ойыңыз.

Жұмысымызды бастамас бұрын, өзіңізді таныстыруды сұрағым келеді. Ол үшін атыңызды (тегіңізді атаудың қажеті жоқ), жасыңызды, отбасылық жағдайыңызды, қаласаңыз ұлтыңызды атау қажет.

НЕЕТ жастар типологиясын анықтау:

1. Сіздің біліміңіз қандай (жоғары, орта және т.б.)? Сіз 9 сынып аяқтадыңыз ба әлде 11 сынып па? Неліктен сіз нәтижесінде 9 немесе 11 сынып аяқтадыңыз? Бұл туралы шешімді кім қабылдады?
2. Сіз мектептен кейін немен айналыстыңыз? Мектептен кейінгі болашаққа қатысты шешімді кім қабылдады/кіммен ақылдастыңыз? (колледжде, ЖОО-да білім алу перспективалары, мамандық таңдау)

НЕЕТ жастардың психологиялық жай-күйін анықтау:

3. Сіз өміріңізге қанағаттанасыз ба?
4. Сізде соңғы кезде қандай көңіл-күй (сезімдер) басымдық етеді?
5. Сіздің болашаққа деген жоспарыңыз қандай? Мақсаттарға жетуге сізді не ынталандырады?

НЕЕТ жастар санатының негізгі проблемаларын анықтау:

6. Сіз көбінесе қандай проблемаларға тап боласыз?
7. Проблеманы өзіңіз шеше алмайтын болсаңыз, кімнің көмегіне жүгінесіз? Егер көмекке жүгінбейтін болсаңыз, оның себебі қандай?
8. Сіз үшін ауқаттылық нені білдіреді? Сіз өзіңізді материалдық қамтамасыз етілген адам деп санайсыз ба?
9. Сіз қандай қаражатқа күн көресіз? Қаржылық қиындықтар бастан кешесіз бе? Сіз оны қалай шешесіз?
10. Сіздің ойыңызша, елді мекеніңізде наразылық акциялары болуы мүмкін бе? Сіздің наразылық акцияға шығуыңызға не түрткі болуы мүмкін?

Білім

11. Егер сіз қандай да бір мамандық алған болсаңыз, оны таңдауға не ықпал етті? Сіз оны беделді деп санайсыз ба? Неліктен?
12. Сіздің ойыңызша, қазіргі Қазақстанда интернет кеңістігінде қысқа мерзімді курстар толып тұрған жағдайда, жастарға білім алудың қажеті бар ма?
13. Өздігінен білім алуды маңызды деп санайсыз ба? Неліктен?
14. Сіздің пікіріңізше, қоршаған орта (ата-аналар, достар) жастардың білім алуға ұмтылысы мен мамандық таңдауына ықпал етеді ме?

15. Сізде оқымаған таныстар бар ма, олар немен айналысады, олар оқығандардан қандай мінез-құлық белгілерімен ерекшеленеді?

НЕЕТ жастардың қоғамдық институттармен өзара іс-қимылдарын талдау:

16. Сіз қоғамдық ұйымдар мен жастар бірлестіктерінің қызметіне қатыстыңыз ба?

17. Сіз қандай жастар ұйымдарын білесіз? Сіз олардың қызметін тиімді деп санайсыз ба? Олардың қызметін қалайша жақсартуға болады?

18. Қалай ойлайсыз, мемлекет жастарды қоғамдық белсенділігін іске асыруға ынталандырып, көмектесуге тиіс пе? Қалайша?

НЕЕТ жастардың мемлекеттік жастар бағдарламалары туралы хабардарлық және қатысу деңгейі:

19. Сіз жастарды қолдау бойынша қандай мемлекеттік бағдарламаларды білесіз?

20. Сіз оларға қатысып көрдіңіз бе? Егер иә болса, онда нақты қайсысына?

21. Сіз оларды тиімді деп санайсыз ба? Оларды қалай жақсартуға болады?

Девиантты мінез-құлықты анықтау:

22. Сіз қоғамға қарсы құбылыстарға қалай қарайсыз (бұзақылық, нашақорлық, жезөкшелік, темекі шегу, ойынға тәуелділік және т.б.)? Осылардың қайсысын ең өрескел санайсыз? Бұл құбылыстар жастар арасында қаншалықты кең таралған?

23. Сіздің пікіріңізше, ең алдымен жастардың мінез-құлқына не әсер етеді?

НЕЕТ жастардың бос уақыты мен жұмыспен қамтылуын талдау:

24. Сіз бос уақытта немен айналысасыз? Сіздің хоббиіңіз бар ма?

25. Сіз қазір немен айналысып жүрсіз – оқисыз, жұмыс істейсіз? Егер жұмыс істейтін болсаңыз – бұл уақытша, маусымдық жұмыс па, әлде кездейсоқ табыстар ма?

26. Сіз жұмысыңызға қанағаттанасыз ба? Нені өзгерткіңіз келеді? Өзіңізді толық қанағаттандыратын, тұрақты жұмыс табуға не кедергі болып тұр?

27. Соңғы рет болған тұрақты емес жұмысты есептемегенде, жұмыс істемегініңізге қанша уақыт болды, тұрақты жұмыс кестесі бар жұмысты айтамын. Сіз неге жұмыс істемейсіз?

28. Сіз жақын уақытта жұмыс іздеуді жоспарлайсыз ба? Жоқ болса, неліктен?

29. Сіз жұмыс іздеу үшін не істедіңіз? Қайда жүгіндіңіз? Қандай қиындықтарға тап болдыңыз? Сіз үшін қандай критерийлер маңызды болды?

30. ТЖ режимін және карантин енгізу сіздің жұмысыңызға немесе жұмыс іздеу жоспарыңызға ықпал етті ме?

31. Егер сізге қазір жұмыспен қамту орталығынан хабарласып, уақытша даяшы, сатушы-консультант немесе флайер (қағаздағы хабарландырулар) таратушы жұмысын ұсынатын болса, сіз осы жұмыстарға келісесіз бе? Неліктен келісесіз? Неліктен келіспейсіз?

32. Сіз қалай санайсыз, жұмыс іздеудің қандай әдісі ең тиімді? Неліктен солай ойлайсыз?

33. Сіз жұмыспен қамту органдарында, басқа да ұйымдар мен агенттіктерде жұмыссыз ретінде тіркелгенсіз бе?

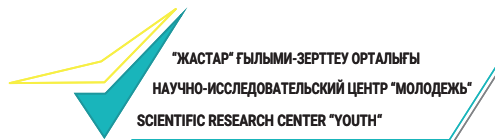
34. Жергілікті атқарушы органдар ешқайда оқымайтын, жұмыс істемейтін, табысы төмен жастардың деректер қорын құру мәселесін қарастыруда. Сіздің ойыңызша, оны құрудың қажеті бар ма? Сіз осыған қалай қарайсыз – осындай есеп жүргізуді қолдайсыз ба әлде қарсы боласыз ба? Осындай деректер қорына тіркелуге не ынталандыруы мүмкін?

35. Сіз қалай ойлайсыз, мемлекет жастарды жұмыспен қамту үшін қандай шаралар қабылдауға тиіс?

36. Мемлекет жалпы жастарды қолдау үшін қандай шаралар қабылдауға тиіс?

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

Социальные установки молодежи NEET в Казахстане

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД

ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Нұр-Сұлтан, 2020

Социологическое исследование «Социальные установки молодежи NEET в Казахстане» / Руднева Е.А., Урпекова А.Г. – привлеченный эксперт: НИЦ «Молодежь», Нур-Султан, 2020. – 70 с.

Аналитический доклад основан на результатах социологического исследования «Социальные установки молодежи NEET в Казахстане», проведенного методом фокус-групповых дискуссий по заказу Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан.

© Научно-исследовательский центр «Молодежь», 2020

СОДЕРЖАНИЕ

Введение	74
Программа фокус-группового замера общественного мнения	77
1. Характеристика молодежи категории NEET	78
1.1 Типология	78
1.2 Отношение к образованию и саморазвитию	80
2. Психологическое состояние молодежи категории NEET	91
2.1 Удовлетворенность жизнью и эмоциональное состояние.....	91
2.2 Установки и планы на будущее	93
3. Социально-экономическое самочувствие молодежи категории NEET	95
3.1 Основные проблемы молодежи NEET	95
3.2 Оценка материального благополучия	98
3.3 Уровень протестности	101
4. Взаимодействие с общественными институтами	105
4.1 Осведомленность и участие в молодежных организациях	105
4.2 Осведомленность и вовлеченность в государственные молодежные программы	108
5. Отношение к девиантному поведению	112
5.1 Отношение и оценка распространенности антисоциального поведения	112
5.2 Причины и факторы влияния.....	114
6. Досуг и занятость молодежи категории NEET	117
6.1 Хобби и увлечения.....	117
6.2 Занятость и вопросы трудоустройства	118
6.3 Влияние пандемии COVID-19 на занятость молодежи категории NEET.....	124
6.4 Эффективные способы поиска работы	125
6.5 Отношение к государственным инициативам в сфере занятости и поддержки молодежи	128
Заключение	135
Приложение	139

Введение

Молодежь является составной частью населения страны, которая играет значимую роль в определении будущей траектории развития государства, так как социально-экономическое, психологическое самочувствие данной категории в настоящий момент предопределяет качество человеческого капитала в будущем. Вместе с тем молодежь представляет собой один из самых уязвимых слоев населения, ввиду отсутствия определенности и устойчивости жизненных позиций и целей молодых людей, а также пограничного состояния между взрослой жизнью и детством, при котором любое воздействие, препятствие и барьеры на пути становления могут негативно сказаться на качестве жизни и соответственно ухудшить общее положение молодежи.

По данным официальной статистики в 2020 году численность молодежи республики Казахстан (от 14 до 29 лет) составила – 3 765 383 человека или 20,4%. Доля экономически активной части молодежи от 15 до 28 лет во II квартале 2020 года составила 2 098,3 тыс. человек, из них занято 2 014,3 тыс. человек.

Таблица 1.

Занятое население в возрасте 15-28 лет по регионам РК, тыс. чел

№	Наименование региона	2 кв.	2 кв.	2 кв.
		2018 года	2019 года	2020 года
	Республика Казахстан	2 038,8	2099,2	2014,3
1	Акмолинская	78,4	79,7	68,8
2	Актюбинская	86,8	90,3	69,6
3	Алматинская	231,0	262,8	285,4
4	Атырауская	77,8	89,7	68,3
5	З-Казахстанская	80,0	81,9	78,3
6	Жамбылская	183,0	200,2	161,4
7	Карагандинская	139,2	122,7	116,4
8	Костанайская	95,9	86,7	73,7
9	Кызылординская	105,6	96,8	68,6
10	Мангистауская	64,0	66,0	79,0
11	Павлодарская	69,0	69,2	70,2
12	С-Казахстанская	49,9	45,3	48,9
13	Туркестанская	186,3	168,5	166,8
14	В-Казахстанская	153,6	173,1	164,1
15	г. Нур-Султан	131,9	121,0	142,3
16	г. Алматы	222,3	252,0	260,9
17	г. Шымкент	84,0	93,3	91,6

Источник: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК

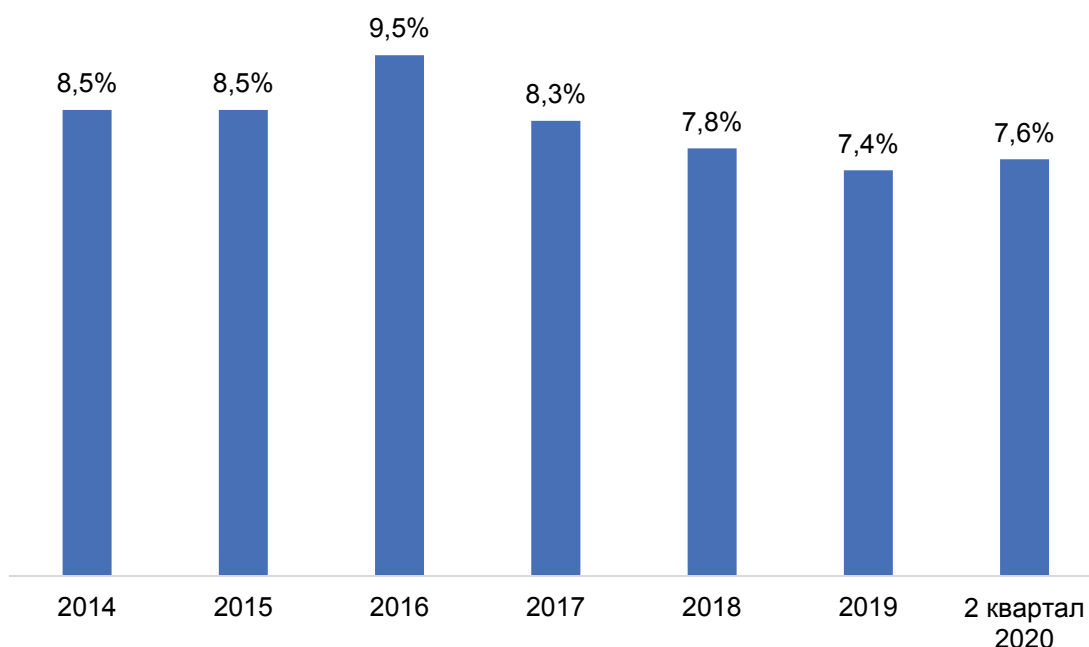
Сегодня особую обеспокоенность вызывает молодежь категории NEET, то есть молодые люди, которые не заняты и не вовлечены в образовательный процесс, поскольку они подвержены маргинализации, социальной эксклюзии, бедности и др. Согласно оценке Международной организации труда (далее – МОТ) в 2020 году доля NEET среди молодежи 15-24 лет составила 22,4%, при этом данный показатель в два раза выше среди девушек (31,2%), чем парней (14%).

Согласно расчетам Международной организации труда, в Казахстане наблюдается рост доли молодежи NEET за последние 10 лет. Так, в 2010 году численность незанятой и не обучающейся молодежи составляла 8,2%, к 2020 году данный показатель увеличился до 11% (в 2019 году - 10,5%). Следуя мировой тенденции, в Казахстане также данный показатель выше среди девушек (13,2%, 2020 г.), чем среди парней (8,9%, 2020 г.)¹.

Однако по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК доля молодежи NEET значительно ниже расчетов МОТ: в 2019 г. - 7,4%; за второй квартал 2020 г. - 7,6%, при этом с 2014 года отмечается снижение численности молодежи данной категории (рис. 1). Различия в показателях объясняются тем фактом, что казахстанская сторона в процессе анализа охватывает молодежь в возрасте 15-28 лет.

Рисунок 1.

Доля молодежи категории NEET в Казахстане, 2014-2020 гг.

Источник: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК

В региональном разрезе можно отметить Карагандинскую, Алматинскую, Восточно-Казахстанскую, Кызылординскую области и г. Шымкент в качестве регионов с наибольшей долей молодежи NEET в возрасте 15-28 лет (таблица 2).

¹ База данных Международной организации труда по доле молодежи категории NEET по странам. Электронный ресурс: https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer53/?lang=en&segment=indicator&id=EIP_2EET_SEX_RT_A [Дата обращения 26 октября 2020 г.]

Таблица 2.

Доля молодежи категории NEET в возрасте 15-28 лет, в региональном разрезе, %

№	Наименование региона	2019 год	2 кв. 2020 года
	Республика Казахстан	7,4	7,6
1	Алматинская область	8,1	9,6
2	Акмолинская область	6,3	8,3
3	Актюбинская область	7,3	7,5
4	Атырауская область	5,0	5,7
5	Восточно-Казахстанская область	5,2	8,6
6	Жамбылская область	7,7	7,5
7	Западно-Казахстанская область	2,8	3,6
8	Карагандинская область	12,2	12,1
9	Костанайская область	6,3	5,9
10	Кызылординская область	8,2	8,4
11	Мангистайская область	7,4	8,3
12	Павлодарская область	5,3	4,9
13	Северо-Казахстанская область	6,9	6,1
14	Туркестанская область	9,7	6,7
15	г. Алматы	6,2	6,3
16	г. Нур-Султан	6,8	7,0
17	г. Шымкент	8,6	8,4

Источник: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК

Наличие подобной прослойки молодежи несет в себе ряд рисков, основной из которых лежит в плоскости социально-экономического развития страны, связанный с ухудшением человеческого капитала, как отдельно в среде молодежи, так и населения, в целом, снижением трудовой и учебной продуктивности, неоднородностью, разобщенностью молодежи как части населения, что сказывается на единстве общества в социокультурном аспекте. Здесь также можно отметить вопросы здоровья, продолжительности жизни и трудовой активности. Говоря об экономических потерях, к примеру, согласно подсчетам Европейского фонда улучшения условий жизни и труда 2011 года, затраты стран Европейского союза, связанные с проблемой молодежи NEET, только в 2011 году составили 153 миллиарда евро, что эквивалентно 1,2% ВВП Евросоюза ².

С другой стороны, молодежь категории NEET несет в себе риски для устойчивости и стабильности государства, так как для данной категории характерен высокий уровень маргинализации, криминализации, антисоциального поведения, что может сказаться на формировании протестности в молодежной среде. К примеру, по данным Всероссийского центра изучения общественного мнения, около 20% молодежи, участвовавшей в акциях протеста в 2011-2012 гг., являлись представителями категории NEET ³.

Постоянный мониторинг и изучение положения молодых людей категории NEET, анализ проблем и факторов влияния является актуальным и представляет собой один из действенных инструментов по разработке механизмов поддержки молодежи данной категории и соответственно сокращения их доли

² Different youth work approaches for different NEET situations. The Salto-Youth inclusion resource centre. Электронный ресурс: <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3266/OnTrack.pdf> [Дата обращения 12 ноября 2020 г.]

³ Буланова М., Костенко В. (2019). NEET-молодежь: протестный потенциал и реальность. Вестник РГТУ. Серия «Философия. Социология. Искусствоведение». №1, с. 120-129.

в общей численности молодежи, и нивелирования рисков. Изучение данного вопроса, с другой стороны, является значимым, ввиду пандемии COVID-19, которая усилила озабоченность положением молодежи, в частности риском увеличения доли категории NEET.

Программа фокус-группового замера общественного мнения

Цель исследования – анализ типологии, выявление уровня взаимодействия с общественными институтами и участия в государственных молодежных программах молодежи, относящейся к категории NEET, а также выработка рекомендаций по снижению численности данной категории в структуре молодого населения.

Задачи:

- определение типологии молодежи NEET;
- анализ взаимодействия молодежи NEET с общественными институтами;
- определение уровня информированности и участия молодежи NEET в государственных молодежных программах;
- выявление основных проблем категории молодежи NEET;
- выявление девиантного поведения;
- определение психологического состояния молодежи NEET;
- анализ досуга и занятости молодежи NEET.

Объект и предмет исследования

Объект исследования: молодежь Казахстана в возрасте 14 - 28 лет, относящаяся к категории NEET (нигде не учащаяся, не работающая, имеющая низкий доход).

Предмет исследования: основные показатели, характеризующие поколение NEET и их проявления в молодежной среде Казахстана, деятельность институтов и организаций молодежной политики по устранению негативных тенденций в молодежной среде.

В одной фокус-группе приняли участие 12 человек - представителей категории NEET.

Ввиду эпидемиологической ситуации в стране фокус-групповые обсуждения проходили онлайн посредством использования возможностей приложений Zoom и Skype.

Всего было проведено 5 фокус-групповых обсуждений в 5 регионах страны - Атырауской, Восточно-Казахстанской, Карагандинской, Туркестанской областях, г. Нур-Султане.

Рекрутирование респондентов фокус-группы:

Супервайзерами в областях был обеспечен поиск и привлечение (рекрутинг) 12 (двенадцати) участников (респондентов) фокус-групп согласно заданным параметрам: пол, возраст, этнос и другое.

Вознаграждение респондентов участников фокус-группы:

Респондентам за их участие в фокус-группе предусмотрено вознаграждение.

Анализ и результаты:

Во время проведения фокус-группы была произведена аудиозапись обсуждения для облегчения последующей расшифровки (транскрибирования) и анализа данных. По итогам фокус-групп специалистом по транскрибированию проведена расшифровка аудиозаписей и составлены транскрипты.

Для анализа результатов фокус-группы привлечен эксперт для написания аналитического доклада.

1. Характеристика молодежи категории NEET

1.1. Типология

В мировой практике принято разделять молодежь категории NEET на две большие группы: нетрудоустроенных и экономически неактивных молодых людей.

К первой категории молодежи NEET относят молодых людей, временно или постоянно не работающих, а также не вовлеченных в образовательный процесс.

Ко второй группе относят лиц, которые не трудоустроены по различным причинам: личного выбора, необходимости присматривать за детьми, пожилыми людьми, болезни, отсутствия необходимости работать (материальная обеспеченность, другие цели)⁴.

В исследовании представлена молодежь NEET, как первой, так и второй группы. Дополнительно можно выделить, что для Казахстана также характерна экономическая пассивность замужних девушек по причине запрета со стороны супругов заниматься трудовой деятельностью. В целом, более высокие показатели NEET среди девушек могут быть объяснены семейными установками характерных для Казахстана, когда на плечи замужних девушек ложатся вопросы ведения домашнего быта, присмотра за детьми и престарелыми членами семьи, и, как правило, девушки становятся домохозяйками⁵.

«До карантина я дополнительно подрабатывала, имела дополнительный доход, то есть работала официанткой. На каждодневные расходы как бы. А сейчас нахожусь дома, без работы» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Меня зовут Саги. Я работал на постоянной работе в течение двух лет. В марте месяце уволился. Сейчас ищу работу» (мужчина, казах, 23 года, Атырауская область).

«В настоящее время я не учусь и не работаю, потому что я пока что живу с родителями и пока что не ищу работу» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я не работаю в данный момент, но работала давно воспитательницей до замужества. Муж против» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Я работала после университета 2 года, сейчас уже 3-й год сижу в декрете. К сожалению, из-за карантина не получается выйти на работу. Ребенка надо отдать в садик, пока не получается работать» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«На постоянной работе работала 2 года. После того, как переехали в другой город с работы уволилась, и вот в течение года без работы. Сейчас безработная. Временно по состоянию здоровья без работы» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Я окончила обучение уже как год, за этот год я не работала, так как была беременна, а беременных на работу не берут. Сейчас моему ребенку уже год исполнился, теперь, думаю, можно выйти на работу» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

В целом, определяя и оценивая молодежь категории NEET, стоит отметить, что это достаточно неоднородная группа, чьи характеристики разнятся в зависимости от страны и регионов. Одной из подобных

⁴Young people not in employment, education or training. ILO/Sida Partnership Programme. Электронный ресурс: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26634NEET_Sida_brief.pdf [Дата обращения 26 октября 2020 г.]

⁵Alimkhanova D. (2018) Understanding the Rising NEET Phenomenon in Southern Kazakhstan. CAP Paper 206 (CAAF Fellows Papers). Электронный ресурс: <https://centralasiaprogram.org/wp-content/uploads/2018/06/Alimkhanova-CAP-Fellows-Paper-June-2018.pdf> [Дата обращения 12 ноября 2020 г.]

характеристик выступает то, что зачастую молодежь данной категории не имеет высшего или среднего специального образования. К примеру, исследование Дж. Бахера и его коллег, проведенное в Австрии в 2014 году, показало, что уход из школы выступает одним из факторов, способствующих вступлению молодых людей, как девушек, так и парней, в ряды категории NEET⁶.

Результаты исследования показали, что среди молодежи Казахстана категории NEET отмечаются, как те, кто завершил 9 классов средней школы и затем пошел в колледж, так и те, кто окончил 11 классов и получил высшее образование. Вместе с тем стоит отметить группу молодых людей, которые после 9 классов школы и колледжа продолжили свое обучение в вузах. Если говорить о решении об окончании 9 или 11 классов, то здесь решение принималось как самостоятельно, так и под давлением родителей. При этом влияние родителей градируется от мягкого совета поступить так или иначе до принятия решения вместо ребенка.

«По среднему образованию, после окончания девяти классов я поступила в колледж. Это было желанием моих родителей» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Окончив девять классов, я поступил в колледж, то есть после девятого класса в колледж, который окончил на средние оценки. Почему я окончил девять классов? Я сам так захотел» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я после одиннадцатого класса поступила и окончила высшее учебное заведение по специальности казахский язык и литература» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Я закончил 11 классов, потом поступил в Россию, в Томск, и ... мне мама подсказала» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«У меня образование высшее. Окончив девять классов, я отучился в колледже и потом в высшем учебном заведении. Решение по окончанию девяти классов принимал сам» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я закончила 11 классов средней школы в поселке Токаревка, и это решение я принимала самостоятельно, так как захотела поступить в ВУЗ» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я после 9 класса, посоветовавшись с мамой, решила поступить в педагогический колледж, потому что там больше грантов. Поэтому решила поступать туда. Я советовалась с мамой по всем вопросам, что буду делать после девятого класса, куда буду поступать» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я окончила 11 классов школы. Это был выбор моих родителей, чтобы я стала учителем. Сейчас дома с ребенком» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Отдельно можно выделить группу молодежи, которая на данный момент имеет лишь среднее образование. Причиной этому в большинстве случаев являются низкие баллы на вступительных экзаменах, которые не позволили поступить в учебные заведения. При этом отмечается положительный настрой на будущий год и возможность поступления. Другая группа молодых людей, поступив в учебные заведения, не смогла их окончить или не захотела, так как поняла, что это не их занятие, что привело их к низкоквалифицированной работе, либо к отсутствию занятости. Отчасти вину за сложившуюся ситуацию молодые люди возлагают на родителей, под влиянием которых они поступили на неподходящую для них специальность.

⁶Bacher, Johann & Tamesberger, Dennis & Leitgöb, Heinz. (2014). Not in Education, Employment or Training: Causes, Characteristics of NEET-affected Youth and Exit Strategies in Austria working paper A study for the Federal Ministry of Labour, Social Affairs and Consumer Protection (BMASK). Institut für Sozial- und Wirtschaftswissenschaften.

«У меня среднее образование. Окончив одиннадцать классов, решил поступать в Академию КНБ. К сожалению, не смог туда поступить. Сейчас готовлюсь к поступлению в Академию КНБ, на следующий год планирую сдавать экзамены» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

«После окончания школы сдавал ЕНТ. Я набрал низкие баллы и не смог поступить в учебное заведение в Алматы. На следующий год опять буду сдавать и думаю поступлю» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«У меня среднее образование. Но я не смог окончить среднее специальное образование. Я под влиянием родителей поступил в колледж на юриста, но не смог ее приобрести. Не закончил учебу. Сейчас работаю сварщиком» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Ну как я говорила ранее, после 11 класса я поступила на туризм. Это было полностью решение моих родителей. Поэтому я через 2 года это бросила, я ушла оттуда и так же на экономику, когда поступала, это тоже было решение родителей. Оно очень сильно повлияло» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Я окончил одиннадцать классов. После окончания школы я набрал мало баллов на ЕНТ, не смог поступить в высшее учебное заведение. После этого решил, что останусь в ауле и не буду учиться» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Закончила 11 классов, решение принимала сама, но решила не поступать. Я работала, сейчас работы нет, хожу на языковые курсы» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

Здесь стоит отметить также группу информантов, которые на данный момент находятся в поисках себя и будущей профессии после окончания школы, взяв год на размышления и занимаясь саморазвитием, изучением языков.

«Сейчас я решила взять свободный год, потому что мне хотелось лично подумать о том, что я хочу делать и чем заниматься в будущем. Я занимаюсь саморазвитием, изучением более передовых отраслей на рынке труда, и занимаюсь с репетиторами по языкам» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я отучилась 11 классов, сейчас решила взять год, чтобы подумать, кем я хочу быть в будущем. Сейчас развиваюсь, изучаю языки, саморазвитие» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

1.2 Отношение к образованию и саморазвитию

Одним из важных моментов при будущем трудоустройстве молодежи выступает востребованность специальности обучения на рынке труда, поэтому вопросы профориентации остаются актуальными, учитывая тенденции дефицита выпускников определенных специальностей (к примеру, технических) и переизбыток других в Казахстане. В вопросе полученного образования и специальности обучения часть молодых людей самостоятельно принимали решение, исходя из собственного интереса, даже говорилось о ситуации, когда молодые люди выбирали профессию вопреки желанию родителей, основываясь на своем интересе, увлечении. Одним из основных мотивов выбора специальности выступает ее востребованность на рынке труда, а также можно отметить особые условия труда, статусность, которые привлекают молодежь.

«Специальность, которую я выбрал, это юрист. Причиной моего выбора послужило то, что я хотел знать свои права и при любой необходимости иметь возможность помочь нуждающимся в правовой помощи» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я закончил свою специальность, я переводчик иностранного языка. То есть, иностранный язык является международным языком, большинству из нас он нужен сегодня, английский будет требоваться во многих местах, даже если вы получите работу в будущем. Вот почему я выбрал иностранный язык» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я тоже добровольно выбрал профессию. И выбрал это после того, как это стало современной профессией, и не жалею об этом. Она приносит мне пользу» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я получила диплом переводчика. Я думаю, что английский нужен для работы. Поэтому выбрала эту профессию» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Мои родители были против выбранной мной профессии. Потому что сегодня в нашей стране эта профессия не развита. Я выбрала сферу туризма, потому что мне это нравится, и думаю, что в будущем эта профессия будет престижной» (женщина, казашка, 16 лет, Туркестанская область).

«Я хочу поступить в военное училище. Они занимаются спортом каждый день и заботятся о своем здоровье. Они выйдут на пенсию в 45 лет, в молодом возрасте» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Считаю свою профессию престижной. Потому что я любил быть в форме с детства. Я с детства любил полицию. Я считаю, что эти люди авторитетные» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

На выбор профессии также влияние оказывают и внешние факторы – низкие баллы на ЕНТ, экономические возможности семьи, наличие грантов на данную специальность и соответственно возможность получения гранта, что на данный момент отражается на сложности поиска работы по специальности, так как в погоне за государственными грантами молодые люди и родители не учитывают возможности трудоустройства по завершении обучения и акцентируют внимание и усилия лишь на получении образования как такового.

«Я выбрала специальность материаловедение, потому что тогда у меня был более низкий балл на ЕНТ, а потом я выбрала эту специальность, чтобы подать заявку на грант. Вообще, эта профессия часто затрудняет поиск работы девушкам, потому что мужчины, которые работают на фабрике, часто хотят принять на работу мальчиков, но не хотят девочек» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Я обсудила поступление на грант и подготовилась к ЕНТ, чтобы помочь моим родителям. Мои родители поддержали меня. Потом поступила в университет, в ЕНУ» (женщина, казашка, 26 лет, Нур-Султан).

Отдельно можно выделить группу молодых людей, которые только окончили школу и не определились с будущей профессией, но, в целом, полагают, что выбор должен быть основан на их желании и интересах.

«Я ещё пока не получила никакой специальности, а на выбор моей профессии повлияет моё отношение. Если я чувствую, что я готова заниматься каким-либо делом всю свою жизнь, я обязательно этим и займусь» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В данный момент у меня нет специальности» (мужчина, казах, 16 лет, Карагандинская область).

«Профессии у меня нет, но считаю, что на мой выбор будущей профессии повлияли бы интересы и то, чем мне нравится заниматься» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

При этом оценивая престижность своей специальности, большинство молодых людей ответили утвердительно, в качестве критериев отмечая востребованность профессии сейчас и в будущем, ее влияние на развитие общества, других отраслей экономики.

«В общем, моя будущая профессия - юрист. Профессия юриста - престижная профессия» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я считаю свою профессию престижной. Потому что очень много транспорта зависит от нашей профессии» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Да, я вообще сама финансист и она везде востребована. В каждой компании, любой организации востребована. Да, считаю престижной» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Да, профессия связиста, очень востребована. Потому что сами видите сейчас все интернет, все развивается в очень огромных темпах» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я думаю, что каждому учреждению нужна выбранная мной профессия. Выбранная мной профессия - бухгалтер. Мы с мамой вместе определились с этой профессией. Я считаю это авторитетным. Профессия нужная в будущем» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Ну у меня есть высшее образование, мне моя специальность нравится в принципе. Она спросом пользуется. Это инженер по сварке» (мужчина, русский, 25 лет, Карагандинская область)

С другой стороны, разочарование в выбранном учебном заведении и выбранной специальности являются одной из причин незанятости молодых людей, которые на данный момент не могут определиться с будущим занятием.

«Я закончил 9 классов, поступил в языковой колледж. Думал, там будет круто. Думал, это такой хороший колледж. В итоге, это оказалось не так, лучше бы я пошёл в армию. Я бросил учёбу, не учусь, не работаю» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Я закончила 11 классов, это было самостоятельное решение, после этого я поступила в Астанинский университет, отучилась два года на туризме и бросила, потому что это было не моё. Потом я отучилась на экономику, получила образование, и тоже поняла, что это не моё. Работала долгое время барменом, потом осталась без работы и думаю, что делать дальше» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

Родители занимают одну из главенствующих ролей в выборе специальности обучения. Как правило, критерии для выбора специальности со стороны родителей сводятся к востребованности профессии, то есть одним из важных моментов является уверенность в трудоустройстве и финансовой самостоятельности ребенка.

Подобное вмешательство имеет, как положительные, так и отрицательные стороны. С одной стороны, родители направляют детей и советуют востребованные на рынке труда профессии, но с другой стороны, так как решение принято не самостоятельно и без учета интереса молодых людей, это приводит к отсутствию мотивации к обучению и затем трудоустройства по специальности. Так, исследование показало, что некоторые из информантов выразили сожаление о том, что последовали выбору родителей, поддались чужому влиянию при определении будущей специальности. Здесь также раскрывается проблема подражания, следования примеру друзей при поступлении.

«Я получила диплом специалиста по метеорологии. Это мама заставила меня выбрать ее» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Да, я считаю ее престижной. Потому что, как говорится «врачи всегда нужны везде». И мама

мне так и говорила, что даже если будет какая-то ситуация, даже тот же коронавирус все равно без работы не останешься. Свою семью как бы прокормишь. Влияла в основном моя мама, потому что и с финансовой точки зрения объяснила, что это хорошая профессия, да и чисто благородная» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Я думаю, что 70% моего выбора карьеры было под влиянием моих родителей» (мужчина, казах, 23 года, Туркестанская область).

«Насчет образования, я просто пошел на поводу у друга. В то время мне нравились компьютеры, я любил копаться в компьютерах, и думал пойти на программиста. Как раз, он пошел на программиста, и я вслед за ним пошел. Но я понял через год, что это вообще не моё» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Свою профессию я выбрала благодаря родителям. Я не работала по специальности. Поэтому и не осознавала, какая она замечательная» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Сегодня с развитием Интернет-технологий, актуализацией вопроса цифровизации образования все больше возможностей предоставляется по прохождению краткосрочных онлайн курсов, которые продвигаются, в том числе, как альтернатива традиционному образованию. Казахстанская молодежь категории NEET, несмотря на положительное отношение к подобным курсам, все же относит их к дополнительному образованию, считая, что высшее образование дает более глубокие и основательные знания, которые необходимы в дальнейшем при трудовой деятельности, более того, вузы также выступают инструментом социализации, которые прививают определенные культурные нормы необходимые в дальнейшей жизни, как в трудовой, так и повседневной.

«Я думаю, что хотя здесь есть короткие курсы, они принимаются только как дополнительные. И молодые люди должны поступать в университет. Это связано с тем, что преподают разные профессора, например, доктора философии. Конечно, молодежи нужны их лекции» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Ну, я думаю, да. Потому что, если ты не учишься твой мозг не будет работать, мне кажется. Конечно, можно и другие курсы пройти, для каких целей это тоже важно. Но мне кажется, высшее образование это с ним будешь себя увереннее чувствовать в будущем, где-то даже просто будешь ходить... ну просто для уверенности кажется, надо закончить» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Вообще образование, мне кажется, всегда будет актуальным. Конечно, в первую очередь, нужно основное образование получить, а курсы или какие-то онлайн классы, они нужны для того, чтобы получить дополнительно какое-то знание. Не знаю, ну что-то как дополнительное. Ну как-то не серьезно, то есть серьезно это получить диплом, знания которые ты будешь использовать в будущем в своей профессии» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, в университете надо учиться, как сидеть за партой. Мало учиться в Интернете, учиться в университете без краткосрочных курсов. Надо получить образование и продолжить. Не останавливаться. Лучше получить несколько профессий, это принесет пользу обществу. Получать образование - это хорошо. Лучше получать образование до конца жизни» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я считаю, что лучше брать краткосрочные курсы. Но они не обучают полному знанию. После этого я думаю, что всем нужен университет. Потому что это приучает человека к культуре. Для вузов онлайн-образования мало» (мужчина, казах, 23 года, Туркестанская область).

С другой стороны, информанты, отмечая пользу краткосрочных курсов и их большую эффективность

по сравнению с традиционным образованием, говорили о том, что в условиях Казахстана диплом – это необходимость, так как при трудоустройстве в любом месте запрашивают диплом о высшем, среднем специальном образовании.

«В целом краткосрочных курсов не так уж и много. Например, есть зарубежные учреждения, а есть краткосрочные курсы. Те, кто закончит обучение, например, будет электриком, через 1-2 месяца станет сварщиком. И я считаю, что им лучше иметь диплом, когда они начнут работать» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В принципе, постольку поскольку мы являемся страной, где, считается документация, бюрократическая страна. Страна синей и красной печати, человеку молодому закончить университет, получить корочку, это обязательно. Ну в принципе, как вы сказали на просторах интернета можно всему научиться самостоятельно, разделяю эту мысль и поэтому я, с одной стороны, знаю, что всем необходимо получить образование, как корочка, высшее есть образование. С другой стороны, можно всему самому научиться, если есть конечно терпение и усидчивость обучаться на определенных курсах, получать образование» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Думаю, нужно окончить университет. Потому что, например, если вы идете куда-то работать, у вас просят диплом. У тебя есть диплом?» (женщина, казашка, 26 лет, Нур-Султан).

Также высказывались мнения о том, что онлайн курсы являются современным трендом и приносят больше пользы, однако в данном вопросе важно желание и усидчивость обучающегося.

«Я не возражаю против краткосрочных курсов. Напротив, я их поддерживаю. И я считаю, что в наше время этот курс удобнее изучать, чем в вузе» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Я поддерживаю такие курсы. Сегодня более развитое время. Другие страны намного более развиты, чем наша. В основном все преподают онлайн. Как известно, сегодня многие люди зарабатывают в несколько раз больше. Я не против такой учебы» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«А по поводу курсов, я думаю это очень даже полезные. Потому что когда есть у человека желание, он, даже не имея образования, то есть если он хочет в какой-то сфере быть номер один, то может этому спокойно обучиться. Главное желание. А диплом, ну я думаю в нашей стране диплом нужен для галочки. То же трудоустройство, всегда требуют диплом. «У тебя есть высшее образование?», и если человек ему говорит – «нет, нету», то – «Ааа... у нас только с высшим образованием». То есть корочка диплома с высшим образованием» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Если вы можете учиться и работать после этого, то вы должны учиться. А если просто посещать, то и не надо» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

Критика онлайн курсов заключается в их теоретической направленности, отсутствии практических знаний, а также риске подвергнуться мошенничеству со стороны организаторов подобных краткосрочных курсов.

«В общем, практические знания более эффективны, чем теоретические. Поэтому нет необходимости прибегать к онлайн-обучению, я считаю, что лучше вернуться к высшему образованию и получить там образование» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Я считаю, что студенческая жизнь очень сильна. Поддерживаю. Я против интернета. Могут обмануть. Не верю так сказать» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Абсолютное большинство молодых людей считает, что самообразование безусловно важно и им нужно заниматься, так как оно несет пользу для трудоустройства и продвижения по работе, что будет способствовать и материальному благополучию человека.

«Самостоятельно учиться важно, конечно, человек, который сам ищет знания, человек, который всему учится, обязательно выиграет в будущем» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Сейчас считаю, что в будущем нужно получать образование самостоятельно» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Я думаю, это важно. Потому что каждому нужно свое будущее. Он не может всю жизнь сидеть на чужой шее. Потому что считаю, что он должен учиться, стать человеком, устроиться на работу и думать о своем будущем» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Я считаю, что важно учиться самостоятельно. Хорошо искать и много знать. Зарабатывать на жизнь этим знанием» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Да, самообразование, я считаю, что это самое главное, что может быть у человека. То есть если он будет самообразовываться в любой сфере даже физической или умственной – это хорошо для его дальнейшей жизни будет. То есть он уже будет и грамотным финансово, и будет развиваться, зарабатывать очень много» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«С помощью самообразования человек становится актуальным сотрудником. Он всегда востребован. Мы же уже сказали, что курсы, онлайн классы они помогают работнику свою квалификацию повышать. И как раз-таки финансовая часть она тоже становится выше, зарплата становится выше, и статус повышается» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Самообразование всегда нужно, то есть это для себя и так же какие-то, например, изучения языка, тоже самообразование. В будущем это поможет уехать куда-то или где-то в профессии» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

С другой стороны, одним из положительных эффектов самообразования помимо практической финансовой и трудовой пользы, называлась актуализация знаний человека, расширение его кругозора.

«Самообразование необходимо, потому что, вот для того, чтобы освоить определенную область. Это не диплом, это ничего. Самообразованием человек всегда должен заниматься, мир на одном месте не стоит, развивается. Чтобы не отставать от быстроразвивающегося мира, от детей, которые используют новые слова, использует новые сленги. Все равно необходимо каждому человеку развивать свои знания, образование» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, человек должен постоянно совершенствоваться. Нужно постоянно получать образование. Потому что требования времени очень строгие. Индустрия ай-ти уже развита, поэтому, если вы не успеваете за ней сейчас, вы останетесь позади. Чтобы войти в 30-ку развитых стран, каждый казахстанец должен иметь образование. Поэтому лучше постоянно получать образование и искать себя» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

При этом подчеркивалось желание и стремление человека к самообразованию, иначе пользы и эффекта от занятий не будет.

«Ну, мне кажется, один из участников сказал, что самое главное желание, так вот мне кажется, чтобы самообразовываться тоже надо же желание. И если желание есть, то конечно. Самообразование, в университете даже у нас говорят, что 70% студент сам учиться, 30% преподаватель дает тебе. Поэтому самообразование - это по любому. Но для самообразования нужно желание, мне

кажется» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Я тоже думаю, что это важно. Но, похоже, это зависит от желания каждого, кто-то этого хочет, а кто-то не хочет. В зависимости от интересов» (мужчина, казах, 23 года, Туркестанская область).

По мнению молодежи NEET, окружение, родители, друзья оказывают влияние на выбор будущей профессии, но все же при выборе специальности молодому человеку лучше отталкиваться от своих интересов и делать выбор самостоятельно, так как это один из шагов к становлению молодого человека как личности. При этом подчеркивалось, что окружение человека влияет не только на сферу выбора профессии, образования, но и на другие сферы жизнедеятельности.

«Это влияет. У каждого есть свои родственники, люди, которые занимают высокие должности. Глядя на них, они начинают интересоваться. Исходя из этого интереса, они выбирают себе специальность, хотят быть похожими на них, стать как они, поэтому выбрать специальность, которую они могут осилить, прийти к этому, правильно» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

«Я тоже также думаю, что общество сильно влияет на выбор человека, какой он выбор сделает. Образование, чего бы ни касалось – образования, на ком ты женишься, все, что ты не выбираешь, социум влияет на тебя сто процентов, мне кажется» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Да, конечно, родители, друзья, братья и сестры, люди вокруг них влияют, на выбор профессии в будущем. Но теперь я считаю, что каждый должен выбрать профессию, которая ему нравится. Думаю, да» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Окружающая среда, все люди вокруг являются факторами влияния. Это зависит от каждого, от поведения, любой среды. Его мировоззрение и интересы могут измениться. Однако самый главный из них зависит от воли человека. Считаю, что люди вокруг – это всего лишь факторы влияния» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Люди из окружения могут иметь большое влияние на выбор профессии, и друзья или родители, некоторые родители не будут отправлять своих детей учиться по собственному желанию. Считаю, что для того, чтобы каждый человек развивался как личность, ребенок должен поступить на специальность своей мечты» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

Оценивая влияние родителей и друзей, информанты раскрыли две стороны вопроса. С одной стороны, родители, друзья выступают в роли советчиков, мотиваторов, которые поддерживают своих близких в решении обучаться, кроме того, родители обладают определенным багажом знаний и опыта, который помогает молодому поколению в самоопределении. Однако с другой стороны, порой родители чрезмерным давлением и выбором специальности вместо ребенка делают только хуже, что негативно сказывается на дальнейшей взрослой жизни ребенка, в частности трудоустройстве, удовлетворенности жизнью и др. Подобная ситуация складывается, также если молодой человек выбирает будущую профессию под влиянием друзей, идет на специальность вместе с другом/подругой.

«Вообще я считаю, что мнение родителей и друзей хорошо влияет на стремление получать образование и выбор профессии. Но бывают люди, которые не слушают своих родителей и поступают туда куда им хочется» (женщина, русская, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«По-моему, мнение родителей и друзей влияют на стремление. Они помогают чего-то добиться» (мужчина, казах, 16 лет, Карагандинская область).

«Окружающая среда, родители, они естественно влияют. В разных семьях по-разному. В моей семье это идет как просто совет. Родители советуют от себя, исходя из своего опыта, что мне

делать. И я могу прислушаться к этому, но не сделать так, как они хотят, потому что я так не считаю. В некоторых семьях, прям давят, говорят вот поступай на юридический или еще что, вот, все да. Дружья тоже влияют. Ну как влияют, они могут сказать, как им такая идея» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Влияет. Потому что она желает ребенку хорошего, поэтому говорит поступи сюда, высказывает свое мнение. Потому что они знают, что лучше» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

«Конечно, родители и друзья в первую очередь влияют на ребенка и на его мировоззрение. Поэтому, возможно, по совету или принуждению родителей человек идет туда, куда ему кажется важным и нужным» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я думаю, это влияет, но как сказать, если не хочет учиться по выбранной родителями специальности, считаю, что его не нужно принуждать, потому что в итоге он не будет делать то, чего не желает» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, но как говорит Жадыра апай, как казахи говорят, это будет стыдно, поэтому поступи на грант, отучись, потом дальше сам знаешь, что будешь делать, так мотивируют ребенка, далее ребенок учится по профессии, которая ему не нравится, в итоге не может найти работу, вот такие дела» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Окружающая среда очень сильно влияет. Потому что с молодости я считаю, что нужно выбирать тех людей, которые тебя поднимут. От бестолковых людей отталкиваться, больше общаться с грамотными людьми. Стараться к чему-то стремиться. Окружающая среда очень сильно влияет. Как человек ты можешь быть в чём-то очень грамотным, в чём-то ты хорош, но, если окружающая среда плохая, она может тебя не в ту сторону затянуть. Это очень сильно влияет» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Я думаю, что родители влияют на ребенка. С энтузиазмом учиться по выбранной специальности. Если дальновидный, то это его специальность. Но в настоящее время, в основном глядя на многих вокруг людей, можно сказать, думаю, что в основном решают родители» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Окружающая среда может влиять на стремление молодежи и выбор их профессии, те же самые родители, которые могут уговаривать ребенка работать на профессии, по которой работали уже они. Так будет даже проще поступить. Также друзья по типу: поступает на одну профессию, и он зовет тебя с собой» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В настоящее время, некоторые родители обучают своих детей не по их желанию, а по выбранной ими специальности. Конечно, правильно не допускать этого. Каждый должен учиться по своей специальности. Так считаю» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

По мнению большинства, отсутствие образования никоим образом не сказывается на человеке. Молодые люди без образования также работают, зарабатывают на жизнь, иногда даже больше тех, кто окончил вуз. Стоит отметить, что информанты подчеркивали завидное положение тех, кто не учился в вузах, характеризуя обучение как трату времени, или их самих как независимых, самодостаточных личностей.

«У меня есть знакомые, которые не получили образование, и они сейчас работают. Я сомневаюсь, что они чем-то отличаются от других людей. Они просто более самостоятельные и самодостаточные, независимые, чем мы. Ну, те кто закончил школу и пока не знает, чем заниматься будет» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Да у меня есть знакомые, которые не получали образование. Ну они в принципе ничем не отлича-

ются, просто счастливее тем, что не тратили свое время и нервы на нелюбимую учебу» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Знакомы есть, которые не получали образования. Они ничем не отличаются. Они не тупые там. У них язык не заплетается. У них все нормально. Просто они работают. Не учатся, а работают. Вот это единственное отличие» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Особых отличий не замечаю, у меня есть друг, который сейчас занимается садоводством, за сезон зарабатывает 7-8 миллионов в месяц, зарабатывает больше, в отличие от нас образованных, купил диплом» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«У меня, например, есть необразованные знакомые среди друзей, да, но даже если они не учились, например, парни отслужили в армии и сейчас работают, получают высокие зарплаты, их много, например, открыли себе ИП, девушки работают в салонах, есть парни, которые ушли служить в армию, у них у всех хорошие зарплаты. А есть получившие образование знакомые, одноклассники, которые, также, как и я сейчас, не могут найти работу и просто занимаются торговлей» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Я согласен, когда я учился в колледже, как сейчас говорят, необразованные дети матерятся и плюются, а те, образованные, так не делают, они будут «цивилизованными», все зависит от семьи, какое воспитание даст семья, если ты даже учился или не учился, человек таким становится, и мальчик, и девочка» (мужчина, казах, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, есть те, кто не учился. Они торгуют на рынке, некоторые выращивают урожай на полях. По характеру, как говорят, особенностей нет» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

Однако все же отмечалось наличие проблем с трудоустройством и продвижением на рабочем месте, а также вопросы с различием в культурном аспекте: использование уличного сленга при разговоре, поведение в обществе. Однако это мнение вызвало полемику, так как другая часть информантов полагают, что если и есть какие-либо отличия в культуре поведения, разговора, то это зависит не от образованности, а от воспитания человека.

«Да, среди моего окружения есть необразованные люди. Диплома у него на руках нет, только школьное образование. Да, я заметил, что у них есть много проблем, особенно когда они устраиваются на работу. Только временно, работают только в отведенное им время, а, что касается характера, то он очень тяжелый. Это все в результате пандемии, все это дополнительно станет стрессом для таких людей» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Таких людей не так много. Есть один-два человека, но они дома, безработные» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«У меня есть такие знакомые. У них нет высшего образования, они ну это получают рабочие, сельскохозяйственные, знакомые моих родителей. Сельским хозяйством они занимаются. Молодые парни как бы 25 лет, не имеют высшего образования, но тем самым они хорошо занимаются сельским хозяйством, то есть смотрят за крупнорогатым скотом. По общению как бы... ну есть немного... чуть-чуть не культурные, есть отличия, но не такие прям сильные. Такие же хорошие, добрые люди, просто воспитания немного не хватает. Это, наверное, от родителей уже, я просто не знаю у них есть родители или нет» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Но среди моего окружения есть несколько необучившихся людей. Но им будет трудно устроиться на желаемую работу, так находят нормальную работу. Пока там работают» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Да, я скажу вам после этого, что есть разница между образованными и необразованными людьми. Человека, получившего образование, сразу видно. Характер зависит от среды обучения, к примеру,

по его речи, когда он идет по улице, он идет правильно и стоит правильно, а необразованного видно, он может плюнуть в любом месте или обматерить, вот такие отличия имеются» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Есть такие друзья. Их разница в том, что они немного отстают в культурном отношении. Как говорить, как себя держать в обществе, в этом они отстают. Поэтому разница как между небом и землей» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я тоже хочу согласиться с Мейржаном. У нас, конечно, много таких знакомых, но разница между образованным и необразованным – как гора и земля. Неспособность общаться с человеком бывает затруднительной» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«У меня тоже есть необразованные знакомые. В целом, я считаю, что разница между образованными и необразованными – это низкий уровень культуры. У них бывают два разных взгляда» (мужчина, казах, 23 года, Туркестанская область).

«Я не согласна с тем, что вы говорите. Если вы посмотрите, сейчас, есть молодые люди, которые закончили престижный университет, на работе и в обычной ситуации ведут себя по-разному, поэтому считаю, что их не нужно разделять. Потому что, имеющий диплом престижного университета, может также в пьяном виде в общественном месте обматерить, или часто можно увидеть в новостях и сети Интернет, что работающие на госслужбе попадают на взятках, это, во-первых, во-вторых в разных заведениях могут с кем-то подражаться. Поэтому, считаю, что это зависит от самосознания, от его стремления к жизни. Считаю, что имеющие диплом и работу могут «плясать», для воспитания детей, достижения успеха, покупки жилья и для другого обеспечения будут дальше продолжать работать» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я тоже согласен, когда я учился в колледже, мне говорили, что необразованные дети плюют и ругаются, а те, кто учится, не делают этого, они будут «цивилизованными», все зависит от семейного гнезда, какое воспитание они дают в семье, так формируется личность, и мальчик и девочка. К примеру, в колледже, где я обучался, были физруки, программисты парни, которые также курили возле колледжа, и плевались, и дрались с ребятами, поэтому все это, считаю, не зависит от образования» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

Определенная часть информантов не смогла ответить на вопрос и определить различия между людьми, имеющими и не имеющими образование из-за отсутствия знакомых без образования.

«У меня нет знакомых, которые не получили высшее образование. Ну, которые вообще, в принципе, не получили образование. Я ответить на этот вопрос затрудняюсь» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Среди моего окружения нет необразованных людей. Все образованные и необразованные не знаю, как держат и ведут себя в определенных ситуациях» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Нет, у меня в основном все с образованием, таких знакомых нету» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

Выводы

Несмотря на то, что считается, что одним из факторов вхождения молодых людей в категорию NEET является отсутствие доступа к образованию и как следствие одной из основных характеристик данной группы молодежи является низкий уровень образования, незанятые и не обучающиеся молодые люди в Казахстане, как правило, имеют среднее специальное, высшее образование. Вместе с тем для части молодежи NEET, не сумевшей поступить в учебные заведения по окончании школы, характерно проявление желания и положительного настроения на будущее поступление.

Молодежь NEET Казахстана высказывает положительное отношение к любой форме получения знаний и образования, отмечая необходимость образования как одной из ступеней для трудоустройства и дальнейшего карьерного роста. При этом родители и друзья оказывают существенное влияние на выбор будущей профессии, уровня образования и места обучения.

2. Психологическое состояние молодежи категории NEET

2.1 Удовлетворенность жизнью и эмоциональное состояние

Одной из задач исследования было определение психологического состояния молодежи NEET. Исследования не занятой и не обучающейся молодежи говорят о том, что нахождение молодых людей в подобном положении способствует криминализации, развитию психологических, эмоциональных проблем, появлению разного рода зависимостей и социальной дистанцированности, что требует пристального внимания и изучения⁷.

Не занятые и не учащиеся молодые люди, в целом, удовлетворены своей жизнью и находятся в хорошем расположении духа. Одним из факторов удовлетворенности жизнью выступает поддержка родителей, родственников и близкого окружения. Однако небольшой дискомфорт и обеспокоенность приносит пандемия COVID-19, которая сказывается на образе жизни, возможности трудоустройства, формате обучения.

«Жизнью удовлетворен. Да, конечно, удовлетворен. Чувствую себя хорошо» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я удовлетворен своей жизнью. Слава Богу, все хорошо» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

«Да, удовлетворен, настроение хорошее, чувствую себя хорошо» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я полностью довольна жизнью» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Сидя дома с детьми, уже больше ни о чем не думаешь. Кормишь детей, гуляешь с ними на улице. Все хорошо, слава Богу, все хорошо» (женщина, казашка, 28 лет, Нур-Султан).

«В общем-то меня все устраивает. Конечно, пандемия, карантин немного затормаживает жизнь. Из-за этого не получается выйти с декрета на работу» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«На данный момент я довольна своей жизнью, в хорошем настроении. Все хорошо, потому что со мной близкие, родственники, родители, которые поддерживают меня» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я удовлетворен. И коронавирус, это все мелочь, испытания жизни. Как бы жизнь короткая и закидываться на чем-то, на коронавирусе, это все мелочь. Главное семья рядом, мы живы, здоровы» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«У меня, слава Богу, все есть. Семья есть, 2 детей есть, но у меня есть одна цель, которую я ставлю перед собой, я хочу к этому Новому году достичь и показать хорошие результаты. Если Бог захочет, то поделюсь со всеми, если достигну цели, хочу устроиться на хорошую работу. Как сказать, я хочу и дальше совершенствоваться, не останавливаясь на одном месте» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

С другой стороны, у небольшой части информантов отмечается неполная удовлетворенность жизнью, усталость и дискомфорт от быта и ответственности взрослой жизни (дети, домашние дела), чему

⁷Kutsyuruba, Benjamin & DeLuca, Christopher & Butler, Alana & Godden, Lorraine & Youmans, Alexandra & Hussain, Alicia & Stroud Stasel, Rebecca & Shewchuk, Samantha & Coe-Nesbitt, Heather. (2019). Needs of NEET youth: Pathways to positive outcomes. Электронный ресурс: <https://educ.queensu.ca/sites/webpublish.queensu.ca/educwww/files/files/NEET%20Literature%20Review%20Approved%20June%202019.pdf> Дата обращения 12 ноября 2020 г.

отчасти способствует отсутствие рабочей среды, которая бы позволяла отвлечься от семейных обязанностей.

«С натяжкой, можно сказать, что довольна, но не совсем» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Частично удовлетворена. Настроение переменчивое, когда как» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

«Я могу сказать, что я удовлетворена своей жизнью, иногда бывает устаешь потому что у меня уже есть двое детей. После замужества, мне нужно смотреть за двоими детьми, но я удовлетворена жизнью я благодарна за то, что у меня сейчас счастливое время, за это я благодарю свою жизнь, спасибо моим родителям. Я думаю, если бы сейчас нашлась работа, то у меня было бы свое окружение, с этой стороны немного чувствую неудовлетворенность» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Ну, в общем моя жизнь кардинально изменилась, стала скучнее. Раньше у меня была учеба, работа, то есть движения. А сейчас я сижу дома, вся моя деятельность остановилась, только дом, ребенок. Поэтому немного грустно... Дело даже не в ребенке, как бы ... в общем такое состояние не очень. Хочется чего-то другого, наверное» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

Высказывались мнения о желании покинуть страну, при этом это не всегда связано с негативной оценкой своей жизни в Казахстане. Как правило, информанты имеют планы по поступлению и обучению за границей.

«Уже давно не радуюсь жизни в нашей стране, потому что я сам казах, это моя земля, но здесь мне вообще некомфортно. Никаких льгот, мне ничего не нравится, я уже давно хочу уехать за границу» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«На данный момент я тоже довольна своей жизнью. Настроение в последнее время очень хорошее, а планы на будущее – попробовать поступить в Польшу и уехать жить туда и учиться. Я там была и мне очень понравилось» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

Вместе с общей удовлетворенностью жизнью информанты в последнее время испытывают определенные тревоги, эмоциональные перепады настроения, что вызвано обеспокоенностью вопросами здоровья, трудоустройства, выбора профессии, и в целом, определения своего будущего, что обостряется на фоне пандемии, сокращения рабочих мест.

«Страх, что сейчас может быть вторая волна и боишься как-то за близких. За себя как-то не боишься, молодой организм справится как-то, но за бабушек, дедушек, за своих близких чуть-чуть боюсь» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Я тоже довольна, меня устраивает моя жизнь. В последнее время переменчивое настроение, из-за этих болезней» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«В среднем настроении. Потому что временно не работаем. В связи с этим настроение у нас иногда среднее, но нельзя сказать, что очень низкое» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Настроение среднее. В этом году из-за того, что не смог поступить на учебу, по тем же причинам отсутствовал на работе» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Настроение среднее. В настоящее время, из-за пандемии, не можем найти работу. Не так уж и хорошо» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Настроение в последние дни одинаковое, без изменений. Но, когда я думаю о своих дальнейших планах, настроение меняется. Бывает беспокойство. Чувство страха перед будущим» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Человек испытывает много эмоций. Настроения, которые у меня бывают в последнее время, сменяются гневом, обидой, иногда радостью, иногда грустью» (Акбаян, женщина, 26 лет, Туркестанская область).

«Не могу сказать, что я, в целом, в одном стабильном настроении. Иногда весело, иногда тревожно. Когда беспокоюсь, то беспокоюсь за будущее» (мужчина, казах, 23 года, Туркестанская область).

«В целом я удовлетворен своей жизнью, но меня преследуют мысли, что в свои 17 лет я ничего не умею, ничего не знаю. Я не знаю, как найти себя» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«В последнее время нет сожалений, настроения, но я думаю, что это приведет меня вперед, мотивирует меня полностью» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Если честно, не знаю даже... особо никаких чувств. Ну, наверное, из-за вируса, да, вот парень правильно говорит, что страшно за близких. На данный момент особо ничего больше не тревожит, все как обычно» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

2.2 Установки и планы на будущее

Несмотря на определенные страхи и тревоги, преследующие молодых людей в последнее время, в целом, для молодежи NEET характерен положительный настрой на будущее: поступление в выбранное учебное заведение, нахождение своего места, трудоустройство, открытие и развитие бизнеса. Здесь стоит отметить, что в вопросе учебы и трудоустройства, большинство информантов хотели бы трудоустроиться в будущем именно по специальности своего обучения.

При этом большое значение в вопросе достижения поставленных целей играет семья, которая выступает основной поддержкой и мотиватором: родители, дети, супруги. Молодых людей, создавших семьи и имеющих детей, именно дети вдохновляют двигаться вперед, быть примерами, ролевыми моделями для них.

«У меня много планов на будущее. Например, построить дом. Вырастить своих детей. Воспитание детей, моя семья, мои дети стимулируют меня» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«В будущем, поступление на учебу, трудоустройство по той же специальности. Дальше продолжать работать» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я чувствую себя в основном хорошо. Я чувствую себя мотивированной, потому что поддержка моих родных меня мотивирует, и с ними я чувствую себя всесильной» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Цель, которую я поставил перед собой, заключалась в том, чтобы в дальнейшем, окончив колледж, я мог продолжить работу по этой специальности» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«У меня много планов на будущее. Прежде всего, это трудоустройство по своей специальности и открытие отдельного бизнеса. Развитие бизнеса, который я сейчас веду (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Мой план на будущее – это дальнейшее окончание вуза по своей специальности и работа по этой специальности. И открыть свое дело» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Моя цель – к весне следующего года открыть бизнес, а «Атамекен» тоже выдает, оказывается, кредит на 3 млн.тенге, ведь я собираюсь начать бизнес, поставив свой дом в залог. Вот моя цель на будущий год» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Мои планы на будущее – поступить на учебу, воспитать поколение, стать учителем. К этому меня мотивируют мои родители и близкие» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Я училась на портного. Хочу открыть свое ателье, дай Бог. Хочу вести свой бизнес. Ради детей ведь. Все это – мотивация» (женщина, казашка, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Мотивация, наверное, дети. Детям, мне кажется примером, чтоб они стремились, говорили: «я хочу быть как папа!». А цели, открыть свой бизнес» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я доволен своей жизнью, последнее время настроение хорошее. Хочу уехать за границу учиться с женой. Мотивирует хорошая жизнь. Для друг друга, для наших детей» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«Мой мотиватор, наверное, мой ребенок, который на меня смотрит. В будущем будет говорить, будущее поколение, кем они будут, как они будут. Мотивация моя, воспитать своего сына, достойным мужчиной в будущем» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Мои планы теперь сводятся к тому, чтобы поступить на выбранную мной специальность, благополучно закончить ее и устроиться на работу. А в жизни всегда меня поддерживают мои родители» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«У меня очень большие планы на будущее, а главная движущая сила в достижении моих целей и идеалов – надежда, вера и отношение моей семьи ко мне, поддержка этих людей» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«В будущем планы отучиться на определенную профессию. Мотивируют родные и близкие, которые всегда меня поддерживают» (мужчина, казах, 16 лет, Карагандинская область).

«Все хорошо, потому что со мной близкие, родственники, родители, которые поддерживают меня. Даже когда я хотела начать работать моделью, они были рядом, поддерживали меня, и когда я поняла, что это не моё, и попросила дать год, чтобы решить, куда поступать, они так же поддержали мой выбор. В сентябре я постараюсь поступить на юридический, отучиться, и работать по профессии, которая мне больше по душе» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В принципе, у меня много планов на будущее. Могу сказать, что главное, я хочу открыть собственное дело. Могу сказать, что в этом меня поддерживают родственники и друзья» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

«У меня много целей на будущее. И мотивацией для меня выступает мой маленький ребенок. Надеюсь, устроюсь на работу, и все будет хорошо» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Меня всегда готовы выслушать мои родители, и, если у меня возникают трудности, я доверительно к ним обращаюсь, получаю напутствие, и у меня в жизни всё классно» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

Выводы

Молодежь категории NEET удовлетворены жизнью и положительно оценивают свое будущее, возможность достичь поставленных целей. Как правило, их жизненные цели, связаны с трудоустройством, завершением обучения, открытия бизнеса и нахождения своего места в жизни. Вновь семья занимает центральное место в жизни молодых людей, выступая поддержкой в сложных жизненных ситуациях и мотивируя к действию по достижению поставленных целей.

Вместе с тем пандемия COVID-19 и актуализация вопросов здоровья, трудоустройства, экономической стабильности и развития сказываются на эмоциональном фоне молодых людей.

3. Социально-экономическое самочувствие молодежи категории NEET

3.1. Основные проблемы молодежи NEET

Основной проблемой, с которой сталкивается молодежь NEET, является безработица, особенно усиливающаяся в период пандемии коронавируса, и сопутствующие ей вопросы материальной, финансовой обеспеченности. При детальном рассмотрении вопроса трудоустройства можно отметить проблемы нахождения работы по специальности, запроса опыта при трудоустройстве, присутствия nepoтизма при принятии на работу, низкооплачиваемости труда выпускников учебных заведений, а также занятия рабочих мест пенсионерами, которые сохраняют за собой должность при выходе на пенсию, что сказывается на занятости молодежи.

«Я думаю, что сейчас проблема – карантин. Из-за карантина многие люди больше не могут устроиться на работу. Вообще, главный важный вопрос при приеме на работу – обязательно иметь опыт. Это немного сложно для выпускников, которые закончили недавно обучение, их не принимают на работу без опыта. Если бы не эта проблема» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Проблема в том, что из-за этой пандемии я сейчас не работаю. У меня эта проблема. Нет никакой другой причины» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«У меня часто бывают финансовые проблемы» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Я думаю, это не только из-за пандемии в целом, но и из-за существующей, давно, плохой ситуации с безработицей и занятостью. Требуют опыт работы. Либо нужно трудоустроиваться через знакомых. Или сложно устроиться на работу по специальности. Это все сейчас у меня» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Моя проблема в том, что для прохождения специального курса в Центре занятости требуют диплом. Где безработные возьмут диплом? Вот поэтому иду, из-за безработицы. Это дает обратный эффект» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Могу сказать, что сейчас проблема в том, чтобы найти постоянную работу, то есть у многих будут финансовые трудности. Я не думаю, что это нужно скрывать, потому что сейчас многие места закрыты на карантин, нет работы, и я думаю, что у многих людей есть финансовые проблемы, а семейные проблемы начинаются после этого финансового кризиса...» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Например, кажется, что сейчас надо увольнять людей, достигших пенсионного возраста. Да, если кто-то это услышит. Да, я считаю, что нужно проверить все рабочие места, принять на работу учителей, которые только что закончили колледж или университет» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Это время карантина, и я думаю, что сейчас основная проблема – это сокращение безработицы, низкие зарплаты, например, дорогие продукты питания. Сейчас нудно найти, как говорят, высокооплачиваемую стабильную работу. Например, когда ты заканчиваешь колледж и идешь трудоустроиваться, требуют опыт и стаж» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Часто бывают проблемы с деньгами, материальные» (женщина, казашка, 19 лет, г. Нур-Султан).

«Ну по большей части финансовые. Семейные, ну там бывают какие-то разборки, но это в порядке вещей» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«У меня в основном сейчас тоже проблемы финансовые. В том плане, что раньше я сама зарабатывала... ну сейчас... хочется себе больше позволить, чем раньше, но уже так не получается. Потому что, дома сижу с ребенком, а так может быть работала» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«На данный момент моя основная задача – найти работу по специальности. Во-вторых, на карантине очень тяжело. В-третьих, у студентов требуют опыт работы. Это наша главная проблема» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

Кроме вопросов занятости молодые люди называли проблемы коррупции, в том числе в государственных органах, социальное, половое неравенство, с которыми информанты сталкивались лично. Исследования показывают, что гендерная, этническая, религиозная, территориальная принадлежность, возраст, язык общения являются факторами, которые определяют то, как молодые люди ориентируются на рынке труда и как к ним относятся работодатели, то есть молодежь может подвергнуться дискриминации по какому-либо признаку, что способствует их нахождению в категории NEET^{8,9}.

«В основном коррупция» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«То, что я вам скажу, я не могу отнести к числу проблем. Но среди проблем, с которыми приходится сталкиваться, можно назвать неравенство мужчины и женщины, социальное неравенство, несправедливость, коррупция. С такими проблемами я сталкиваюсь» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«После работы с государственными органами, а также с их учреждениями, часто стал сталкиваться с такими явлениями как коррупция и тому подобное» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

При этом определенная часть молодежи не имеет каких-либо проблем и чувствует себя достаточно хорошо.

«Таких прям серьезных проблем у меня нет в данный момент, которые затрудняли бы мне жизнь» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Проблем нет, все хорошо» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«С проблемами я сталкиваюсь очень редко» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Особо проблем не испытываю, а, если они случаются, чаще всего обращаюсь к друзьям и жене» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

Проблемы молодые люди пытаются решить самостоятельно, однако все же большое значение имеет поддержка семьи. Это, в первую очередь, родители, супруги. Поддержка выражается, с одной стороны, в том, что информанты делятся проблемой и просят совета по выходу из ситуации. С другой стороны, семья выступает некой подушкой безопасности при невозможности решения проблемы самостоятельно.

«Стараюсь максимально сама решить проблему, чем обращаться к кому-либо за помощью. Советуюсь со своей семьей, некоторые проблемы стараюсь решить так» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Когда возникают трудности, я стараюсь решать их сам. Независимо от кого-то. Делюсь с друзьями, близкими, но я стараюсь всего не рассказывать. Я делал всё сам, всё решал, финансово мне

⁸Lightman, N., & Gingrich, L. G. (2012). The intersection dynamics of social exclusion: Age, gender, race and immigrant status in Canada's labour market. *Canadian Ethnic Studies*, 44(3), 121–145.

⁹Preston, J. (2008). The urgency of post-secondary education for Aboriginal Peoples. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 86, 1–22.

всего хватало. Никогда не зависел от родителей, и учебу оплачивал сам, всё делал сам» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«А если и сталкиваюсь, то разбираюсь с ними сама. Девочка я уже взрослая, обращаться к кому-то нет смысла. Так, высказать, выговориться мне есть кому – это либо друзья, либо парень, либо родители» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Я либо сама их решаю, либо обращаюсь к родителям. Или делюсь ими с друзьями, у меня прекрасные друзья» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

«Я часто обращаюсь к маме и прошу помощи у мужа» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«В общем, если есть проблема, цель, я всегда советуюсь со своей семьей, получаю у них благословение и совет» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Прошу помощи у родителей, если у меня есть проблемы и не могу решить их» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Конечно, в первую очередь, я обращаюсь за помощью к мужу, всегда подскажет, поможет. Во вторую очередь, наверное, к родителям. Особенно мамы. Не было такого, чтобы отворачивались, не поддержали. Всегда помогут» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, у меня есть муж. Я прошу у этого человека совета, то есть, если не могу решить проблему, я получаю от него совет» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Если не могу решить, обращаюсь к родителям и родственникам» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Самостоятельно стараюсь решать свои проблемы, проблемы, а можно сказать задачи. Решаю самостоятельно, если помощь нужна, могу обратиться к своим родным, близким самым людям» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

Информанты также обращаются за помощью, поддержкой к друзьям, которые иногда заменяют в данном амплуа родителей, так как молодые люди не всегда могут найти понимание в семье.

«Если сталкиваюсь – я всегда могу выговориться, либо высказать это всё своим друзьям, либо родителям. Они всегда тебя поддержат, они всегда тебе помогут» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Когда у меня возникают какие-либо проблемы, чаще всего я могу высказаться или выговориться друзьям, нежели чем родителям. Я никогда не рассказываю про все ситуации родителям» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я пытаюсь решить проблему с друзьями или сам» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Я обращаюсь больше к друзьям. Потому что дома часто конфликты с родителями, братьями, сестрами. Потому что... так как ты целый день находишься дома, ты не учишься, не работаешь и как они говорят непонятно чем занимаешься. Это просто они не понимают, что сейчас такое время, что пандемия, у всех так, весь мир это переживает не только мы, например. Все дома. Но я стараюсь проводить больше времени с друзьями» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Если есть проблемы, со мной есть друзья, которые помогут мне выйти из проблемы, но таких серьезных проблем у меня никогда не было» (Нурасыл, мужчина, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

3.2 Оценка материального благополучия

Определяя материальное благополучие, социально-экономическое самочувствие молодежи NEET, стоит помнить, что у каждого человека сформировано собственное восприятие понятия достатка, благополучия. Результаты исследования показали, что для большинства достаток определяется материальными показателями (квартира, машина, путешествия, богатство), когда человек может позволить себе все, что хочет, не задумываясь о необходимости планирования будущих финансовых затрат.

«Для меня материальное благополучие – иметь собственное жилье, иметь деньги на какие-то желания, на хотелки, не беспокоиться о завтрашнем дне» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Для меня достаток – это полная безопасность и богатство» (женщина, казашка, 16 лет, Туркестанская область).

«Для меня материальное благополучие – когда я смогу купить квартиру, у меня будет работа и в первую очередь, заработная плата, которая будет обеспечивать меня едой и крышей над головой» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Материальный достаток для меня – всё то, что я хочу – я могу купить» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«Для меня достаток – это когда ты можешь себе позволить все, что ты хочешь. А хочешь ты сорваться в путешествие – в эту же минуту купил билеты и полетел. Хочешь себе дом и покупаешь в той стране, которую хочешь, я имею ввиду не Казахстан» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

При этом определяя свою материальную обеспеченность, большинство ответило положительно, отмечая, что на основные потребности, нужды им хватает (крыша над головой, хлеб на столе, одежда). Те из информантов, кто проживает самостоятельно в собственной семье, отмечали, что их заработка (сбережений), заработка супругов достаточно. Молодые люди, зависящие от родителей, подчеркивали достаток семьи и роль родителей в их материальном обеспечении. Несмотря на то, что большинство довольны своим положением, не жалуются, все же отмечалось также желание зарабатывать больше.

«Да, я считаю себя обеспеченным человеком. К счастью, всего хватает» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я считаю себя полностью самостоятельным, как в финансовом, так и в остальном. И могу сказать, что моего нынешнего материального положения достаточно для моего бизнеса» (казашка, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Благодаря родителям мы обеспечены» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я благодарен за материальную сторону. Все благодаря моим родителям» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Слава Богу, всего достаточно. Главное, мы ни у кого хлеба не просим. Нам, нашей семье хватает» (женщина, казашка, 28 лет, Нур-Султан).

«Я могу. Я считаю, что наша семья живет в достатке. Правильно сказали, крыша над головой есть, еда на столе тоже присутствует» (женщина, русская, 16 лет, г. Нур-Султан).

«Всего достаточно, но всегда есть, но», – говорим мы. Денег ведь никому не хватает. Хватает от одного месяца к другому. Так и все живем. Ну, хватает, еда есть, одежда тоже» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я буду, считать себя материально обеспеченным, когда у меня будет зарплата 500 тысяч в

месяц. Пока я себя таким не ощущаю. Но мне кажется, чтобы жить материально обеспечено, надо жить по полной. Надо в год один раз куда-то ездить. Жить без кредитов, то есть, чтобы жизнь не напрягала тебя. Помогать своим близким, например, если кто-то заболел, как ты ему поможешь, если у тебя денег нет. Конечно надо принимать такие условия жизни, которые тебе дал бог. Но мне кажется и надо стремиться к большему, чтобы жить прям еще лучше» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

С другой стороны, определенная часть дала обобщенные ответы о более высокой значимости здоровья, физической возможности работать, чем материальные, денежные показатели, и с данной позиции считает себя благополучными людьми.

«Я считаю, что достаток – это, во-первых, здоровье, если ты не здоров, как бы ты не был богат, пользы нет. Во-вторых, для семьянинов семья – это ребенок, я считаю, что достаток – это и страсть к жизни, и если у тебя есть хорошее здоровье, то ты можешь достичь богатства и успеха в работе. Поэтому самое первое – это здоровье» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Первое богатство – это действительно здоровье, и я считаю себя богатым, родители рядом, руки и ноги целы, могу работать, – вот это богатство» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Богатство – это, в первую очередь, здоровье, а здоровье не подходит для работы, даже если это сезонная работа, там можно было бы заработать» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

Относительно источников заработка и наличия финансовых затруднений можно выделить несколько групп. **Молодые парни, имеющие собственные семьи, которые в период пандемии остались без заработка**, но стараются подрабатывать авто извозом, репетиторством, случайными подработками. Поддержку в сложных финансовых ситуациях оказывают друзья, родители, но в большинстве случаев молодые люди стараются решить их самостоятельно.

«Сейчас бывают разные ситуации, но я не думаю, что у меня были такие финансовые проблемы. В настоящее время источник существования есть. Автотранспортом» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«До сих пор у меня было очень хорошее состояние. Из-за нынешней пандемии, через интернет, я обучаю людей английскому языку. Оттуда я получаю небольшой доход. С помощью этого сейчас существую» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Конечно, сейчас будут финансовые трудности. Я работаю самостоятельно. Это лучше, чем сидеть дома» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я таксую на машине отца. Этого мне хватает» (мужчина, казах, 23 года, Атырауская область).

«Финансовые вопросы я решаю, где-то калым. Друзья знают, что пока я без работы, где-то, что-то если перепадает туда иду. И также вечером, когда машина освобождается также на таксовку выезжаешь и до ночи таксуешь» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я также работаю индивидуально. Благодаря этой работе я самодостаточен. Когда не хватает денег, я получаю их от друзей и родственников. Вот так мы решаем» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Вторую группу составляют молодые девушки, как правило, замужние. Основным источником дохода является заработок супруга, и при возникновении затруднений в большинстве случаев девушки обращаются к родителям. Вместе с тем стоит отметить, что информантки в декрете также стараются помогать и работают дома, предоставляя услуги по приготовлению выпечки, рукоделия и др. При этом все заявляют о наличии финансовых затруднений время от времени, отмечая жизнь от зарплаты до зарплаты, необходимость прибегнуть к заему денежных средств, а также жизнь не посредством и умение планировать свои финансовые расходы.

«Мое мнение – это деньги. Сейчас в связи с нынешним карантином денег больше нет. Но решений много. Теперь я думаю, что можно открыть бизнес на дому, открыть бизнес, сделать что-то поделать, сделать что-то своими руками и продать. У меня работает супруг. Но, несмотря на супруга, я сама пытаюсь найти работу, что-то сделать» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Думаю, что проблемы с финансовыми средствами есть в каждом доме. Но у меня есть свой маленький бизнес. Сидя дома делаю разные подарки» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Мы живем на одну зарплату мужа. Средств... пока хватает» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Мы живем на 42 500 тенге супруга» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Сейчас обеспечивает нас супруг, во-вторых, стараюсь работать дополнительно дома, потому что зарплаты мужа не хватает, так как продукты питания дорогие и коммунальные услуги есть. Также хочется помочь своим и родителям мужа, стыдно постоянно у них просить» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я хочу сказать, что да, я неработающий человек, когда я вышла замуж, мой муж взял на себя всю ответственность за то, что теперь он полностью обеспечивает меня, мой муж, который обеспечивает всех моих детей. Да он говорит мне не выходить на работу, у тебя есть одежда, ты ешь, у тебя есть дом, у тебя есть машина и, иногда говорит, выходить на работу» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я сейчас живу на финансовые средства супруга. В принципе, все равно не будет так, как ты самостоятельно зарабатываешь. Бывают трудности. Когда мне нужны вещи, тогда мне бывает трудно. Но мы вместе осилим. Супруга уведомляю, говорю. Так мы вместе решаем» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

«Мы живем на средства мужа и у нас есть общага, ну то есть комната, которую мы сдаем. То есть денег вроде бы достаточно, но все равно прихотей больше, наверное, всяких разных. Ну не знаю, мне кажется мы живем не по средствам. Потому что мы многого хотим, все делаем, что хотим, ну а в конце ждем зарплату или ждем деньги, когда поступают. Вроде бы много денег, но все равно не хватает. Можно сказать, так» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, мы ждем от зарплаты до зарплаты. Радуемся получению зарплаты. Все покупаем, потом опять ждем. Думаю, у всех так. Живем на зарплату супруга. А когда не хватает берем в долг» (женщина, казашка, 26 лет, Нур-Султан).

Третья группа молодых людей находится на финансовом обеспечении своих родителей и соответственно при возникновении материальных затруднений их, как правило, решают родители. Здесь вновь проявляется зависимость молодежи от взрослого поколения семьи не только в финансовом плане, но и морально-психологическом.

«Если говорить о финансовом благополучии, то да, мы не бедствуем, и мои родители меня пока

обеспечивают, пока я не найду себя в жизни, не поступлю в университет. Они пообещали мне поддержку во всех сферах моей жизни» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Мои проблемы решают родители. Они мне помогают и финансово, и морально, и во всех аспектах. Я обращаюсь к ним» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Я живу на деньги родителей. Я живу благодаря им. Бывают времена, когда с деньгами сложно. Тогда отец пытается нам помочь, чтобы у нас не было трудностей» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

«Сейчас я живу на деньги родителей. Бывают финансовые трудности, не могу сказать, что их много. Ведь – это жизнь» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Я считаю, что на данный момент я завишу от родителей, поэтому не могу сказать, что считаю себя материально-обеспеченным человеком. А так, могу сказать, что меня устраивает материальный достаток моих родителей. Финансовые затруднения мы не испытываем» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«На средства мамы, иногда знакомые приглашают присмотреть за ребенком. А финансовые трудности, думаю, бывают у всех. В такие моменты я спрашиваю у мамы и сестры» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

3.3 Уровень протестности

Мнения относительно возможности акций протеста в населенном пункте проживания информантов разделились. Одна часть полагает, что акции протеста невозможны по нескольким причинам. Во-первых, недовольство, имеющееся у населения, как правило, выражается через социальные сети и в группах мессенджеров, и таким образом, реальный выход граждан на улицы маловероятен. Во-вторых, проведение акций протеста опрошенные считают бессмысленным, т.к. не всегда в полной мере имеется возможность высказать свое мнение. В-третьих, масштабные акции протеста также невозможны, так как, зачастую, люди если и высказывают недовольство, то о своих личных или коммунальных проблемах.

«Таких акций протеста в нашей стране еще не было. Об акциях протеста сейчас часто передают через Telegram, Instagram или WhatsApp, а также отправкой письма в акимат. А так, акций протеста не было» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«В нашем селе не будет протестов. Люди часто высказывают свое недовольство через Telegram и WhatsApp» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«В митингах я сомневаюсь, потому что у нас, в Темиртау всё нормально, даже не смотря на довольно плохую экологическую ситуацию, город постепенно развивается и растет, чему я не могу не радоваться» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«У нас в стране нет свободы слова. Насчет митингов – ничего нового не скажу, наше государство пока не готово для таких акций» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Не может быть. Даже если будет, люди останутся внутри, наружу не выпустят. Даже, если выпустят, то никто это не поддержит. Поэтому я так говорю» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Насчет митингов – наше слово вообще не будет считаться, по сути. Это бессмысленно» (мужчина, русский, 25 лет, Карагандинская область)

«Там, где я живу, нет протестов. Если будут, я не буду принимать участие. Причина в том, что сейчас народ свое недовольство пишет в интернете. Через Интернет, Instagram, WhatsApp» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

Другая часть информантов высказалась о том, что акции протеста уже проходят в стране, и соответственно выразила мнение о возможности акций протеста при условии ухудшения социального, материального положения населения и отсутствия адекватной реакции со стороны государства на проблемы народа, а также невозможности обеспечения справедливости, в том числе в сфере межэтнических отношений. В данном ключе подчеркивалось влияние пандемии и проблемы, вытекающие из сложившейся ситуации с коронавирусом (безработица, потеря доходов населения). Кроме того, также отмечались языковая проблема и вопросы этнической дискриминации, в частности в Восточно-Казахстанской области.

«Вопрос ясен. В нашем селе могут быть акции протеста, конечно. Что может меня мотивировать, если ухудшится положение народа, если государство усложнит им возможности зарабатывать, только в том случае, я, возможно, выйду на митинг, протестовать. Расправа над народом, со стороны правительства может послужить толчком к выходу на акцию протеста» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«В моем населенном пункте до этого такого протеста не было. Если будет большое давление сверху, не будет пользы от правительства, во время такой пандемии, конечно, народ поднимется, попросит о помощи. Если в стране все будет спокойно, правительство будет помогать, народ будет доволен. Просто так народ не поднимается, ведь у них есть разные причины» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В нашем селе не было протестов. Но, я думаю, для организации митинга во время пандемии было много причин. Потому что многие люди потеряли работу, а потом остались без денег» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«У меня не было случая, но я слышал от своих знакомых, что при поступлении на работу у них есть начальники, заведующие русские, и там, где работают казахи, казахи обязательно должны говорить перед ними по-русски. Фактически, наш основной язык – казахский. На казахском языке должны разговаривать и русские и казахи. Если мы сами, казахи, говорим между собой на казахском языке, решаем дела, говорят, что русские придираются к ним, говорят, что мы говорим о них плохо, так как не разговариваем на русском перед ними, кажется, русские притесняют их. Мне кажется, что даже когда ты идешь в магазин, казахи говорят, что если ты не русский, то некоторые слова произносишь неправильно» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область)»

«До сих пор в стране, в нашей стране митингов не было. Основная причина в том, чтобы не «съесть» деньги народа. Например, сегодня, как выразился один тележурналист, 30% зарплаты людей, не знающих казахский язык, нужно отчислять, удерживать. Не думаю, что он прав. Потому что у нас в стране очень много людей, точнее, много национальностей. Думаю, это основная причина» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Ну я думаю, конечно возможно. Из-за финансовых трудностей, мне кажется. Ну, людей можно просто довести до этого, если как-то финансово не помогать. Ну как бы... я думаю, что у нас люди добрые, хорошие люди, но если у них финансово будут проблемы, то там уже все будут злые и может быть будут какие-то конфликты. Поэтому, да, я думаю это возможно» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Про акции протеста – я считаю, что они возможны. Но людям это не нужно. Они знают, что правительство закроет на это глаза, их разгонят, и всё останется, как было» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

«Так... ну у нас в стране кажется постоянно акции протеста происходят. Особенно многодетных мам. Ну что может побудить на это – это скорее всего финансовая часть, безработица, ну у кого-то большие кредиты. Чтобы погасить хотя бы половину, мамочки у которых много детей... ну

реально не хватает. Вот. Ну сама бы я, конечно, не пошла бы. Не знаю, пока меня это не волновало» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

Говоря о личном участии, большинство молодых людей из категории NEET ответили, что не примут участие в акциях протеста, при их возникновении, что объясняется нежеланием быть вовлеченным в протесты, отдаленностью от проблем протестующих, сомнением в эффективности и полезности подобных акций.

«У нас в сельской местности таких мероприятий не проводят, митингов. Я не собираюсь лезть в такие дела» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Не думаю, что будет акция протеста. Если будет, я не буду участвовать» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Я сам не выйду на акцию протеста, я не из такой категории» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Время как говорится золотое, и цель поставлена, и нужно решать. Поэтому внимание уделять акциям, которые в будущем будут либо нет, пригодятся либо нет, приведут к результатам либо нет, время свое на это тратить не хочу, поэтому категорически на это не обращаю никакого внимания» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Ну да, они у нас не только возможны, но и проходят. О них слышно. Сама бы я не участвовала. Меня вроде не касались эти финансовые проблемы, так чтобы я в них участвовала» (женщина, русская, 16 лет, г. Нур-Султан).

«Где бы это ни было, я не смогу выйти и не выйду» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

«А по поводу митингов – я просто не вижу в них смысла. Потому что я со всеми согласна, у нас такое государство, которое не готово к этому. Поэтому смысла в них я не вижу» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Например, я не думаю, что выйду сама. Сами доводят народ до этого, поэтому думаю, есть такие, которые выйдут. Но я сама стараюсь не вмешиваться в такие дела» (женщина, казашка, 28 лет, Нур-Султан).

«Я не выйду, не нужно. Но есть недовольство внутри. Как сказал Мейржан, во время выборов все вранье, к примеру, но если мы скажем все вранье, мы же знаем, что будет в итоге» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Небольшая часть информантов все же высказалась о возможности личного участия в акциях протеста, если будут задеты вопросы социально-экономического благополучия населения, а также личные интересы и интересы родных и близких. Вместе с тем стоит отметить, что проявление недовольства возможно не только посредством участия в акциях протеста, но и эмиграции, то есть переезда из страны.

«В населенном пункте, где я проживаю, акций протеста не было и если ухудшится положение населения, то народ, возможно, выйдет на акцию протеста и я, возможно, присоединюсь. Вполне, возможно по этой причине» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Протестных акций не было, но может быть. Потому что во время выборов или при посещении государственного учреждения, мы сталкиваемся с разными трудностями. Это со стороны государства. Почему такие проблемы не решают, почему не отслеживают, не уделяют внимание? О таких случаях слышим и от близких. Такое возможно. Однако, такого еще не было. Если будет, то возможно, приму участие» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я не думаю, что это произойдет в нашем селе, даже если будет, я не выйду. Потому что мне это не нужно. Если это коснется моих родственников, возможно, я выйду, а так не выйду» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

«Я не хочу заморачиваться на такие проблемы. Как сказал только что Нурлыбек или кто, Нурбол, как сказал Нурбол, если там будут мои близкие или семья, то я бы принял участие» (мужчина, казах, 17 лет, Туркестанская область).

«Я понимаю, что у нас такое время, свободы слова нет. Будь у нас свобода слова, какие-то протесты, я бы, может быть и вышел. Но я вижу, что не получится даже выйти, потому что у нас нет свободы слова. А так, конечно, в стране что творится, не всё благополучно. Поэтому такой поток людей старается уехать отсюда. Потому что даже если здесь ты обучишься, какой бы крутой специалист ты бы не был в своей сфере, здесь ты ничего не добьешься. Либо зарплата, либо тебя не возьмут, потому что у тебя нет знакомых, либо родственников, которые тебя подтолкнут. Поэтому я хочу уехать отсюда и добиться чего-то. Хочу уехать отсюда, правда. Уже давно» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Там, где я живу, могут быть протесты. Я видел это в прошлом. При каких обстоятельствах я могу пойти на протест? Как только что сказал брат, если будет причинен вред близким. Как сказать, протест – это жизнь людей, которые открыты как на ладони государству. Если каждый человек будет работать по специальности, скорее всего, не будет акций протеста. Протесты, в основном, связаны с финансами, с помощью государства, как я слышал, это дело людей, которые привыкли обращаться к государству» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

Выводы

Наиболее актуальные проблемы для не занятых, не обучающихся молодых казахстанцев лежат в плоскости трудоустройства, материальной обеспеченности, которые обусловлены сложившейся эпидемиологической ситуацией в стране, коррупцией и nepотизмом, в целом, дефицитом рабочих мест для молодежи, в том числе по специальности обучения. С другой стороны, часть молодых людей нацеленных на получение образования и соответственно не сталкивающиеся с вопросами трудоустройства, не имеют проблем как таковых, так как находятся на полном обеспечении родителей.

Молодежь NEET также демонстрирует удовлетворенность своим материальным положением. Здесь стоит отметить, что при отсутствии постоянной занятости, большинство молодых людей имеют подработку, либо заняты на временной, сезонной работе и соответственно имеют определенные доходы. Девушки в декрете зависят от заработков супругов по большей части, хотя также используют возможности для дополнительного заработка посредством Интернет-продаж товаров и услуг. Однако молодые семьи все же испытывают определенные финансовые трудности. Родители и друзья являются поддержкой молодых людей и в финансовых вопросах, и в решении возникающих проблем.

Уровень протестности среди молодежи категории NEET можно охарактеризовать как низкий. Так, большая часть не примет участие в различного рода акциях протеста по причине отсутствия желания, отдаленности от целей и лозунгов протестующих, сомнения в их эффективности. Однако участие не исключается при возникновении проблем, затрагивающих личные интересы, либо интересы родных и близких.

4. Взаимодействие с общественными институтами

4.1 Осведомленность и участие в молодежных организациях

Низкий уровень информированности молодежи о возможностях в сфере занятости, а также низкая узнаваемость программ и проектов поддержки выступают одними из барьеров трудоустройства молодых людей¹⁰. Как показало исследование, большая часть молодежи NEET не участвует в деятельности молодежных организаций по нескольким причинам: не знают о таковых, молодежные организации отсутствуют в населенных пунктах проживания молодых людей, они не вызывают интерес, а также информанты не видят смысла своего участия, так как подобные организации слабо организованы.

«В нашей сельской местности такого нет. Сам я в нем не участвовал» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Меня такие организации не очень интересуют» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Нет, я как-бы участия ни в чем не принимал, ну, только если сбор средств каких-то, там на лечение кому-нибудь, там, сдать кровь, только так» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Я никогда не участвовала в организациях и молодежных объединениях, даже никогда не интересовалась, не знаю какие есть» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«В молодежных организациях я, к сожалению, не участвую, честно сказать не вижу такого большого смысла, потому что они не очень централизованы, и вообще, не организованы» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

Однако все же небольшая группа молодых людей имеет опыт участия в молодежных объединениях, но в большинстве случаев участие имеет эпизодический характер. Как правило, молодые люди принимали участие в волонтерских инициативах, как посредством студенческих, школьных организаций, так и самостоятельно, объединившись с друзьями-единомышленниками. Непосредственно участники молодежного движения, объединения, которые состояли в организации определенное количество времени, отметили ее эффективность, но вместе с тем указали, что существуют и недочеты в ее деятельности.

«В таких общественных организациях я, конечно, участвую. Например, было EXPO, EXPO-2017. Я тогда прошел кастинг, чтобы быть волонтером, но тогда, в связи с личными проблемами, не смог пойти. А также был волонтером в других местах, участвую во многих мероприятиях» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Конечно, участвовала. Я участвовала. Я участвовала во время учебы. Я также принимала участие в прошлом году. Так мы волонтерим вместе с друзьями» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Когда мы были в общественной организации, мы сформировали группу друзей и знакомых и занялись новой благотворительной деятельностью. Нуждающимся делали добро, во время оразы доставляли продукты, так было» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

«Да, я участвовала в деятельности общественных организаций, молодежная организация на при-

¹⁰Kutsyuruba, Benjamin & DeLuca, Christopher & Butler, Alana & Godden, Lorraine & Youmans, Alexandra & Hussain, Alicia & Stroud Stasel, Rebecca & Shewchuk, Samantha & Coe-Nesbitt, Heather. (2019). Needs of NEET youth: Pathways to positive outcomes. Электронный ресурс: <https://educ.queensu.ca/sites/webpublish.queensu.ca/educwww/files/files/NEET%20Literature%20Review%20Approved%20June%202019.pdf> [Дата обращения 12 ноября 2020 г.].

мере «Жас улана», я считаю деятельность эффективной, но в каких-то местах есть пробелы, недочеты, которые нужно и можно улучшить» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

Несмотря на слабую вовлеченность, молодые люди все же осведомлены о молодежных организациях, государственных молодежных инициативах («Жасыл Ел», «Жас Улан», молодежные ресурсные центры в регионах), партийных проектах («Жас Отан»). Судя по ответам молодых людей, они не в полной мере понимают суть и содержание деятельности молодежных объединений и не отличают их от государственных молодежных программ. Говоря о молодежных объединениях, в большей степени информанты слышаны о различных волонтерских движениях, проектах, при этом сами, как правило, участие в них не принимали.

«Я много слышал. Организуют что-то типа такого, но я еще не участвовал, планирую принять участие» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я тоже слышала, но не участвовала» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Например, есть Молодежный ресурсный центр, который приглашает, например, студентов, безработную молодежь, также работающую молодежь, быть волонтерами, к волонтерской работе. Например, у нас есть такие волонтерские организации в селе Касым Кайсенов Уланского района, есть волонтеры, до 90-100 детей, которые помогали с дезинфекцией, перевозили еду во время карантина и раздавали маски по домам. Например, в зимнее время они помогают одиноким пожилым людям чистить снег, с домашними делами, это, по-моему, правильно, потому что это помогает получить опыт, но я не участвовала в этом. Но видя таких молодых людей, начинаешь интересоваться, хочется поучаствовать. Быть волонтером, не зависит от возраста, молодой ты или пожилой, делают то, что под силу. А о других делах организации я не знала и не участвовала» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«К сожалению, ни в каких молодежных движениях и организациях я не состою и не участвовала, но у нас в поселке есть группа волонтеров – школьники, которые помогают пенсионерам, есть ребята, которые помогают животным. И если это можно считать за молодежную организацию, то их я знаю, но к сожалению, не припомню официального названия их волонтерского клуба» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Меня зовут Жанерке, когда говорят о молодежных организациях, в основном сейчас это волонтеры. Они, в основном, находятся вокруг университета, колледжа, школы и в молодежных организациях. Команда Тимуровцев, волонтеры помогают пожилым и нуждающимся семьям, идут к ним домой, по хозяйству помогают, знаю такие организации и поддерживаю их» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Я знаю только такие молодежные организации, как «Жас Отан», «Жас Қанат» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Среди молодежных организаций, избранных Президентом, мне известны организации «Жасыл ел», «С дипломом в село!». А с нынешней пандемией, они занимаются волонтерством, сами помогают людям» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Ну у нас организовывали благотворительные фонды всякие. Ну вот ассоциация «Болашак» и все что связано с ней, мы в ней участвовали. На 9 мая ездили к ветеранам» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Я знаю молодежный центр Отырарского района, он относится к акимату, организовывает различные праздники, привлекает людей к искусству и спорту, организует разные мероприятия. Как айтыс, например, но вроде еще слабовато, но я еще ни в одном из них не участвовал» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

С другой стороны, среди молодежи категории NEET выделяется группа, которая не осведомлена о деятельности и существовании молодежных объединений, и соответственно затруднились определить их эффективность.

«Так, в молодежных организациях я не участвовала, и тоже какие они есть не знаю» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я не присутствовала и не слышала, я знаю только, что этот год был годом молодежи» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я тоже не слышал и не участвовал в их мероприятиях, поэтому эффективна или неэффективна их работа, не знаю, так как не участвовал» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Ну я не участвовала ни в каких общественных организациях и про молодежные организации я тоже не в курсе» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Я таких организаций не знаю» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Я никогда не слышала об организациях, которые помогают молодежи» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

При этом большинство считает подобные объединения полезными для молодежи и страны в целом. Здесь стоит отметить, что поддержку и интерес со стороны молодых людей категории NEET вызывает именно волонтерство и непосредственно участники подобных акций, как люди приносящие пользу обществу.

«Я считаю правильным участвовать в такой волонтерской работе, потому что это помогает получить жизненный опыт. Я никогда не участвовал, но мне интересно, когда я вижу таких молодых людей. Быть волонтером не зависит от возраста, думаю, кто на что способен, так и помогает. А в других мероприятиях организации не участвовала» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я их поддерживаю. Мы видим. В Instagram также много молодых людей сейчас помогают пожилым, одиноким людям, например, многодетным. Так как я все это вижу, я поддерживаю всех» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

В плане стимулирования со стороны государства молодежных организаций абсолютное большинство молодых людей поддержали идею, подчеркивая, что государство должно особое внимание уделять молодежи, так как это будущее страны. Акцент поддержки должен быть обращен в область финансовой помощи: оказывать финансовую поддержку молодежным организациям, организовывать тренинги по предпринимательству, снизить налоговые ставки для молодых бизнесменов, ввести бесплатное образование. Для стимулирования участия молодых людей в волонтерстве предлагается ввести оплату в виде премии за участие, а также засчитывать его в качестве стажа. Дополнительно отмечалась необходимость поддержки спортивного движения в Казахстане.

«Я говорю, например, что волонтерам ничего не платят, они просто помогают, чем могут, их считают волонтерами, молодыми волонтерами, но я думаю, что, если бы они зачитывали в качестве трудового стажа их труд. Я лично считаю, что, если бы добавили это к трудовому стажу, помогали финансово, даже если не было бы зарплаты, в качестве помощи помогали бы» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, я думаю, что государство должно помочь. Потому что будущее в руках этих молодых людей» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«А про государство, да я считаю, что оно должно стимулировать, но мне кажется, в наше время

сейчас стимуляция для молодежи – это только в деньгах, и все, а так я даже не знаю» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Думаю, это в основном финансовая ситуация, потому что в молодом возрасте есть идея, есть фантазия, есть сила, есть мужчина, если в этом молодом возрасте получать помощь, с этой стороны нужно поддерживать молодежь» (женщина, казашка, 28 лет, Нур-Султан).

«Да, конечно, я думаю, нужно помогать. В настоящее время молодым людям нужно предоставлять бесплатное образование, в настоящее время стоимость обучения очень высока» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Конечно, правительство должно помочь. Молодым, общественникам, волонтерам, специалистам должны помогать и чем больше им помогают, тем более мотивированными они становятся. Конечно, сейчас помогают, но этого очень мало. Если бы правительство помогало, если бы оно принимало законы для поддержки молодежи. В таком случае думаю, было бы правильно» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Государство, конечно, обязательно должно стимулировать подобную деятельность, помогать молодежи в этих вопросах, так как вот эта наша группа поселковая, они волонтеры, они работают не за деньги, они работают просто для того, чтобы помочь своим близким или просто окружающим, и соседям. А государство, конечно, несмотря на то, что 2019 год был Годом молодежи, к сожалению, особых улучшений, в работе волонтеров я не заметила, так как это, ну как-то мимо прошло что ли, вот. Ну а стимулировать они, оно – государство должно конечно же» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я думаю, государство должно стимулировать, помогать молодежи, то есть молодежь – это будущее страны, и мы на нее должны надеяться» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Мне кажется помощь обязательно должна быть. Ну я думаю в плане спорта. Почему у нас спорт вот не так развивается, как в других странах. Например, хотелось бы видеть больше бойцов и в футболе, чтобы нормальные были, чтоб в лигу чемпионов могли попасть. Мне кажется, все же когда-то они были детьми, была бы поддержка еще в детстве с раннего возраста, тогда бы мне кажется, они достичь могли бы высот» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Они должны вкладывать в это. Сейчас посмотрите какие у нас тренды?! Тренды идут с запада, K-POP так вроде корейская группа. И вот эту деятельность надо рекламировать больше в нее вкладывать, чтобы дети видели никаких там всяких корейских, а именно от государства. Тоже стремились, тот же даже спорт, правильно говорит. Будут больше показывать спортсменов, будут дети это видеть и соответственно помогать, потому что дети, они копируют то, что делают взрослые. Если это все показывать, они это все будут копировать и это даст результаты» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я тоже думаю, что поддержка нужна. Государство должно такие организации создавать, чтобы помогать студентам, потому что уже с университета некоторые студенты что-то создают или бизнес свой открывают. И вот начинающим бизнесменам помогать. Налоги уменьшить, в этом плане» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

4.2. Осведомленность и вовлеченность в государственные молодежные программы

Относительно государственных молодежных программ, в целом, молодые люди осведомлены о наиболее крупных и популярных проектах – «Болашак», «Жасыл Ел», «С дипломом в село», «Молодежная практика», которые реализуются на протяжении длительного времени. При этом большинство высказало безусловную поддержку подобным проектам.

«Что касается программ господдержки, мне известна только программа «Болашак». Считаю, что в Казахстане эта организация, которая помогает поступить в престижный вуз, на бакалавриат и магистратуру. В частности, это программа для людей, которые хотят обучиться зарубежом» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я тоже вроде только знаю программу «Болашак», программу «С дипломом в село», программу «Молодежная практика» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«С этой стороны, есть «Болашак», «С дипломом в село» и молодежная работа. Например, «Жасыл ел», в течение трех месяцев, во время каникул предоставляет возможность работать на общественных работах. Это знаю и считаю правильным» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Есть программы, к примеру, где можно зарегистрироваться в Центре занятости и пройти 6 месяцев практики. Благодаря этим программам, многие молодые люди устроились на стабильную работу, а с помощью программы «С дипломом в село» многие получили подъемные, взяли кредиты и приобрели себе жилье. Поэтому считаю, что таких программ должно быть больше» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«В настоящее время государство оказывает большую поддержку молодежи и реализуется множество программ, таких как «С дипломом в село», «Серпін», «Молодежная практика» и «Жасыл ел». Все они, в целом, полезны для молодежи» (женщина, казашка, 20 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Для молодежи их много, теперь у них своя швейная фабрика, небольшая кондитерская, например, сельское хозяйство» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

Однако все же для определенной части молодежи NEET Казахстана характерно невладение информацией о государственных программах для молодежи.

«Не участвовал» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я не участвовал в таких проектах» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В таких программах не участвовал» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Нет, я не знаю никакие программы» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Я тоже не знаю» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

Среди участников исследования были те, кто непосредственно участвовали в подобных программах, отметившие пользу от полученного опыта: в трудоустройстве, приобретении опыта самостоятельного заработка.

«Я проходила стажировку в партии «Nur Otan», многому научилась, ознакомилась с проблемами людей, которые обращались в партию, в основном, это продвижение очереди на получение жилья, потом многодетные матери, например, что они не получают помощь от государства и другие. Также видела какие виды работ делает партия «Nur Otan», для меня это жизненная практика и опыт для будущей работы» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я работала в этом году по этой программе «Жасыл ел» и считаю, что это было для меня одним из достижений. Я получила собственные средства благодаря этой работе и внесла свой вклад в развитие района благодаря этой программе. И думаю, что, если бы эти программы развивались дальше, например, оказывали бы финансовую помощь молодежи» (женщина, казашка, 20 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Через колледж я пошла в известную молодежную организацию «Атамекен». Там нужно было заполнить анкету. То есть, что нужно населению в настоящее время? Я участвовала в опросах, как,

что лучше открыть, то есть чего не хватает в своем населенном пункте. И год назад я работала в «Жасыл ел» почти месяц» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

Высказывались и негативные моменты участия в программах от государства: не всегда по завершению участники могут найти работу; отсутствие полной и открытой информации о проектах; слабое разъяснение условий участия и открытости процедур приема. Стоит отметить, что негативный опыт приводит к отрицательной оценке и разочарованию не только конкретными программами, но и всеми инициативами и усилиями государства в молодежной сфере.

«Я должна сказать, что, когда я закончила обучение 5 лет назад, я собиралась поехать в Курчумский район по программе «С дипломом в село». Я поехала туда, получила свой документ и получила свой диплом, и когда я обратилась в акимат, мне там сказали, что нужна прописка, 3 года проживания здесь. Я проживала в Усть-Каменогорске и у меня там не было прописки. Я им сказала, что по программе «С дипломом в село», для специалиста, приехавшего из города в село, ему предоставляются жилье и работу. Но акимат, как мне кажется, не хочу говорить плохо, помогают родственникам, в таких делах. Не верю такому» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, молодежная практика хорошо продумана государством. Для молодежи продумана молодежная практика. Но даже в большинстве случаев им трудоустроиться трудно. Есть еще, но сейчас, честно говоря, не припоминаю» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Да, конечно, это помогает каждому студенту, помогает получить образование. Мне кажется, каждый мечтает попасть зарубеж, отучиться, путешествовать, увидеть что-то новое, открыть для себя что-то новое, пообщаться с иностранцами. Если получится, то поехать обратно работать. Конечно, это эффективно. Или у нас в Казахстане можешь получить хорошую работу. Статус конечно выше будет» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Некоторые молодые люди хотят начать бизнес. Какие есть меры поддержки, какая помощь оказывается, если бы об этом открыто говорили и по телевизору показывали бы, например, говорили через Instagram, вк, где много людей находится, рекламу делали бы, говорили бы вот так мы оказываем помощь, сделайте так, потому что мы многие не знаем, почему? Потому что отсутствует информация об этом, устно говорится, никто не понимает, к примеру, было бы разъяснение с помощью видео. Короткие ролики о том, как открыть тот или иной бизнес, к кому обратиться, какие документы необходимы, куда именно пойти, чтобы дали разъяснение. Молодежь дальше уже знала бы куда обращаться, чтобы открыть бизнес. Сейчас никто не знает, что есть, чего нет, в одно место идешь, направляют в другое, в акимат идешь, также направляют в другое место, вообще не понятно, поэтому никто не знает, что есть для поддержки молодежи» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, я считаю, это эффективно. К нам в село приехал мужчина по программе «С дипломом в село», научил многому, например. В этом случае, считаю эффективным» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

Вместе с положительной оценкой реализации данных программ молодые люди высказывали идею о необходимости дальнейшей поддержки молодежных программ, активизации участия молодежи, особенно в сельской местности, а также учитывать мнения молодых людей при разработке новых и развитии уже существующих проектов.

«Я считаю, что такие молодежные программы очень эффективны. Я тоже хочу, чтобы таких программ было много» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«В настоящее время необходимо активизировать молодежь. Им нужно сделать предложение. И следует рассмотреть их точку зрения, мнение» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Хорошо, что таких программ много в сельской местности. Хочу, чтобы их было много в сельской местности» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

Отдельно высказывались предложения по улучшению молодежной практики. Так, информанты предлагали увеличить время прохождения практики до года, повысить оплату, а также улучшить механизмы по трудоустройству молодежи по окончании участия в программе.

«Думаю, было бы эффективнее изобрести более качественную финансовую помощь молодым людям, то есть повысить зарплаты молодых людей, у которых есть небольшой опыт практики. Считаю, что если человек, получит хорошую зарплату и опыт, у него возрастет мотивация устроиться на хорошую работу» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Что касается молодежи, то я считаю их эффективными. Думаю, как их улучшить, а также по программе «Молодежная практика», о которой мы говорим, например, нужно улучшать полностью. Потому что, по мере развития программы «Молодежная практика», было бы лучше трудоустроиться дальше по этой программе. Было бы хорошо, если бы улучшили в этой части» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я хотела бы добавить, что, насколько мне известно, новая молодежная практика, срок молодежной практики составляет 6 месяцев. Думаю, что надо продлить на 1 год, потом увеличить их зарплату и обеспечить постоянной работой граждан, прошедших эту молодежную практику» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Я думаю, что это эффективно. Но, по-видимому, больше внимания уделено образованию. Постоянную работу также надо рассматривать» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

Выводы

Осведомленность и вовлеченность молодых людей категории NEET в молодежные организации находится на низком уровне. В большей степени молодежь знает о волонтерских организациях и участвовала в их деятельности в период обучения в школе, университете. Таким образом, более взрослые парни и девушки и вовсе остаются за пределами охвата молодежных объединений.

Ситуация с государственными молодежными программами обстоит лучше, то есть, в целом, молодежь NEET владеет информацией о крупных программах поддержки молодежи со стороны государства и некоторая часть принимала в них участие, однако среди молодых людей категории NEET выделяется группа, которая не знает о существовании программ и соответственно не охвачена государственной поддержкой.

При этом абсолютное большинство молодых людей выступают за реализацию подобных программ и оказание поддержки государства молодежным организациям.

5. Отношение к девиантному поведению молодежи категории NEET

5.1 Отношение и оценка распространенности антисоциального поведения

Абсолютное большинство молодежи NEET отрицательно относятся к антисоциальному поведению в любом его проявлении и считают, что государство должно предпринять определенные шаги в борьбе с ним. Наиболее негативную реакцию вызвали наркомания, игровая зависимость и проституция. Вместе с тем высказывались мнения о том, что курение и игровая зависимость – это личный выбор каждого и в большей степени приносят вред только самому человеку, в то время как другие виды девиантного поведения опасны для социума.

«Я против всего. Думаю, самое страшное – это наркомания и проституция. Я против» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Я против всего, что говорится. Особенно к последним, пристрастие к азартным играм и проституции» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Сегодня мы видим много азартных игр, что приводит к множеству новых плохих ситуаций. Наркомания и проституция становятся частью игорного бизнеса» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Среди них я больше всего против букмекерских игр, карточных игр, курения» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«В настоящее время очень распространены наркомания, коррупция и проституция, в том числе девушки, которые категорически против проституции» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я конечно негативно отношусь ко всему этому. Наиболее негативно отношусь к наркомании, потому что это убивает» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я отношусь к хулиганству и наркомании плохо, потому что это противозаконно, да. К курению и игровым каким-то...ну, игровая зависимость, я не знаю насколько сильно это мешает обществу. Люди сами выбирают что им делать. Ну естественно это губит здоровье. Это все плохо» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Я отношусь отрицательно, но при этом я считаю, что, например, то же самое курение и игровая зависимость, исключительно игровая зависимость, это выбор лично каждого человека, который никак не может вредить обществу, но вот хулиганство, например, проституция, наркомания – это уже приносит какой-либо вред обществу. Для меня неприемлемо, наверное, наркомания и проституция, и хулиганство» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я думаю, что на сегодняшний день самая первая проблема – это наркомания. Так как человек, который курит анашу, не может себя контролировать, поэтому он может пойти на все. Возможно, убьет человека, возможно, что-то другое, другое... Наркомания!» (женщина, казашка, 16 лет, Туркестанская область).

«Я против азартных игр, я против курения, я против наркомании и алкоголизма в общем. Бывает, когда с друзьями встречались, встретиться, там выпить пивка, такое было конечно. Я категорически против плохих привычек, курения, сам не курю. Это здоровье, это мое здоровье, это здоровье окружающих, поэтому не курю и негативно отношусь к этому» (мужчина, казах, 28 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, отношусь крайне негативно. Самое худшее, мне кажется, наркомания» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

В Казахстане среди молодежи, по мнению информантов, в большей степени распространены наркомания, хулиганство, алкоголизм, а также игровая зависимость. Относительно игровой зависимости участники выразили обеспокоенность ростом зависимости среди молодежи за счет легкой доступности игровых автоматов. Также поднимались вопросы зависимости детей от компьютерных игр, распространенности курения среди девушек.

«Конечно, я думаю, что все эти проблемы, о которых говорили, не правильны. Среди них, самые плохие, это наркомания и проституция. А проблема наркомании, особенно хулиганства, распространена среди молодежи во многих регионах. Считаю, что государство должно принять эффективные меры для решения этих вопросов и предотвращения их развития» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я против всего этого. И это проституция, продажа своего тела и наркомания, которые сегодня так распространены. Им нужно принять закон о продаже тела. И пока я учился, я познакомился с несколькими людьми, которые занимались наркотиками. И я против всего этого» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я считаю, что среди молодежи распространены, обычно, курение, хулиганство и наркомания, но никак не проституция» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я, вообще, тоже отношусь отрицательно ко всему этому, так же, я считаю, что самые распространенные среди молодежи – это хулиганство, наркомания, курение, полностью могу согласиться с Лерой, что проституция, ну, среди молодежи не так сильно пользуется спросом, а больше всего неприемлемо, конечно, это наркотики, наркомания, вот» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я вообще не приветствую все из перечисленного. Много алкоголь выпивают. Я вообще не воспринимаю таких людей. Это неправильно» (женщина, русская, 16 лет, г. Нур-Султан).

«Игромания, скорее всего. Я видела как дети, в основном парни ставили ставки в «Олимпе». Да они зарабатывали, это было своего рода как заработок. Там хорошо зарабатывают, кстати, и это их затягивало, азарт. Легкие деньги также притягивают» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Да, я соглашусь с участницей, что сейчас игромания больше распространена. И плюс еще игромания, в том плане как компьютерные игры, знаете да? Когда люди в компьютер играют... как бы игромания в целом, я считаю» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Ну среди моих знакомых нет, никаких проблем не было, поэтому я думаю, что среди молодежи младшего поколения, школьников, я думаю, игровые, ой компьютерные игры распространены. Игромания проблема для младшего поколения» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Среди всех проблем, о которых мы говорили, все они нехорошие. Но, среди всех, считаю самым опасным является алкоголь. Наркомания, алкоголь, широко распространены среди молодежи. Это зависит от окружения человека» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Вы имеете в виду, что это широко распространено? Думаю, хватит, наркомании, проституции и курения. Курение широко распространено не только среди мужчин, но и среди женщин, и существует большая зависимость от него» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Я думаю, что среди молодежи сегодня много чего есть, например, пьянство и курение» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

5.2 Причины и факторы влияния

Основные причины распространения девиантного поведения среди молодежи, по мнению информантов, лежат в области семейных отношений, отсутствии моральной поддержки, понимания, любви в семье. Молодые люди особо подчеркивали важность воспитания в семье и проявления родителями внимания к ребенку, отмечая, что в стремлении заработать, отдохнуть от семейных обязанностей, ответственности, родители забывают о необходимости разговаривать, проводить время с детьми и прививать определенные нормы поведения.

В данном ключе также упоминалось влияние окружения, друзей. Далее следуют финансовые проблемы, которые толкают молодых людей в сторону зависимостей.

Кроме того, участники обсуждений отмечали проблематику ранних браков, когда молодые люди не готовы брать ответственность за себя и супругов. Государство также, по мнению информантов, несет ответственность за распространение антисоциального поведения, так как неэффективно борется с пагубным поведением молодежи, в особенности в регионах.

«По моему мнению, на поведение молодежи, влияют, как принято, не только родители. Допустим родители бывают такие, что они работают. Очень много работают. Они с утра до вечера на работе или что-то еще. И в такие моменты человека воспитывает окружение, где он находится, школа, какие-то друзья со двора. Если он попал в хорошую школу, в хороший класс, то ему повезло. Если в плохой, то соответственно какие бы не были хорошие родители, как бы они не пытались его воспитать, он будет таким какое у него окружение» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«По-моему, в первую очередь общество делает и создает личность из человека, и наверное, здесь главную роль играет психология, семья и общество» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Еще, я хотел бы сказать, что государство тоже виновато, потому что в отдаленных регионах, вот в Майкудуке, в Пришахтинске, там еще где-то, очень слабо развиты спортивные секции, там, какие-нибудь кружки, художественные там, музыкальные. Если бы молодежи было бы чем заниматься, может быть и сократился бы процент хулиганства или курения, ну, в общем, все в таком роде» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«Далее, ну, все они для меня неприемлемы, но среди молодежи они, конечно, широко распространены, так как с этим особо не борются, а если и борются, то на их месте обязательно появляются новые, и в первую очередь на поведение молодежи влияет окружение, то есть родители, воспитание родителей, либо плохие компании, либо плохие знакомства, они конечно же влияют на поведение подростка, и, ну как-то так» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Из-за нехватки денег, ведь, они делают это потому, что у них нет денег, никто не делает это добровольно, поэтому я против» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Например, я считаю, что парни идут из-за сытости, девушки из-за нехватки и потому что они не получали в доме тепла. В основном, к примеру, отцы, братья не знали, что значит баловать, не знали, как проявлять братскую заботу, если бы они открыто разговаривали с сестрами, если что-то сделают не так – кричат, ругают их. А, например, что волнует девочку, что происходит в ее душе, никто не спрашивает» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я думаю, что, объясняя такие вещи молодым людям, не показывая их, например, другим детям, каждый делает то, что видит дома. Они это показывают, когда выходят на улицу» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Мальчики не готовы к семейной жизни, они относятся к созданию семьи, браку как к игрушке.

Например, ладно, некоторые думая создают семьи, другие берут в жены уже беременных, как говорится, когда «молодая кровь кипит», вот так женятся, не содержат семью, не уделяют внимания семье. Через два-три месяца разводятся, а родители для организации свадьбы взяли кредиты. Поэтому, считаю, что мальчиков нужно воспитывать строже, также многие родители не знают, чем заняты их мальчики и чем заняты их девочки. Они считают, желают, во-первых, чтобы главное, их дети были живы-здоровы, во-вторых, мальчиков нужно учить ответственности, что девушка, это чья-то сестренка, оберегаемая дочь, будущая супруга, нужно правильно прививать это. Также и сами они, и мальчики должны помнить о том, что у них есть сестры, матери, тети. Сейчас большинство мальчиков подражают Западу, красятся, носят серьги. Но у каждого есть свой выбор, и я не против этого. Но человек должен иметь возможность получить лучшее для себя и даже если это подражание, он не должен только краситься и носить серьги. Я считаю, что сейчас, глядя на общество, девушек с мужским характером много и парней с женским характером, вот это нужно правильно анализировать» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Детей воспитывает телефон, а не родители, мне кажется. Из-за того, что родители целый день на работе, они предоставлены сами себе. У них куча времени и поэтому в интернете» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Ну в первую очередь, наверное, на ребенка влияют родители. Просто сейчас как все делают? Ребенок плачет, что-то хочет, родители телефон ему дают, чтобы он успокоился, чтобы лишний раз не орал. Он на телефон залипает и все, родители своими делами занимаются. Поэтому, я думаю, родителям нужно, в первую очередь, больше времени уделять воспитанию детей. Та же наркомания, если каждый родитель будет объяснять ребенку с самого детства, что это нельзя. Ну социум, конечно, может повлиять, но если в нем стержень воспитать, я не курю, я это не буду пробовать, то никто мне кажется, человека не заставит сделать это, если сам не хочет. Так что именно воспитанию надо стараться больше времени уделять» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Мне кажется, что тоже родители в основном виноваты. Так как они слишком много иногда требуют от своих детей, дети хотят соответствовать их требованиям. И даже в этом плане идти на не любимую учебу, они заставляют, на гранте, лишь бы поступить, чтобы не напрягать родителей. На это все родители влияют» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

Вместе с критикой молодые люди предлагали определенные решения сложившейся ситуации через развитие спорта, решение вопроса молодежной занятости, оказание финансовой поддержки, организация площадок для молодежи, где они имели бы возможность выразить себя, поделиться своим мнением и переживаниями.

«Я против всего. Чтобы не развивать это, считаю, что для подрастающей молодежи надо организовывать множество спортивных соревнований и не должно быть безработицы» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Я считаю, что для того, чтобы все это свести к минимуму, нужно много идей давать многим молодым людям через работу и финансовую помощь или через новые бизнес-тренинги» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Да, полностью согласна с вами. В общем, некоторые родители говорят, что ладно, дочь как-нибудь заработает на жизнь, а вот лучше помогу сыну, не могу сказать, что у всех так. По-моему, например, если говорить о девиантном поведении, в некоторых случаях, например, подражание, в других странах и среди нашей молодежи также есть, видят к примеру, как курят» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«С этим надо бороться, особенно с зависимостью игровой. Те же самые ставки сейчас на огром-

ном уровне, какие большие конторы у них стоят и они с каждым днем увеличиваются наоборот. Надо что-то делать» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я думаю, что люди в своей среде, то есть друзья, окружение и то, что происходит вокруг, может иметь негативные последствия. В таком случае лучше организовать тренинг, с одной стороны. Также молодежь должна высказывать свое мнение» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

По мнению большинства участников обсуждений, в первую очередь, на поведение молодежи влияет окружение, родители, друзья, знакомые; во-вторых, Интернет, телевидение, социальные сети, которые порой транслируют установки и ценности, не вполне отвечающие нормам морали.

«В настоящее время единственное, что влияет на поведение молодежи, - это Интернет. В разных ситуациях распространение разных видео в Интернете, разные течения, религиозные движения, негативные религиозные движения, негативно влияющие на человеческое поведение, а также просмотр в Интернете вещей, отравляющих мозг, таких как террористы, меняют поведение этих молодых людей. Думаю, это главная проблема» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«И, конечно же, окружающая среда меняет поведение человека, и я думаю, что это социальные сети, которые сегодня меняют многих людей, и многие люди заходят в Интернет, сотку, социальные сети. И окружение, и люди вокруг него, его друзья» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Это окружающая среда. Окружение – это друзья, и в него входит все, что мы видим каждый день» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Телевидение также. Они видят по фильму или в каких-то сериалах кто-то там курит, кто-то там пьет, и поэтому они экспериментируют на себе» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Сами виноваты. Телефон сами даем и уходим, они смотрят там всякое. Сами виноваты, что поделаться теперь» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Конечно, все эти действия для меня неприемлемы, и я считаю, что большое влияние оказывает окружающая среда, вот, родители, то что они говорят не надо, а на себе показывают, то что так можно делать, там, пьют, курят, потому что, ну, нельзя показывать именно плохой пример» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

Выводы

Для молодежи NEET Казахстана характерно резко негативное отношение к любому проявлению анти-социального поведения, в особенности к наркомании, проституции, игромании. Основными факторами влияния выступают отсутствие должного внимания, любви и поддержки со стороны семьи, влияние окружения, друзей, отрицательное воздействие информационного пространства.

6. Досуг и занятость молодежи категории NEET

6.1 Хобби и увлечения

Молодежь категории NEET предпочитает проводить свободное время с друзьями, родными, а также за занятием любимым хобби.

«В свободное время часто уделяю время родителям и друзьям» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«В свободное время часто бываю с друзьями» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Получается в свободное время я гуляю со своими друзьями, мы весело проводим время» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

Молодые парни, как правило, занимаются различными видами спорта, а также уделяют внимание и творчеству: написанию стихотворений, музыке, резьбе по дереву и др.

«В свободное время я люблю заниматься юриспруденцией, футболом, спортом и проводить время со своей семьей» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Мое хобби – это занятие спортом. Волейбол, футбол и др.» (мужчина, казах, 23 года, Атырауская область).

«Да, есть хобби, в основном, нравится играть в футбол, сочиняю стихи, и все такое» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«В свободное время я занимаюсь машиной. Ковыряюсь, что-то чищу, ремонтирую, мою» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«В свободное время читаем книги. Мое хобби, играем дома на домбре» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Если говорить о хобби, то я из дерева делаю различные поделки» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Мое хобби, в свободное время пою песни, караоке и хожу на тренажеры в спортивные учреждения» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я музыкой занимаюсь в свободное время» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«В свободное время занимаюсь написанием цитат» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

Девушки же, как правило, занимаются в большей степени творчеством: пением, рисованием, танцами, читают книги. Замужние девушки, ввиду ведения домашнего быта, свободное время уделяют кулинарии, при этом хобби приносит также и заработок.

«Домашние дела. У меня нет свободного времени, работа по дому. Тогда только кулинария – новое хобби» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Сейчас мы находимся дома, поэтому помогаем человеку, который находится у нас дома. Так как мы женщины, мы делаем работу по дому. Мои хобби – чтение книг и изучение других языков. То есть смотреть фильмы на других языках, смотреть сериалы и изучать эти языки» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«В свободное время читаю книги и пою. Хобби – изготовление видео-рецептов, выпечка тортов» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«В свободное время читаю книги и люблю читать книги по психологии, в изучении английского языка» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«В свободное время стараюсь печь вкусные пирожные дома. В свободное время провожу время за готовкой и чтением книг» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«В свободное время я предпочитаю читать книги и слушать музыку, когда не перепадает ни то, ни то, я гуляю со своими друзьями» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Да есть, я люблю танцевать в свободное время, я так же читаю для себя» (женщина, казашка, 19 лет, г. Нур-Султан).

«Я рисую, пою и все. Мне нравится рисовать» (женщина, русская, 14 лет, г. Нур-Султан).

Дополнительно стоит отметить, что часть молодых людей свое свободное время посвящают саморазвитию: чтению профессиональной литературы, изучению иностранных языков, подготовке к поступлению.

«Да у меня есть хобби. У меня есть много свободного времени сейчас. Я изучаю языки читаю книги» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я помогаю своим подругам, которые у нас учатся, по учебе и по домашним делам, в свободное время готовлюсь к занятиям по английскому языку» (женщина, казашка, 16 лет, Туркестанская область).

«Ну я помимо дома, ребенка и быта я занимаюсь спортом, пробежка. И прохожу курсы по своей специальности» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

Незначительная часть не имеет как таковых хобби, то есть они ничем не заняты.

«Хобби как таковых сейчас нету, не работаю, не учусь» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«У меня, к сожалению, нет хобби. Много свободного времени, я как бы еще не определилась. Пока плохо с этим у меня. Просто я сериалы смотрю» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

6.2 Занятость и вопросы трудоустройства

Относительно занятости большинство участников в той или иной степени работают. Так, определенная часть занята на сезонной работе, помогая на предприятиях знакомых, родственников. Еще одним источником доходов молодежи выступают возможности предоставления различного рода услуг посредством Интернета, которые можно отнести к категории самозанятых: фриланс, онлайн репетиторство, написание научных статей, продвижение собственных продуктов (торты, рукоделие). Другая часть молодых людей занята на временной работе и вынуждены зарабатывать на случайных подработках: частный извоз, предоставление различных услуг.

«Я занимаюсь сезонной работой. Мой дядя забивает корову в селе, а я беру и продаю» (мужчина, казах, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Нет, у нас есть такой объем, например, мы заканчиваем за 3-4 дня, получаем деньги» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Так вот, я занимаюсь сезонными работами, и у меня есть брат, когда мы на стройке строим дом с братом, я таскаю цемент, таскаю кирпичи, я работаю 5 дней, отдыхаю 1-2 дня, вот так с братьями работаю на сезонной работе время от времени» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, у меня работа тоже нестабильная, сезонная работа, то есть сельское хозяйство» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«В свободное время зарабатываю посредством интернета» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«В настоящее время, я фрилансер, зарабатываю сидя дома» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Сейчас это случайные заработки, потому что я преподаю английский через Instagram, WhatsApp. И моим друзьям, и людям, которые хотят выучить английский. Вот как я сейчас зарабатываю на жизнь» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«В свободное время я работаю в магазине, потом занимаюсь продажей косметики в интернет-магазине» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«В настоящее время я безработная. Но я зарабатываю на жизнь из дома. Я делаю разные боксы и пеку торты. Но сейчас у меня есть свое дело. Мне это очень нравится. Но во время пандемии будут сложности» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Пока я без работы. Бывают частные вечеринки, нас заказывают люди по Карагандинской области тут. Тот же Байтерек, Ясная сказка, я провожу там ... бывают заработки там небольшие. Но пока такой стабильной работы нету в данный момент» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Сам, в настоящее время, свободен, но работаю на непостоянной работе» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Пока таксовка, если это можно назвать временной работой, тогда да» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Я не работаю, иногда помогаю в цехе сестры. А так постоянной работы нет» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

«Работаю. Так принимаю заказы. Доставляю, вот так» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Определенная часть участников исследования, только окончившие школу, проживают с родителями, нигде не работают и не думают о трудоустройстве, так как на данный момент нацелены на поступление и учебу.

«Я ничем пока не занимаюсь. Занимаюсь саморазвитием» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В настоящее время я не учусь и не работаю, потому что я не совершеннолетняя, и я пока живу с родителями» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В настоящее время я не учусь и не работаю, потому что я пока что живу с родителями и пока что не ищу работу» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

Небольшая группа участников ответили, что они не работают, не учатся в данный момент. Замужние девушки заняты домашним хозяйством.

«Я пока без работы» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Я не работаю, но раньше работала воспитателем, до замужества» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Я тоже свободна, домохозяйка» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

«До карантина подрабатывала, в частности работала официанткой. Это на день. А в настоя-

щее время дома, без работы» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Свободное время я провожу с женой. Сейчас не учусь и не работаю» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«Нигде не работаю» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

Оценивая удовлетворенность своей занятостью, часть ответила, что вполне довольны, так как некоторые в целом заняты тем, чем им нравится заниматься. Другие отметили, что в сложившейся ситуации главное иметь источник дохода. Третьи, что для устройства на постоянную работу им не хватает компетенций и образования.

«В настоящее время нет ничего общего с преподаванием и моей нынешней работой. Занимаюсь любимым делом, в настоящее время» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Как временное решение, да удовлетворен. Главное зарабатываешь там, не миллионы» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Да, удовлетворен, для устройства на постоянную работу нет образования, знаний не хватает» (мужчина, казах, 16 лет, Туркестанская область).

«Я удовлетворена своей работой» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Да, я тоже удовлетворен, но мне нужно постоянно развиваться, в части образования» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Вторая часть не удовлетворены своим нынешним положением, так как хотели бы работать по специальности и иметь более стабильную работу.

«Конечно, мне не нравится моя работа. Хочется работать по специальности» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Ну, видите ли, я же пока не закончил учебу, не работал по своей специальности. Но если вы говорите про таксовку, честно говоря, нет не удовлетворен. Я работаю просто, чтобы заработать деньги» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Нет, я не удовлетворена. Сейчас хочу устроиться на постоянную работу, но не могу найти подходящую для себя работу» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

При этом большинство или уже находится в поисках постоянного места работы, либо планируют трудоустроиться. Дополнительно участники отмечали, что из-за пандемии COVID-19 поиск работы затруднен, а также наблюдается дефицит рабочих мест в сельской местности и потому они вынуждены искать работу в городах.

«Сейчас, не в ближайшее время, а сейчас, я ищу работу. Хочу, чтобы быстрее нашлась» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Да, в настоящее время ищем работу. Если найдем, устроимся» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В настоящее время ищу работу» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В сельской местности не нашла работу. Поэтому ищу в городе» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

Для молодых людей, уже имеющих свой бизнес или планирующих его открыть, вопрос трудоустройства не актуален, так как они, в первую очередь, хотят развивать свое дело.

«Я сейчас не ищу работу. Потому что я хочу и дальше развивать то, что делаю, как я только что сказала» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Я планирую работать, но не по профессии. Потому что по профессии нужно еще как минимум 3-4 года проучиться в интернатуре. В поликлинике я работать не хочу пока, позволяет мое образование в поликлинике работать. Хочу на следующий год что-то свое открыть» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«У меня есть свой бизнес, я работаю над ним и улучшаю его. Работаю неполный рабочий день» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Как было отмечено ранее, определенная часть участников исследования окончили недавно школу, соответственно главной целью для них является поступление в учебное заведение.

«Мне только 17 лет, и я пока не буду устраиваться на работу, так как закончила школу и, в принципе, пока о трудоустройстве не думаю» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«В ближайшее время нет, я не собираюсь искать работу, пока не отучусь на специальность, профессию свою» (мужчина, казах, 16 лет, Карагандинская область).

«В настоящее время я не учусь, не работаю и на данный момент я не собираюсь искать работу, так как я планирую поступать в университет, занимаюсь саморазвитием» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«Работу пока искать не собираюсь, так как я планирую поступать куда-нибудь. Ну, и в целом, я не хочу работать там, где мне не нравится» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я не буду искать работу в будущем. Поскольку моя цель – поступить в академию, у меня, честно говоря, нет на это времени» (мужчина, казах, 18 лет, Туркестанская область).

Для незначительной части информантов характерна незаинтересованность в поисках работы.

«Пока для поиска работы я ничего не делаю на данный момент, для меня это не очень важно» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

«Я не работаю. Я особо не ищу работу» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

Для девушек, находящихся в декретном отпуске, вопросы трудоустройства находятся на втором плане, так как необходимо совмещать работу с воспитанием детей. Кроме того, дополнительным барьером выступает запрет супругов.

«Вообще у меня своя постоянная работа есть. Ну конечно было бы хорошо, если подработка, но пока не получается найти ту работу, которую я могла бы совмещать с бытом, ребенком. Пока еще буду сидеть дома без работы, опять» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Супруг против» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Ситуация с отсутствием занятости среди респондентов сложилась по нескольким причинам: во-первых, ввиду пандемии многие лишились рабочего места, попали под сокращение и поэтому сейчас не имеют постоянной работы; во-вторых, окончили в этом году учебу и сейчас находятся в поиске места для трудоустройства; в-третьих, многие молодые девушки работали раньше, но ввиду замужества и рождения ребенка сейчас временно не работают, кроме того пандемия также вносит свои коррективы в возможности выхода на работу; в-четвертых, имеют свое собственное дело и не заинтересованы в трудоустройстве.

«Да вообще я планирую и ищу работу, сколько, полгода примерно я работала на постоянной работе, с начала карантина» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я лишился постоянной работы, уволился с марта месяца» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я тоже лишился постоянной работы с апреля месяца, вернее был уволен. С тех пор не на работе. В связи с карантином трудно найти работу. Вот так» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я на постоянной работе работал два года. Уволился в марте месяце. Сейчас ищу работу» (мужчина, казах, 23 года, Атырауская область).

«Я закончила учебу в 2015 году. Как только закончила, сразу вышла замуж. До сих пор не вышла на работу. Сажу с ребенком» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Меня зовут Таншолпан, мне 21 год. В 19 лет устроилась на работу, работала менеджером. Один год работала в этой компании, после замужества, уволилась» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Я работала после университета 2 года, сейчас уже 3-й год сижу в декрете. К сожалению, из-за карантина не получается выйти на работу. Ребенка надо отдать в садик, пока не получается работать» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Во-первых, я закончила учебу в этом году и мне исполнилось только 18 лет. Поэтому, я не работала ни на какой постоянной работе. Только на временной. Потом зарегистрировалась на молодежную практику, ищу работу» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Можно я отвечу, что я вообще не работала. Я только училась, учусь и все» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Я после окончания школы еще не работала на постоянной работе, думала, что поступлю на учебу. Мне тоже 18 лет. Говоря о работе, у меня есть собственное дело. Если говорить о постоянной работе, то это эта работа. Другую не искала» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Сейчас мне 19 лет, не работал на постоянной работе (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

Часть молодых людей среди причин, по которым они не работают уже более 1 года, называли распространенность коррупции на рабочем месте, сокращения рабочих мест.

«Насколько я понимаю, я работал на стабильной работе, на ежемесячной оплате, но в связи с тем, что зарплата была маленькой и невозможно было не участвовать в коррупции... По этой причине не работаю» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Основными барьерами при трудоустройстве являются желание самих молодых людей работать по специальности, что сокращает возможности поиска, а также тот факт, что работодатели запрашивают наличие стажа работы, в то время как выпускники вузов не имеют опыта. Дополнительно также отмечалась низкая заработанная плата, которая зависит от уровня образования кандидата; требование по знанию языков.

«Препятствие в том, что я окончил финансовый институт, при трудоустройстве просят опыт работы, стажа нет. Они не хотят тебя обучать бухгалтерии, на самом деле работа бухгалтерии трудная, и они не хотят этому обучать. Если так посмотреть и зарплата маленькая. Если пойти после окончания колледжа, тем более маленькая, не больше 100 тысяч. А с образованием колледжа только 60-70 тысяч, вот поэтому не хочу работать, лучше так ходить, чем быть бухгалтером» (мужчина, казах, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«В общем, каждый хочет работать по полученной специальности на желаемой работе. Сейчас много преград для трудоустройства молодежи, просят стаж, если примут на работу, то другие препятствия появляются» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Да, я в поисках. Звонят, разные вакансии предлагают, не ту сферу, которая соответствует моему образованию. Нет, мне зарплата не важна, я думаю именно по профессии, чтоб работать. Расту, карьерный рост» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«По специальности препятствие в том, что просят опыт работы. После окончания университета, какой опыт можно набрать?» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Я в настоящее время не работаю по своей профессии. В основном, у меня спрашивают опыт работы и знание других языков. Сейчас в любой организации желательно знать три языка. То есть спрашивают знание трех языков и опыт работы. Это вызывает затруднения» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

При этом многие были бы согласны выйти на работу по рекомендации центра занятости. Мотивацией для молодых людей выступает необходимость содержать семью, облегчить финансовую нагрузку на родителей. С другой стороны, участники не готовы принять предложения центров занятости, так как хотели бы работать по специальности, отмечая, что имеют образование, опыт работы по определенной специальности и менять ее не готовы. Также условия работы низкооплачиваемого труда не привлекают молодежь.

«Согласен. Потому что мне нужна работа» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Я тоже согласна. Если бы только пригласили» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Меня зовут Айбек. Согласен. Сейчас не время нам выбирать работу. Если найдется работа, не нужно от нее отказываться» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Чем сидеть на шее у родителей, согласилась бы на любую работу, чем просто лежать, лучше зарабатывать ежедневно» (женщина, казашка, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Я бы согласился, но не как постоянная, а как сменная» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«Я бы пошла работать продавцом-консультантом. Потому что зарплаты хорошие. Потому что я работала, когда была студентом. Можно заработать до 300-400 тысяч. Я бы согласилась» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я тоже не согласна, так как считаю, что нужно работать по специальности» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Я не согласна. Потому что я лично 2 года работала в офисе по своей специальности и так как 4 года получала высшее образование, не хочу работать на такой работе» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Если меня пригласят на такую работу, я не соглашусь. Так как мой опыт работы не позволяет работать на такой работе» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Я лично не согласна работать на такой работе дополнительно. Я в надежде на то, что найдется работа по моей специальности и сейчас в поиске такой. Записалась на молодежную практику. Также жду новостей оттуда» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Нет. Мне предлагали и менеджером по продажам лото, и менеджером по продажам квартиры, но я именно по специальности хочу пойти. Пока на таксовке нормально» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Нет, не согласна на такую работу, потому что не хочу целый день ходить на улице на такой работе» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

Замужние девушки мотивировали свой отказ наличием детей и необходимостью ведения домашнего хозяйства, кроме того не всегда супруги поощряют трудовую деятельность женщин.

«Я бы сказала, чтобы я не согласилась бы, потому что у меня есть еще маленькие дети, не достигшие 3-х лет. Сейчас похолодало и ходить с детьми, не смогла бы работать на такой работе» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я не согласна на такие работы. Потому что супруг не разрешит» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

Как отмечалось ранее, часть информантов заняты и удовлетворены своей работой и заработком, пусть она и временная, и соответственно менять ее они не хотели бы, так как их все устраивает, дополнительно подчеркивалась ситуация с коронавирусом и необходимость соблюдать меры предосторожности. У определенной части информантов в приоритете стоит учеба и получение образования, а не трудоустройство.

«Я бы тоже не согласилась бы, думаю не согласилась бы, потому что сейчас карантин и находится в местах большого скопления людей для меня небезопасно. Например, даже если карантинные меры ослаблены нельзя говорить, что вируса нет, он есть, он не исчез, поэтому нужно придерживаться мер, думаю это правильно. Так как я сама зарабатываю посредством интернета, думаю, что не согласилась бы» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Нет. Потому что на таксовке больше заработать можно и причем работаешь на себя, если своя машина. Конечно, это не моя машина, но я ежедневно сестре что-нибудь покупаю или плачу за аренду квартиры, но работа приятная и можно прилично заработать» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Да, я бы тоже не согласился бы. Потому что сейчас в ауле идет активная работа, с наступлением осени» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Если бы мне позвонили, то я бы наверно отказалась, скорее всего, потому что сейчас другие планы и цели, я сейчас не заинтересована» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«Если бы мне позвонили, я бы не согласилась, потому что я сейчас не заинтересована в этом» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

6.3 Влияние пандемии COVID-19 на занятость молодежи категории NEET

Как отмечалось ранее режим ЧП, связанный с пандемией, сильно отразился на занятости молодежи. Многие лишились работы по причине сокращения или закрытия места работы, а также пандемия и введение карантинных мер выступают серьезным барьером для поиска работы в настоящий момент.

«...в связи с карантином попала под сокращение и долгое время была без работы и теперь с требованиями времени, зарабатываю через интернет» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Повлияло. Нет, работа остановилась» (мужчина, казах, 21 год, Восточно-Казахстанская область).

«Карантин очень сильно повлиял на мою деятельность, потому что все заведения закрыты. Пока я без работы» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Да, конечно, введение чрезвычайного положения, в частности карантина, наоборот, повлияло, что я был сокращен на работе» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Конечно, эта пандемия сильно повлияла на меня. Потому что лишился работы, на которой ра-

ботал 3 года. А для постоянной работы, сейчас главная причина – это пандемия» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Сейчас главное препятствие – это пандемия. С начала пандемии многие организации приостановили свою деятельность. В связи с этим, в настоящее время трудно найти работу для молодежи» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Введение ЧП, да, повлияло, но оно и заставило меня задуматься, подходит ли мне сфера работы, на которой я работала» (женщина, казашка, 23 года, Карагандинская область).

Так как определенная часть не была занята и до введения режима ЧП и ограничений, то пандемия не затронула их профессиональную деятельность. Однако сказалась на повседневной жизни: занятии хобби, ведении быта, возможности отдать ребенка в детский сад.

«Карантин в сфере работы на меня никак не повлиял» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«...карантин никак на меня не повлиял, так как я нигде не работаю» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«Ходила на танцы, но в связи с пандемией клуб закрыли и соответственно я пока сижу дома» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Карантин повлиял так, что не мог ночью заказать покушать, ну и все, наверное. Потому что больше ничего на меня не давило, именно этот карантин. Ну и еще по магазинам, там что-то, не сходишь купить. И все» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Не на мою работу, на моего ребенка, для устройства в садик» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«У меня в плане работы тоже не было никаких затруднений, только то, что ребенка хотелось бы водить в парки, бассейны, еще куда-нибудь. А так в плане работы не повлиял» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Я соглашусь с Айгерим, с девушками, то, что хотелось бы ребенка водить в садик, чтобы с такими же детьми игрался, общался. Дома один, нечем заняться. И самому бы хотелось бы уже выйти на работу. Потому что ребенок уже самостоятельный, нечем заняться, можно сказать» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

6.4 Эффективные способы поиска работы

Активный поиск работы является одним из факторов успешного выхода молодых людей из категории NEET. Так, согласно результатам исследования австрийских ученых, поиск работы в совокупности с участием в различных тренингах, получением дополнительного образования способствовали изменению статуса от 32 до 47% молодежи NEET Австрии¹¹.

Наиболее эффективным способом поиска работы, по мнению информантов, является поиск через возможности Интернета. В данном ключе можно выделить группы в социальных сетях, таргетированная реклама в Instagram, которые особо популярны среди молодежи. Кроме того отмечались возможности Интернет-сервисов по поиску работы, где соискатели заполняют онлайн-резюме, среди которых особо

¹¹Bacher, Johann & Tamesberger, Dennis & Leitgöb, Heinz. (2014). Not in Education, Employment or Training: Causes, Characteristics of NEET-affected Youth and Exit Strategies in Austria working paper A study for the Federal Ministry of Labour, Social Affairs and Consumer Protection (BMASK). Institut für Sozial- und Wirtschaftswissenschaften.

отмечали HeadHunter. Дополнительно информанты говорили и о более традиционном формате – объявления на сайтах.

«Самый эффективный способ поиска работы, я думаю, через интернет» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Через телефон, интернет, можно найти работу» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«В основном ищу работу через сеть интернет, Instagram («Вакансия Атырау», «Работа Атырау»). Временную работу так нашла. Конечно, считаю, это эффективным, поиск работы через интернет» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Как говорят, правильнее обращаться в органы и также через интернет, ВК, Instagram, интернет сайты, странички, там выкладывают вакансии. Там правильнее смотреть, искать» (мужчина, казах, 18 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я думаю, Instagram. сториз, рекламы пускают, потому что в основном молодежь сидит в Instagram. И листая Instagram, можно наткнуться, на какую-нибудь рекламу. Работодатели ищут работника и, листая, можно найти. Я сама так когда-то устраивалась» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«А., по-моему, говорил, что высоко оценивает HeadHunter или другие какие-либо агентства, и да, я с ним соглашусь, так как они сейчас довольно популярны, значит действенные» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Самый эффективный способ поиска работы - это газеты, сайты как OLX» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

«Через разные сайты, например, JOOBLE, HeadHunter...» (женщина, казашка, 19 лет, г. Нур-Султан).

«Я думаю, что HeadHunter – это идеальный вариант, мне кажется. Ну, лично я так думаю, потому что сейчас все через интернет. И поэтому через такие приложения, через OLX, HeadHunter, мне кажется самый подходящий способ для 21 века, через интернет» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

Для определенной части молодежи поиск работы через знакомых, родственников выступает одним из самых эффективных способов, так как это наиболее проверенный и безопасный метод трудоустройства. Более того, информанты отмечали, что в регионах порой знакомства – это единственный способ найти работу.

«Способы поиска работы. Ну, наверное, через знакомых, так как это более или менее проверено либо по объявлениям» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Потом через знакомых, например, у всех есть родственники, если трудоустроиться через родственников, считаю, что в этом нет ничего такого» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Трудоустройство через знакомых, другие возможности затруднительны. Либо нужно иметь деньги, так считаю» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

«Да, я тоже думаю, что через знакомых. Так как, если сейчас, зарабатывать через интернет, можно обмануться. Самое эффективное, это через знакомых» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Эффективно, думаю, это рассылка электронных резюме. Но в нашей местности, у нас, все портят знакомые. Поэтому многие молодые люди не могут трудоустроиться. Даже если есть образование, их не берут. Потому что если нет знакомых, то не примут на работу» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Я тоже думаю так, через знакомых. Без них сейчас не принимают на работу в регионах» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

«Самый эффективный способ – все же знают, что вокруг нас есть люди, которые могут все организовать. Если им сказать, то они, наверное, найдут работу через 5 минут, другого не знаю» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

Информанты также говорили и о Центрах занятости и о том, что это действенный способ, так как в центрах уже есть готовый список с вакансиями.

«По-моему, как говорят, во-первых, нужно обратиться в Центр занятости, уведомить, что ты безработный, зарегистрироваться. Конечно, там сидят люди, для того, чтобы найти нам работу, таким же безработным, поэтому, первое – это нужно туда обращаться, думаю правильнее, так» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«По моему мнению, нужно идти в Центр занятости, потому что, если туда обратиться, то там по списку, есть организации, которым требуются сотрудники. Если пойдете в Центр занятости, думаю, вы найдете ту работу, которую ищете. Сама думаю обратиться туда, если будет нужна работа» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

Кроме того, участники исследования отмечали, что самостоятельное направление резюме в интересующие соискателей компании, предприятия также может принести результат.

«Но, думаю, самое эффективное, это лично пойти в компании, отнести резюме и познакомиться» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Я тоже добавлю, мне кажется Head Hunter, и еще нужно заходить на сайт работодателя, у них всегда будут актуальные должности. У многих компаний есть сайты и они, мне кажется, обновляют должности» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Да, нужно это поддержать, сеть Интернет, потом направить резюме, к примеру, в понравившуюся организацию. В какое-либо место или в банк, вот туда отнесешь резюме. Направишь электронную почту через интернет, если им нужно будет, конечно, возьмут хороших специалистов» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Информанты также высказывали мнение, что для поиска работы необходимо использовать все возможные способы. Главное целенаправлено искать и быть активным.

«Самый хороший способ поиска работы – это поиск. Не ждать новостей от кого-то, а искать самому, искать различные способы, узнавать» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Все способы, думаю эффективны. И через социальные сети и лично. Я, в основном ищу через социальные сети и также, через них, направляю резюме. И, вместе с этим, иду лично и спрашиваю» (мужчина, казах, 22 года, Атырауская область).

«Я тоже считаю, что все способы эффективны. Во время поиска работы, нужно рассматривать все способы» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

Часть незанятых молодых людей не зарегистрированы в центрах занятости своих регионов, при этом отмечая, что на данный момент не заинтересованы в трудоустройстве, или существуют более эффективные способы поиска работы.

«...нет я не зарегистрирована ни в каких органах занятости» (женщина, русская, 18 лет, Караган-

динская область).

«Я не зарегистрирована ни в каких органах занятости, организациях как безработный человек» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я нигде не зарегистрирована, ни в каких органах занятости либо агентствах» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Нет, я сейчас не зарегистрирована ни в органах занятости, ни в каких-либо агентствах, так как я не нуждаюсь в работе, то есть мне только 17 лет» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я нигде не зарегистрирован, ни в каких органах занятости, потому что найти работу можно иными способами в интернете» (мужчина, казах, 17 лет, Карагандинская область).

«Я нигде не регистрировалась. Сама ищу работу» (женщина, казашка, 27 лет, Атырауская область).

«Я не зарегистрирована. Я же до декрета работала. У меня есть свое место» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

Вместе с тем другая часть молодежи зарегистрирована в центрах занятости либо планирует это сделать, так как регистрация позволит получить помощь от государства по безработице. С другой стороны, отмечалось, что с момента регистрации не поступало никаких предложений о работе соискателю.

«Да, я зарегистрирована как безработная в Центре занятости» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Я тоже зарегистрирована в Центре занятости» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

«До сегодняшнего дня зарегистрирован в Центре занятости. Но нет никаких новостей» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Да, я зарегистрировался, но я вот на этой неделе хотел поехать, никак не получалось просто. С ребенком сидел, жена в поликлинику ездила на лечение. Вот на следующей неделе, если получится, съезжу. Просто у меня друг зарегистрировался и ему дают какой-то процент от зарплаты или от пенсионных отчислений. Как временное решение хотя бы на полгода мне кажется, ну, не известно сколько я буду так ходить. Потому что пока предложений нет по работе, вот думаю сходить надо зарегистрироваться на следующей неделе уже» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

6.5 Отношение к государственным инициативам в сфере занятости

Одной из инициатив государства по борьбе с безработицей и оказанию помощи молодежи NEET является создание базы учета данной категории молодежи на местном уровне. Большинство участников исследования выразили поддержку данной инициативе, которая с одной стороны поможет молодежи найти работу, а с другой стороны, поможет решить проблему девиантного поведения среди молодого поколения.

«Ну, я считаю, что за, потому что есть молодежь, которая хочет добиться чего-то сами, купить себе что-то сами, и хотят заработать лично на эти деньги. Я считаю это отлично, когда есть возможность чтобы молодежь сама зарабатывала на свою жизнь, на какие-то свои хотения и так далее» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Я думаю, что все-таки, нужна такая база данных молодежи» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Я за такую базу, так как было бы здорово, если бы молодежью занимались, и помогали им нахо-

дить работу, устраивали ярмарки по трудоустройству. Ну я считаю такая база необходима для помощи молодежи. Потому что есть те, кто не могут найти самостоятельно работу или не знают, чем хотят заниматься, то такая база возможно сможет им помочь» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Вот база данных молодежи, мне кажется это удобно. Потому что многие не знают, чем заниматься. И как найти работу. Может быть так будет эффективнее» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«Считаю, что эта база учета поможет не только зарегистрировать безработную молодежь, но и поможет найти им работу» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Любую меру, которая будет полезна населению, считаю правильной, потому что если будет полезна обществу, человеку, с любой стороны, то это правильно» (женщина, казашка, 20 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Лично я думаю правильно. Как говорите же, поможет измениться молодежи, которая употребляет наркотики, ставит букмерские ставки, считаю, что будет полезной» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

В ходе бесед высказывались определенные рекомендации по внедрению данной инициативы, которые затрагивали вопросы распространения информации среди молодежи о базе данных, в том числе посредством социальных сетей, а также дополнительно в рамках проекта предлагалось организовать психологическую помощь.

«Да, да, думаю, что нужно. Потому что, это ведь могут быть молодые люди, которые отстали от современной жизни, у них нет ни одной цели. Надо выяснить, что с ними должно быть в итоге, специальная программа, с ними должен работать или психолог, почему они так отстали, почему они изолированы от общества» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

«Я думаю, если они это хотят открыть, то это, в первую очередь, нужно хорошо разрекламировать, рассказать всем. Потому что много всяких открывают да, но многие люди этого даже не знают. Какой-то контент такой должен быть интересный, чтобы люди сами подписывались и сидели ждали» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Да, я считаю хорошая идея. Мне кажется, сейчас, особенно в период пандемии, когда время сложное, по-моему, это будет самое подходящее решение. Ну и разрекламировать тоже можно в Instagram. Люди же в социальных сетях сидят больше времени» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

Вместе с тем информантами выражался и скептицизм, недоверие к предложенному проекту. Информанты высказывали мнение о том, что проект хороший и нужный, однако выражали сомнение относительно его эффективной реализации на практике.

«Да я не вижу в этом необходимости прям сильно. В принципе работы хватает. Главное если ты хочешь работать – ты найдешь. А вот по поводу создания базы данных молодежи, я отношусь к этому недоверительно. Ну, в общем, я против этой идеи» (мужчина, казах, 28 лет, Карагандинская область).

«Да, да я бы поддержала. Только не осталось бы это на бумаге. Либо нужно устроить на учебу, либо на работу» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

«Я считаю, что если реально хотят помочь, то государство должно включить в список, а если просто, то не надо» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

«Даже если нужен такой список, не скажу, что нужен, но если скажут, что стоите в этом списке и

предложат работу, это трудно...» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

Для решения вопроса с трудоустройством молодежи необходимо обратить внимание на несколько направлений: **во-первых**, непосредственно вопрос занятости, который предполагает открытие большего количества рабочих мест (к примеру, заводов и фабрик, куда брали бы только молодежь); проведение ярмарок вакансий на постоянной основе, решение вопроса с опытом работы (организация практики после окончания учебы); обязать пенсионеров освобождать рабочие места после выхода на пенсию; внедрить практику трудоустройства молодых людей в летнее время с 9 классов, что позволит привить самостоятельность, ответственность и набраться трудового опыта; а также усилить взаимодействие между учебными заведениями и предприятиями, которые могли бы направлять список вакансий непосредственно в университеты, колледжи для распространения среди выпускников.

«Меры государства. Ну, мне кажется, это стабильность заработка, и, в первую очередь, нормальное трудоустройство. То есть должны брать на работу с опытом, да, но чаще всего сейчас вообще не принимают практически никого без опыта. Люди должны как-то обучаться» (женщина, русская, 17 лет, Карагандинская область).

«Какие меры, ну, может быть, убрать критерии опыта работы, потому что после учебы, когда выходишь, у тебя не может быть опыта работы. Ну, в принципе, все» (мужчина, казах, 21 год, Карагандинская область).

«А что правительство должно предпринимать, я думаю предоставлять работу подросткам, начиная с класса 9, на пару часов в день, или на пару дней в неделю, как в Европе и США, потому что это подготавливает к труду с самого подросткового возраста и это дает возможность зарабатывать на карманные расходы. Так же дает чувство свободы и независимости от родителей» (женщина, русская, 18 лет, Карагандинская область).

«Для обеспечения работой, нужно открыть вакансии, нужно дать возможность работать молодежи» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Если у нас в стране открыть фабрики по пошиву одежды либо один завод, то, думаю, увеличилось бы количество рабочих мест. И, приняли бы на работу молодежь нашего возраста 18-25 лет, это было бы хорошей возможностью для молодежи, работать» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Например, если бы был специальный список выпускников университетов, колледжей, по которому можно было бы приглашать на работу при получении диплома, тогда молодежь быстрее бы нашла работу и приобрела опыт. Университеты и колледжи должны тесно взаимодействовать с организациями и работодателями, думаю, что это нужно развивать. Например, некоторые молодые люди и не знают, что есть отделы по трудоустройству, они спрашивают, если ли такие организации, можно ли туда обращаться, с удивлением узнают. Поэтому нужно больше рекламы и постоянно проводить ярмарки вакансий» (женщина, казашка, 28 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Считаю, что чаще нужно организовывать ярмарки вакансий и при получении диплома, направлять запрос в каждое учреждение. Вот такой выпускник, в этом году нужны такие специалисты, такой список направляли бы, было бы хорошо» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Думаю, что нужно увеличить количество рабочих мест. Потом сотрудников пенсионного возраста вовремя отправлять на пенсию!» (женщина, казашка, 23 года, Туркестанская область).

Во-вторых, необходимо обратить внимание на образование, так как для трудоустройства одним из критериев является наличие образования: увеличить количество грантов, снизить стоимость образования, разработать систему скидок, улучшить систему производственной практики во время учебы,

организовать краткосрочные тренинги и курсы по определенным профессиям для переквалификации, повышения квалификации молодых специалистов.

«Организовывали бы мероприятия, например, гранты для обеспечения занятости молодежи. Например, если бы организовали мероприятия в виде гранта, то молодежь выиграла бы грант, была бы польза государству от производства ими товаров, продукции; поднялась бы экономика, и так далее, были бы такие мероприятия, молодежь бы была заинтересована» (мужчина, казах, 25 лет, Туркестанская область).

«Я считаю, что самая первая мера – это дать образование. Потому что очень много молодежи, которая не может получить образование. Хотя бы сделали бы скидки для получения образования. Далее, нужно увеличить количество рабочих мест и государственных грантов» (женщина, казашка, 26 лет, Туркестанская область).

«Стоимость образования снизили бы, то есть если у молодежи не будет образования, они же не смогут дальше работать. Если так сказать, то вот» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

«Государство помогло бы с практикой в учреждениях образования. Например, если врач, то необходима лаборатория, для молодого студента... С этой стороны оказали бы помощь, выпускались бы грамотные специалисты» (мужчина, казах, 19 лет, Туркестанская область).

«Государство какие меры должно предпринимать, ну, возможно, предоставлять какие-то курсы краткосрочные, чтобы получать быстро профессию, например» (женщина, иранка, 19 лет, Карагандинская область).

«Меры... мне кажется, государство может создать курсы какие-то по разным отраслям. И поддерживать молодежь» (женщина, казашка, 20 лет, Карагандинская область).

«И для молодежи для обеспечения занятости нужны такие онлайн уроки. Для быстрого и легкого освоения различных специальностей организовать курсы, обучить и согласно им, обеспечить работой» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

В-третьих, внимания требует также направление информационно-разъяснительной работы среди молодежи по возможностям для трудоустройства: создать единую платформу, сервис по поиску работы и информации о вакансиях; рекламировать имеющиеся площадки через социальные сети, смс-оповещения и др.

«Ну, мне кажется, нужно какую-то платформу создать как «Енбек» знаете, да? «Енбек» или... вот когда 42500 давали, вот что-то такое, что-то современное. Приложение создать как Head Hunter или в Instagram тоже как-то рекламировать чтобы, скорее всего в Instagram, потому что люди же сидят, в Instagram, ВКонтакте, чтобы они увидели просто хотя бы, что знали. Мне кажется через социальные сети надо» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Так же, на том же уровне раскрутить эту платформу в соцсетях, даже в YouTube. Ты видео смотришь, много людей, я думаю, в YouTube сидят, там за одно видео может 3-4 рекламы вылезти. И именно получается тот контент, который ты смотришь. Также безработные люди, кто-нибудь увидит, он может своему знакомому скинет ссылку, сказать там посмотри, заугли, вот такая есть платформа. Может она поможет, многие вообще без работы сидят. Также через социальные сети друг другу скидывать» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я думаю, конечно, будет всем интересно если сделают платформу. Даже удобно, что не надо будет у кого-то что-то спрашивать и т.д. Ты можешь сразу найти и зайти на эту платформу, и все найти для себя» (женщина, русская, 16 лет, г. Нур-Султан).

«Если предлагать свободные места, если бы молодежь вовремя о них узнавала бы. Как они будут узнавать? Нужно ли им направлять смс или звонить, вот такая вакансия имеется, вот такая зарплата. В этом случае и зарплата важна, конечно, например, как вы сказали, распространять флайера и другие, и так делать и сям. Это потому что зарплата у молодых людей маленькая, поэтому этого никто не хочет делать» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Информанты в своих рекомендациях по улучшению государственной молодежной политики вновь отмечали необходимость решения вопроса молодежной занятости: открытие рабочих мест, организация краткосрочных трудовых зарубежных поездок, решение вопроса с необходимостью опыта работы при трудоустройстве.

«Когда говорят какие меры необходимо принять, то сказанные ранее. Увеличить вакансии, ярмарки вакансий. Люди пенсионного возраста и находясь на пенсии работают. И вышедшие на пенсию продолжают работать. Это нужно контролировать, для трудоустройства молодежи» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«Мне кажется, что нужно вот, кто на пенсию выходит, уже взрослые, мне кажется им нужно уходить на пенсию. Прямо, уходить с работы, потому что на каждой работе нужны молодые кадры, новые взгляды на работу, какие-то креативные решения более» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Студентов последних курсов высших учебных заведений направляют на практику для обмена опытом. В таких случаях, высшее учебное заведение и определенная организация, возможно, заключают договор. То есть нужно сделать так, чтобы выпускника сразу приняли на работу в эту организацию по специальности» (женщина, казашка, 18 лет, Атырауская область).

«Ну, например, компания, если она не может выплатить зарплату 150-200 тысяч, к примеру, компания платит 60-70 тысяч, остальное добавит государство. Нужно много денег вкладывать, во всякие программы, например. Сперва выплачивать людям. И да, специалист, начинающий пришел, его, почему не хотят брать, потому что у него нет опыта, а откуда у него будет опыт, если он не работал. Все так требуют с опытом» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Я думаю, государству нужно связываться с крупными компаниями, какие мы знаем, тот же Казахстантелеком, с такими компаниями связываться и обязывать их предоставлять свободные места. Ну и зарплату соответственно такую, чтобы... люди то в основном идут почему, где больше зарплата, туда они и стремятся. А если эта будет хорошая зарплата для начинающего специалиста и именно по его сфере, я думаю, люди будут туда идти. Так им создать, чтобы он мог совмещать этот график с учебой. Если он учится с обеда, предоставить, чтобы он с утра ходил. И работал, и учился, это вообще хорошо было бы» (мужчина, казах, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Я еще считаю, что нужно инвестировать в молодежь. То есть не по Болашаку отправлять за границу, а на недельку обмен работающими или обмен молодежи за границу» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Какие меры необходимы для поддержки молодежи государством, как сказали ранее, это увеличение рабочих мест. Именно для молодежи. В настоящее время, во многих организациях идет сокращение. Например, даже на госслужбе идет сокращение. Правильно, думаю такие работы, наоборот нужно не сокращать, а увеличивать» (мужчина, казах, 28 лет, Атырауская область).

«Можно я добавлю, да? Пока вот студенты учатся в университете в обычное время с сентября до мая, в летнее время они могли бы стажироваться в разных компаниях, и государство должно поддержать и обязывать компании приглашать студентов по максимуму. И тогда бы, скорее всего, студентам было бы легче в будущем устраиваться на работу. Потому что они уже имеют какую-

то практику, опыт» (женщина, казашка, 26 лет, г. Нур-Султан).

«Так как у молодежи нет опыта и, соответственно, зарплата маленькая. Для этого подняли бы вопрос заработной платы!» (женщина, казашка, 27 лет, Туркестанская область).

Участниками особо подчеркивалась необходимость разработки и реализации молодежных программ поддержки в регионах и селах, так как, как правило, подобные программы делают акцент на крупных городах.

«Конечно, правительство должно поддерживать молодежь. Для молодежи должны открывать организации. В настоящее время, со стороны правительства, честно говоря, уровень поддержки молодежи очень низкий. Только в городах находится молодежь, в районах их нет, поэтому, в основном не слышали о таких программах» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

«Нужно поддерживать сельскую молодежь. Молодых же много. Им нужно найти работу, бесплатно обучить. Поддержать нужно молодежь» (мужчина, казах, 17 лет, Атырауская область).

Одним из направлений молодежной политики, по мнению молодых людей, должна являться поддержка молодых предпринимателей: помощь в открытии бизнеса, консультации; а также решение жилищного вопроса: организация специальной программы для молодых специалистов для покупки собственного жилья. При этом отмечалось, что, как правило, государство поддерживает работников социальных сфер, в то время как работники других отраслей остаются вне данных программ.

«Нынешняя молодежь, в основном хочет открыть бизнес. Вот, для открытия бизнеса тоже нет никаких поддерживающих мер. Только одну компанию знаю, «Даму», которая помогает. А в Казахстане, для молодежи открыть собственный бизнес трудно. Было бы хорошо, если бы помощь и там оказывали бы» (женщина, казашка, 24 года, Атырауская область).

«По моему мнению, для молодежи организовывали бы бизнес-тренинги, курсы, обучали бы молодежь» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

«Да, расходуют на оплату аренды квартиры, поэтому открыли бы категорию для недавно трудоустроенных молодых людей для получения ипотеки. Сейчас, в большинстве случаев, ипотека предоставляется социально-уязвимым категориям, инвалидам, молодым семьям, а о только что окончивших университет и только трудоустроенных молодых людях, государство не думает. В основном, помогают родители, но в таком возрасте быть обузой для родителей, это неправильно» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Я могу сказать, что сейчас жилье, в основном, предоставляют только учителям и медсестрам, врачам. Не только медсестрам и врачам, но и другим специалистам предоставляли бы» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Да, я согласна с тем, что вы сказали, полностью, потому что, если бы все представители профессий с социальной стороны были бы одинаковы, и только представителям востребованных профессий больше уделяется внимания, всем бы равнозначно так уделялось бы внимание» (женщина, казашка, 25 лет, Восточно-Казахстанская область).

«Решили бы проблему жилья для молодежи» (женщина, казашка, 18 лет, Туркестанская область).

«Лично мое мнение, обучали бы молодежь на бизнес-тренингах, курсах. Обеспечили бы, помогли бы с работой, это было бы полезным» (женщина, казашка, 21 год, Атырауская область).

По мнению молодежи категории NEET, молодое поколение казахстанцев также нуждается в поддержке со стороны государства в образовательной сфере. Так, снижение стоимости обучения, либо вве-

дение бесплатного высшего, среднего специального образования будет способствовать повышению мотивации молодых людей к учебе и работе; а также поступлению на специальности, в которых они заинтересованы, что положительно отразится на трудоустройстве в будущем.

«Мне кажется, знаете... вообще возможно бесплатное образование сделать? Просто подумайте, если ты, например, заканчиваешь здесь, становишься специалистом в какой-то области, будешь по факту работать на эту землю, на этих людей, которые живут в этой стране, на свою родину будешь работать и почему ты не можешь обучаться бесплатно, в своей же родине. Ну как бы, если ты уезжаешь поступать куда-то за границу, тогда ты платишь деньги, а ты, например, у себя, как раньше же было, также медицина бесплатная была и образование. Поступил – поступил, не поступил – в армию забирают. Мне почему-то кажется, если бы образование бесплатно было бы, то это хороший вклад от государства для молодежи» (мужчина, казах, 23 года, г. Нур-Султан).

«Например, кто-то хочет быть архитектором, из него бы вышел хороший архитектор, но туда нужны высокие баллы. А учиться платно нет возможности, и они идут куда могут. Физику все сдают в основном сейчас. И так пропадают, мне кажется хорошие кадры. Бесплатное образование тоже хорошая помощь» (женщина, казашка, 25 лет, г. Нур-Султан).

«Я бы сказал бы, что для этого государство должно повышать качество образования, если бы оно требовало, следило бы за образованием. Будучи образованным, он может устроиться куда угодно, иначе даже если он будет заниматься своей профессией, он уже будет достаточно обладать знаниями. В первую очередь, уделили бы внимание на сферу образования!» (мужчина, казах, 26 лет, Туркестанская область).

Выводы

Молодежь категории NEET свободное время уделяет друзьям, родным и близким, а также своим увлечениям, также можно отметить, что часть уделяет время и саморазвитию. Как правило, молодые люди имеют спортивные, творческие хобби, при этом часть девушек, находящиеся в декретном отпуске, монетизировали свое увлечение.

Как было отмечено ранее, молодые люди в той или иной степени имеют источники доходы за счет временной, сезонной занятости, фриланса, ведения собственного малого бизнеса. При этом часть, в целом, удовлетворена собственным положением, отмечая желание развиваться в сфере своей нынешней занятости. Однако, с другой стороны, часть все же хотела бы трудоустроиться на постоянную работу. Барьерами трудоустройства выступают: отсутствие опыта работы, дефицит предложений на рынке труда по специальности соискателя, условия и оплата труда, нехватка квалификации для занятия рабочего места. Среди молодежи NEET распространены различные способы поиска работы от самостоятельного поиска через специализированные сайты, объявления до обращения за помощью к родственникам и знакомым.

Пандемия сказалась на занятости молодежи. Во-первых, пандемия коронавируса, введение ограничений сказались на экономической активности предприятий, что привело к потере рабочих мест молодыми людьми. Во-вторых, пандемия, принятие карантинных мер оказывают влияние на сложность трудоустройства в настоящий момент.

По мнению не занятой и не обучающейся молодежи, государство должно оказывать поддержку в вопросах трудоустройства (открытие большего количества рабочих мест, решение вопроса с требованием опыта работы, повышение осведомленности о вакансиях и возможностях); образования (введение бесплатного образования, увеличение количества грантов, проведение тренингов и курсов); социальной, финансовой поддержки (вопросы жилья, развития молодежного предпринимательства, материальной поддержки).

Заключение

Молодежь категории NEET в Казахстане представлена, как нетрудоустроенными, так и экономически не активными молодыми людьми. Если говорить о причинах нетрудоустроенности, то большое влияние оказала эпидемиологическая ситуация в стране, введение режима чрезвычайного положения, карантина, что привело к сокращению рабочих мест, снижению бизнес-активности в стране, что сказалось на безработице среди молодежи. С другой стороны, в данной группе также выделяются молодые люди, которые по причине непоступления в учебные заведения, не завершения обучения, в данный момент являются безработными. Здесь стоит отметить, что одной из причин, почему молодые люди не окончили вуз или колледж, является неправильный выбор специальности, который демотивировал их к обучению. Причины экономической пассивности молодежи также достаточно разнообразны: личное решение, продиктованное целями получения образования, нахождение в декрете, по состоянию здоровья. В вопросе пассивности замужних девушек, можно выделить, также дополнительно к необходимости присматривать за детьми, запрет со стороны супругов на трудоустройство женщины.

Несмотря на то, что считается, что в большинстве случаев молодежь NEET представлена молодыми людьми с низким уровнем образования – среднее, неоконченное среднее, для молодежи NEET Казахстана характерно наличие среднего специального, высшего образования, более того, наблюдается мотивация к поступлению, как среди выпускников школ, так и среди не поступивших в прошлые годы. Это может быть объяснено наличием общественных установок на обязательность получения образования, кроме того, дополнительным фактором выступает доступность образования в Казахстане, большое количество учебных заведений различных уровней (колледжи, институты, университеты).

Вместе с тем, выделяется также группа молодых людей со средним образованием, которые осознанно решили не поступать в учебные заведения по окончании школы и начать работать.

При выборе будущей профессии, учебного заведения молодые люди опираются, как на личный интерес, выражаемый в желании заниматься той или иной деятельностью в будущем, статусностью специальности, так и востребованностью на рынке труда и привлекательными условиями труда. Однако, влияние родителей при выборе профессии достаточно весомо, оно варьируется от совета до принятия решения вместо ребенка. При этом, родители, как правило, обращают внимание на востребованность профессии на рынке труда, наличие грантов и оценке возможности поступления, то есть в данном ключе родители пытаются обеспечить таким образом будущее своих детей, их финансовую стабильность. Отношение же молодых людей к вмешательству родителей двояко, с одной стороны, родители выступают поддержкой и советчиками, мотивирующими к обучению, получению профессии, но с другой стороны, информанты отмечают негативное влияние родителей, которые дают своим советом, выбором, что приводит к разочарованию в учебе и специальности, и, в дальнейшем, также сказывается на сложностях при трудоустройстве. Вместе с тем, кроме влияния родителей на детей, молодые люди со своей стороны, под воздействием чувства долга и обязанности перед родителями, и для снижения нагрузки на семью, выбирают более доступные специальности.

В данном ключе родители не единственные акторы, которые воздействуют на принятие решений в сфере образования, друзья также имеют влияние, и это приводит к такому прецеденту как совместное поступление. В целом, молодые люди полагают, что в вопросе определения специальности обучения лучше, если выпускник будет принимать решение самостоятельно. Здесь можно отметить определенную тенденцию среди выпускников школ, которые берут время для определения будущей специальности, вуза обучения и, целенаправленно, готовятся к поступлению.

Молодежь категории NEET воспринимает образование как необходимость и положительно относится к любому способу получения знаний, будь то онлайн курсы, различные тренинги, саморазвитие или обучение в высших, средне-специальных учебных заведениях, считая, что знания, полученные в

ходе обучения помогут при трудоустройстве и продвижении по карьерной лестнице. Однако, сравнивая полноценное высшее, среднее специальное образование с краткосрочными онлайн курсами, приоритетным все же является полноценное, очное образование, так как полученные знания и опыт более глубокие и основательные, более того, в условиях Казахстана для трудоустройства все же необходим диплом, то есть по отношению к образованию превалирует практический подход «образование – как требование к трудоустройству».

Оценивая психологическое состояние молодых людей, стоит отметить, что в целом, молодежь категории NEET удовлетворены своей жизнью и демонстрируют положительный настрой на будущее, свои планы и возможность их осуществления. Однако, пандемия COVID-19 сказывается на эмоциональном состоянии молодежи, которое выражается в проявлении обеспокоенности за свое здоровье и здоровье близких, чувства неопределенности в завтрашнем дне, а также тревоги по поводу трудоустройства и финансовой стабильности.

В данном ключе особую роль играют семья, родители, друзья и близкие, которые оказывают поддержку. В целом, для молодых людей семья выступает основной ценностью, вокруг которой строится их жизнь, то есть близкие люди являются поддержкой, советчиками, мотиваторами, определяющими направление жизни молодого человека. Наличие детей является одним из основных мотиваторов в жизни, в том числе в вопросах трудоустройства, личностного развития. Здесь стоит отметить, что это не является особенностью именно молодежи категории NEET. Так, согласно исследованию молодежи Центральной Азии, проведенному в 2014 году (результаты были опубликованы в 2016 г.) по заказу представительства Фонда им. Ф. Эберта в Казахстане, одной из главных целей жизни молодых людей из Казахстана являлась преданность (87%) (в отношении партнера, друзей, работодателей). Кроме того, большинство молодых парней и девушек проживают вместе с родителями (64%), что и отражается на формировании определенной зависимости, чувства долга по отношению к семье. При этом, решения в отношении молодых людей принимаются, как правило, коллегиально (54,4%), лишь треть принимает их самостоятельно¹².

Основной проблемой молодежи NEET является безработица, которая усиливается на фоне эпидемиологической ситуации в стране. Затруднения при трудоустройстве возникают по причине запроса работодателями опыта работы, распространенности nepoтизма, занятии позиций пенсионерами, что приводит к формированию дефицита рабочих мест для молодежи. Отсутствие занятости сказывается на возникновении финансовых проблем. Восприятие материального благополучия сводится к обеспечению основных потребностей в жилье, пище, одежде и поэтому, оценивая свое материальное положение, большинство вполне удовлетворено им. Однако, стоит отметить, что возможно подобная оценка материального положения сформировалась под влиянием пандемии и ухудшения экономической ситуации в стране.

По мнению информантов, акции протеста возможны при условии ухудшения социально-экономического положения населения и неспособности государства выйти из сложившейся ситуации. Участие молодежи категории NEET в акциях протеста маловероятно по причине незаинтересованности и отсутствия связи с декларируемыми на них требованиями. Однако, с другой стороны, при ухудшении личного социально-экономического положения, возникновении вопросов, когда необходимо отстаивать свои личные интересы или интересы родных и близких, молодые люди готовы выйти на протестные акции. Еще одним видом проявления недовольства можно выделить переезд из страны. Здесь, стоит отметить, что среди молодежи данной категории наблюдается разочарование, пессимистическая оцен-

¹²Молодежь Центральной Азии: сравнительный обзор. На основе социологического опроса. Представительство Фонда им. Ф. Эберта в Казахстане. Электронный ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/14109.pdf> [Дата обращения 26 октября 2020 г.]

ка государственных молодежных инициатив, уровня коррупции и nepотизма при трудоустройстве, что может негативно отразиться на протестности в данной группе.

Для молодежи NEET характерен низкий уровень осведомленности и вовлеченности в деятельность молодежных общественных институтов, в частности молодежных организаций. В большей степени молодежные организации ассоциируются с волонтерством, которое находит поддержку со стороны молодежи, однако, при этом, лишь незначительная часть участников исследования имела опыт волонтерства.

Лучше обстоят дела с осведомленностью о государственных программах поддержки молодежи. Наиболее известны программы, которые реализуются на протяжении более 10 лет и, соответственно, известны за счет информационного сопровождения. В целом, молодые люди выразили поддержку любым начинаниям, как со стороны государства, так и НПО, направленным на поддержку молодежи, особенно сельской.

При этом, наблюдаются патерналистские настроения, выражаемые в том, что государство должно помогать молодежи, в том числе финансово, обеспечением бесплатного образования. Однако, вместе с тем, молодые люди готовы принимать помощь от государства на своих условиях. По вопросу трудоустройства важны условия труда, предлагаемая профессия, уровень заработной платы.

Молодые люди абсолютно отрицательно относятся к любому проявлению девиантного поведения, наибольшее осуждение вызывает наркомания, проституция и игромания. Особую обеспокоенность вызывает игровая зависимость, чему способствует легкая доступность игровых автоматов. Наиболее распространены в среде молодежи наркомания, игромания, алкоголизм и хулиганство. Причины подобного поведения, пагубных пристрастий лежат в системе семейных отношений, а именно отсутствие понимания, внимания со стороны родителей к детям, в совокупности с влиянием извне: окружения, информационного пространства.

В вопросе занятости стоит отметить, что, хотя большинство молодых людей не имеют постоянного места работы, они все же имеют источники дохода в виде временной, сезонной работы. Многие зарабатывают посредством предоставления различных услуг, в том числе через Интернет. При этом, хобби и увлечения порой также приносят прибыль, в частности, данная практика распространена среди девушек, находящихся в декретном отпуске. Стоит отметить, что определенную часть устраивает подобный режим работы, в особенности тех, кто занят ведением собственного малого бизнеса и заинтересован в его развитии. Однако, большая часть высказали желание трудоустроиться на постоянной основе. Барьерами трудоустройства выступают желание самих соискателей устроиться по специальности, отсутствие опыта работы, сложность поиска ввиду пандемии коронавируса, отсутствие определенных компетенций и знаний для трудоустройства на желаемую позицию.

В целом, при поиске работы, молодые люди используют различные способы от обращения к родственникам, близким людям до поиска через объявления, Интернет-сервисы, рассылки резюме непосредственно на электронные почты компаний. В данном ключе выделяется поиск работы через социальные сети, так как молодые люди проводят большое количество времени в Интернет-пространстве, в частности в социальных медиа.

В вопросе досуга молодые люди проводят свободное время с друзьями или семьей, посвящают время различным хобби (спорт, творчество, кулинария), а также саморазвитию (чтению, изучению иностранных языков).

Молодежь категории NEET ждет поддержки от государства в трех основных направлениях: занятость, образование и жилье.

Рекомендации

На основе проведенного исследования социальных установок молодежи категории NEET, можно выделить следующие рекомендации:

- необходимо организовать систему профориентации в школах с привлечением родителей к данному процессу, так как они играют одну из ключевых ролей при определении будущей специальности и выборе учебного заведения. Профориентацию необходимо внедрить, начиная с 8-9 класса школы, так как определенная часть школьников оканчивают 9 классов и поступают в колледжи. Кроме того, целесообразно проводить подобную работу на постоянной основе в течение всего учебного года, знакомя молодых людей с различными специальностями, требованиями к поступлению, возможностями по трудоустройству и росту, что будет способствовать планированию и заблаговременной подготовке к поступлению на выбранную специальность.

- в целях вовлечения молодежи NEET в деятельность молодежных организаций, необходимо рассмотреть возможность создания единого сайта активных молодежных организаций страны по регионам, который аккумулирует основную информацию о молодежных объединениях: цели, деятельность, контакты, объявления о рекрутировании. При этом, одним из направлений должна стать повсеместная реклама в социальных сетях (Instagram, ВКонтакте, Facebook, YouTube) данного сайта для привлечения внимания как можно большего числа молодежи.

- рассмотреть возможность поддержки создания молодежной организации, направленной непосредственно на работу с молодежью категории NEET.

- для популяризации и повышения осведомленности молодежи о деятельности и возможностях Центров занятости, молодежных ресурсных центров, государственных программ (в том числе программ по развитию бизнеса, приобретения жилья) возможно использование таргетированной рекламы в социальных сетях, YouTube, а также на страницах по поиску работы в социальных медиа, так как молодежь большое количество времени проводит в Интернет-пространстве и при поиске работы, в первую очередь, обращается к онлайн возможностям. Здесь стоит отметить, что содержание рекламы должно соответствовать молодежной культуре и ее интересам для привлечения внимания.

- усилить работу отделов трудоустройства и практики при учебных заведениях, что можно произвести за счет налаживания контактов с предприятиями региона и центрами занятости и формированию списка вакансий для распространения среди студентов последних курсов обучения через студенческие организации, электронную рассылку, объявления на сайте учебного заведения и страниц в соцсетях. Кроме того, на основе данного списка можно организовать производственные практики непосредственно на предприятиях, имеющих открытые вакансии.

- посредством государственного социального заказа, грантов для НПО разработать специализированные проекты, нацеленные на молодежь категории NEET, по оказанию психологической поддержки молодых лиц, оставшихся без работы, испытывающих затруднения с определением своего будущего, целеполаганием, зависимостью от родителей и т.д. К примеру, исследование молодежи NEET в Испании показало, что для решения проблемы необходимо привлекать специалистов по изменению поведения при разработке государственных мер поддержки¹³.

- необходимо обратить внимание на проблему запрета со стороны супругов на трудоустройство жен и подключать к исследованию и разработке проектов Центр поддержки института семьи «Жанұя».

¹³Mihaela Vancea & Mireia Utzet (2018): School-to-work transition: the case of Spanish NEETs, Journal of Youth Studies, DOI: 10.1080/13676261.2017.1421313

**Гайд фокус-группового исследования
«Социальные установки молодежи NEET в Казахстане»**

Уважаемые участники фокус-группы, меня зовут _____. Я представляю Научно-исследовательский центр «Молодежь», мы проводим социологическое исследование, изучаем мнение молодежи о событиях, происходящих в стране, о том, что волнует молодежь, какие проблемы беспокоят молодое поколение.

Нам важно услышать ваше личное мнение. Я буду задавать вопросы, попрошу вас отвечать открыто, не стесняться говорить свое мнение, так как правильных и неправильных мнений не бывает, главное – что вы сами думаете о том или ином вопросе.

В начале нашей работы, я хочу попросить вас представиться. Для этого нужно назвать имя (фамилию называть не надо), возраст, семейное положение, национальность по желанию.

Определение типологии молодежи NEET:

1. Какое у вас образование (высшее, среднее и т.д.)? Вы завершили 9 классов или 11 классов? Почему Вы в итоге завершили 9 или 11 классов? Кто принимал решение об этом?
2. Чем Вы занялись после школы? Кто принимал решение/с кем советовались по поводу будущего после школы? (перспективы обучения в колледже, ВУЗе, выбор профессии)

Определение психологического состояния молодежи NEET:

3. Удовлетворены ли вы своей жизнью?
4. Какие настроения (чувства) преобладают у вас в последнее время?
5. Какие ваши планы на будущее? Что вас мотивирует для достижения целей?

Определение основных проблем категории молодежи NEET:

6. С какими проблемами вы чаще всего сталкиваетесь?
7. К кому обращаетесь за помощью, если не можете сами решить проблему? Если не обращаетесь за помощью, то почему?
8. Что значит для вас достаток? Считаете ли вы себя материально обеспеченным человеком?
9. На какие средства вы живете? Испытываете ли вы финансовые затруднения? Как вы их решаете?
10. Как вы считаете, возможны ли акции протеста в вашем населенном пункте? Что побудило бы вас выйти на акцию протеста?

Образование

11. Если вы получили какую-то специальность, что повлияло на выбор вашей профессии? Считаете ли вы ее престижной? Почему?
12. Как вы считаете, сейчас в Казахстане, нужно ли получать образование молодежи, когда есть много краткосрочных курсов в просторах интернета?
13. Считаете ли вы важным самообразование? Почему?
14. По вашему мнению, окружающая среда (родители, друзья) влияет на стремление молодежи получить образование и выбор профессии?
15. Есть ли у вас знакомые, которые не получили образование, чем они занимаются, какими чертами характера они отличаются от тех, кто получил образование?

Анализ взаимодействия молодежи NEET с общественными институтами:

16. Участвовали ли вы в деятельности общественных организаций и молодежных объединений?
17. Какие молодежные организации вы знаете? Считаете ли вы их деятельность эффективной? Каким образом можно улучшить их деятельность?
18. Как вы думаете, должно ли государство стимулировать и помогать молодежи реализовывать свою общественную активность? Каким образом?

Уровень информированности и участия молодежи NEET в государственных молодежных программах:

19. Какие государственные программы по поддержке молодежи вы знаете?
20. Принимали ли вы участие в них? Если да, то в каких именно?
21. Считаете ли вы их эффективными? Как можно их улучшить?

Выявление девиантного поведения:

22. Как вы относитесь к антисоциальным явлениям (хулиганство, наркомания, проституция, курение, игровая зависимость и т.д.)? Какие из них больше всего неприемлемы для вас? Насколько широко эти явления распространены среди молодежи?
23. Что, по вашему мнению, в первую очередь влияет на поведение молодежи?

Анализ досуга и занятости молодежи NEET:

24. Чем вы занимаетесь в свободное время? Есть ли у вас хобби?
25. Чем Вы занимаетесь в настоящее время – учитесь, работаете? Если работаете – это временная, сезонная работа, случайные заработки?
26. Удовлетворены ли вы своей работой? Что хотелось бы поменять? Что мешает вам найти постоянную работу, полностью удовлетворяющую вас?
27. Как давно вы не работаете, не считайте подработку, которой вы занимались в последний раз, я имею в виду работу с постоянным графиком работы? Почему вы не работаете?
28. Вы планируете в ближайшее время искать работу? Если нет, то почему?
29. Что вы делали для поиска работы? Куда вы обращались? С какими трудностями вы столкнулись? Какие критерии были для вас важны?
30. Введение режима ЧП и карантина оказало ли влияние на вашу занятость или планы по поиску работы?
31. Если бы вам сейчас позвонили с центра занятости и пригласили временно на работу официанта или продавца-консультанта или раздатчика флайеров (объявления на листах), вы бы согласились на эту работу? Почему да? Почему нет?
32. Как вы считаете, какой способ поиска работы самый эффективный? Почему вы так думаете?
33. Зарегистрированы ли вы в органах занятости, либо в каких-то других организациях, агентствах как безработный?
34. Местными исполнительными органами рассматривается вопрос создания базы данных молодежи, которая нигде не учится, не работает, имеет низкий доход. На ваш взгляд, необходимо ли ее создание? Как вы относитесь к этому – поддерживаете или против, чтобы велся такой учет? Чтобы вас могло мотивировать зарегистрироваться в такой базе данных?
35. Как вы думаете, какие меры должно предпринять государство для трудоустройства молодежи?
36. Какие меры должно предпринять государство в целом для поддержки молодежи?